تصوير ابو عبد الرحمن الكردي
وەرگێرانی :
هیمن عەلی
مەروان کاکل
تەنگژەکانی
تیرۆریزم
کۆمەڵێك نوسەر

تەنگژەکانی تیرۆریزم

بۆب چێرنۆ - ماپیۆ ج. مۆرگان

ئیریك هیرن - جیرالد هۆلتۆن

پاتریك هۆلیز- برووس هۆفمان

وەرگێڕانی لە ئینگلیزییەوە

مەروان کاکل- هێمن غەنی

کوردستان — هەولێر

٢٠٠٦

- ناوی کتێب: تەنگژەکانی تیرۆریزم
- نووسینی: بۆب چێرنۆ و ئەوانی دیکە
- وەرگێڕانی: مەروان کاکل و هێمن غەنی
- نەخشەسازی ناوەوە: گۆران جەمال
- بەرگ: سەیوان
- سەرپەرشتی چاپ: هێمن نەجات
- چاپی یەکەم: هەولێر ٢٠٠٦
- تیراژ: ١٠٠٠
- ژمارەی سپاردن: ٢٣٦
- نرخ: ١٥٠٠ دینار
- چاپخانە: چاپخانەی وەزارەتی پەروەردە

بنکەی توێژینەوە
زنجیرەی کتێب - ٣ -

ناونیشان
دەزگای چاپ و بلاوکردنەوەی موکریانی
پۆستی ئەلکترۆنی: asokareem@ maktoob.com
ژمارەی تەلەفۆن : 2260311
www.mukiryani.com

ناوەرۆک

تیرۆریزم

برووس هۆفمان

و: هێمن غەنی – مەڕوان کاکڵ

تیرۆر، بڵاوکردنەوە و بەکارهێنانی ترس و تۆقاندنە بە ئامانجی بەدیهێنانی گۆڕانکاری سیاسی. هەموو کارێکی تیرۆریستی توندوتیژی یاخود هەڕەشەی بەکارهێنانی توندوتیژی لەخۆ دەگرێت. ئەم کردارە توندوتیژانەش لە لایەن ئەو کەسانەوە یان ئەو کۆمەڵە کەسانەوە ئەنجام دەدرێت نا حکومین و بەشێك نین لە هێزی چەکداری دەوڵەت، یان دەزگاکانی سەپاندنی یاسا، یاخود هیچ دامودەزگایەکی دیکەی حکومی.

هەوڵی تیرۆریستان تەنها بڵاوکردنەوەی دڵەڕاوکێ و ترس و تۆقاندن نییە، بەڵکو مەبەستیشیانە متمانە و باوەڕی هاوڵاتیان بە حکوومەت و سەرکردە سیاسییەکان لاواز بکەن لەو وڵاتەدا کە دەیکەنە ئامانج. پیادەکردنی تیرۆر لە بنەڕەتدا بۆ ئەوەیە بارێکی سایکۆلۆژی ترسناکی باڵا بەدەست بێت، ئەمە سەرەڕای ئەو قوربانیانەی ڕاستەوخۆ لە کردارە تیرۆریستییەکە دەکەونەوە.

تیرۆریستان مەبەستیانە گروپێکی بەرفرەوان لە خەڵکی دووچاری پەشۆکاوی و شپرزەیی بکەن، جا ئەو خەڵکە گروپێکی ئایینی بن یان ڕەگەزی، یان سەرانسەری وڵاتێك بە سەرکردە سیاسییەکانەوە یاخود تێکڕای کۆمەڵگەی نێودەوڵەتییەوە.

بەگشتی گروپە تیرۆریستییەکان کۆمەڵە ئەندامێکی کەم و ژمارەیەکی کەم لە چەك و کەلوپەلی جەنگیان هەیە، بەشێوەییێکی بەراوردکارانە خاوەن سەرچاوەگەلێکی کەمی خۆڕێکخستنن! هەر لەبەر ئەم هۆیەشە هەوڵ دەدەن کردارەکانیان تا دواسنوور وێرانکەر، خوێناوی و، چاوەڕواننەکراو بێت و زۆرترین کاولکاری و قوربانی لەدوای خۆی جێبهێڵێت. تاوەکو بتوانن سەرنجی دەوروبەر و جیهان بۆ لای خۆیان و کێشەکەیان ڕابکێشن و، زۆرترین ڕووبەر لە چاپەمەنیەکاندا داگیر بکەن بە مەبەستی بڵاوکردنەوەی زۆرترین ڕادەی دڵەڕاوکێ و نیگەرانی لە دڵ و دەروونی خەڵکدا، چونکە گەر وا ڕەفتار نەکەن، ئەوا دەسەڵات و دەست ڕۆیشتوویی خۆیان لەدەست دەدەن.

تیرۆریزم چییە؟

دەستەواژەی تیرۆر بۆ یەکەمجار لە فەرەنسا بەکارهێنرا بۆ باسکردن و وەسفکردنی سیستەمێکی نوێی حکومەت، کە لەسەروبەندی شۆڕی فەرەنسی (١٧٨٩ ـ ١٧٩٩) بنیات نرا.

ڕژێمی تیرۆر بە نیازی گەشەپێدانی دیموکراسی و چەسپاندنی حوکمی گەل بوو لە ڕێی لەناوبردن و بنبڕکردنی دوژمنەکانی شۆڕش و پاککردنەوەی شۆڕش لە نەیار و ناحەزەکانی. هەرچۆنێك بێت ئەو سەرکوتکاری و داپڵۆسینانەی پیادەکرا، لە دواییدا گۆڕا بۆ ئامرازێکی سەرکوتکردن بە دەستی دەوڵەتەوە. کە هەر لەوکاتەوە تیرۆر مانایەکی تەواو پێچەوانەی وەرگرتووە لەو مانایەی کە لەو سەردەمەدا باوبوو. هەرچۆنێك بێت وشەکە بە شێوەیەکی بەربڵاو بەکار نەهێنرا تاکو سەدەی نۆزدەهەم کاتێك لەلایەن گروپێکی شۆڕشگێڕی ڕووسییەوە بە کارهێنرا بۆ وەسفکردنی ئەو چالاکییانەی کە دژ بە حوکمی تزارییەکان ئەنجامیان دەدا.

تیرۆریزم وەك ڕەفتارێکی سیاسی

تــیرۆر بەسروشــت چــالاکییەکی سیاســییە، چــونکە ئــەم چــالاکییە هــەوڵی بەدەستهێنان و بەکارهێنانی دەســەڵات دەدا لــە پێنــاو ملکەچپێکردنی کەســانی دیکە بۆ داواکارییە تیرۆریستییەکان. کاتێــك هــەواڵی هێرشــێکی تیرۆریــستی لــە ڕۆژنامە و دەزگاکــانی ڕاگەیانــدن بڵاودەبێتــەوە، ڕاســتەوخۆ ســەرنجەکان بــۆ ئــەو ڕێکخراوە دەچن کە لە هێرشــەکە بەرپرســیارە، ئەمــەش لــە بنەڕەتــدا بــەئامانجی بەدیهێنانی ئەو دەسەڵاتەیە کە پێشتر ئاماژەمان بۆکرد.

هەروەها ئەمە دەبێتە هۆی پەرەپێدانی ئەو بارو دۆخەی کە تیایدا ترس و دڵــە ڕاوکێ زاڵ دەبێت و تیرۆریستانیش دەتوانن کاریگەر بن. لە دەرەنجامــدا، باشــترین پێوەر بۆ سەرکەوتنی تیرۆر ئەوەیە کە تا چەند توانیویەتی سەرنج بۆ تیرۆریــستان و کێشەکانیان راکێشێت، هەروەها تــا چ ئەندازەیــەك کاریگــەریی دەروونــی لەســەر نەتەوەیەك و هاوڵاتیانی ئەو نەتەوەیە بەجێ دەهێڵێت. تیرۆر لــەم ڕووەوە جیــاوازە لەگەڵ چالاکییە جەنگییەکان، کە پێوەری سەرکەوتن تیایدا قەوارەی ئەو کەلوپەلە سەربازییانەیە کە تێکدەشکێنرێت و، ئەو ناوچە و هەرێمانەیە کە داگیر دەکرێن و، ژمارەی ئەو کوژراوانەیە کە لە ڕیزەکانی دوژمندا لەناو دەچن.

تیرۆریستان هەمیشە ئەوە دەکەنە پاساوی پەنا بردنە بەر توندوتیژی کە گوایــە ئــەوان هــەموو چــالاکییە سیاســییە ڕەواکانیــان لێ قەدەغــەکراوە و تــیرۆر تاکــە ڕێگاچارەیە کە بیگرنەبەر. ئەگەر چی ئەوان بە دوودڵییــەوە یــاخود پەشــیمانییەوە ئەو ڕێگایەیان هەڵبژاردووە.

ئایا تا چەند ئەم پاساوە ڕاست و دروستە؟ ئەوە دەوەستێتە ســەر ئــەوەی ئایــا ئێمە هاوسۆزین لەگەڵ کێشەی تیرۆریستاندا یاخود هاوسۆزین لەگەڵ قوربانییەکانی تیرۆریستان، بە چەشنێك ئەوەی بەلای هەندێك کەسەوە بە تیرۆریــست دادەنرێــت،

هەندێ کەسی دیکە بە جەنگاوەری ئـازادی لـە قەڵـەمی دەدەن. لـە هەمانکاتـدا کـرداره تیرۆریـستییەکان کوشـتن و لــە نـاوبردن و ڕفانــدن و تەقاندنــەوە و ئـاگر تێبەردانیش دەگرێتەوە، کە بۆ ماوەیەکی درێژ لەلایەن هەردوو یاسـای نـاوخۆیی و نێودەوڵەتییەوە وەکو تاوان پێناسـە کـراون. تەنانـەت لـە کـاتی جەنگیـشدا ئـەو توندوتیژییەی بە ئەنقەست لە دژی هاوڵاتیانی بێ تاوان ئەنجام دەدرێـت بـە تـاوان دەژمێردرێت.

پێناسەی حکومەتەکان بۆ تیرۆریزم

هەرچەندە جیاوازی لە چۆنیەتی پێناسەکردنی تیرۆردا هەیە، بـەڵام پەرلـەمانی زۆرێك لە وڵاتان تیرۆریان وەکو تاوان ناساندووە، بـۆ نموونـە لـە بـەریتانیا یاسـای کرداری تیرۆریستی بەم شێوەیە پێناسەی تیرۆر دەکـات: ((ئەنجامـدانی کردارێـك، یاخود هەڕەشەی ئەنجامدانی کردارێکە بە ئامانجی کارکردنە سەر حکومەت، یـان ترساندنی جەماوەر بە گشتی یان بەشێك لەو جەماوەرەیـە، لـە پێنـاو هێنانـەدی ئامانجێکی سیاسی، ئایدۆلۆژی، ئاینی....هتد)).

سیـستەمی یاسـاکانی بـەریتانیا کاریگـەری بەسـەر یاسـاکانی ویلایەتـە یەکگرتووەکانی ئەمریکا و کەنەدا و ئیسرائیلەوە هەیە. یاسای فیـدراڵی ویلایەتـە یەکگرتوەکانی ئەمریکا پێناسەی تـیرۆر دەکـات بـەوەی کـە بریتییـە لـە کـردارە توندوتیژەکان یان کردارە مەترسیدارەکان کە هەڕەشەن بۆ سەر ژیـانی مرۆڤـەکان، کەوا دیارە بۆ مەبەستی ترساندن و ناچارکردنی هاوڵاتیان ئـەنجام درابێـت تـا بـەو هۆیـەوە کاریگـەری بخەنـە سـەر سیاسـەتی حکوومـەت لـە ڕێگـەی ترسـاندن و تۆقاندنەوە، یاخود بۆ ئەوەی هەڵسوکەوتی حکوومەت بگۆڕن لە ڕێگـای کوشـتن و لەناوبردنەوە.

هەروەها یاسای دژە تیرۆری کەنەدی، چالاکی تیرۆریستی بەم شێوەیە دەخاتە ڕوو: ((بریتییە لەو کردارەی لە بەشێك یاخود سەرتاسەری ولاتدا ئەنجامدەدرێت بۆ مەبەستێکی یان هۆکارێکی ئایدۆلۆژی، ئایینی، یاخود سیاسی بە نیازی شپرزەکردنی ژیانی هاولاتیان لە ڕێگەی تێکدانی ئارامی و ئاسایشەوە. یاخود بە فشار خستنە سەر کەسێك، حکوومەتێك، یان ڕێکخراوێکی ناوخۆیی و نێودەولەتی بۆ ئەوەی چالاکییەکی دیاریکراو ئەنجام نەدات جا ئەو کەسە ڕێکخراو یان حکوومەت لەناوەوە یاخود لە دەرەوەی کەنەدا بێت)). یاسای ئیسرائیلی پێناسەیەکی دیاریکراوی بۆ تیرۆر نەکردووە، بەلام لە یاسای قەدەغەکردنی تیرۆری ژمارە (٣٣) دا ڕێکخراوی تیرۆریستی بەم شێوەیە پێناسە کردووە: ((قەوارەیەکە، چالاکییەکانی خۆی لە کرداری توندوتیژ و زەبروزەنگدا چڕکردۆتەوە بۆ کوشتن و بریندارکردن، یان هەڕەشەی بەکارهێنانی ئەم کردارە توندوتیژانە دەکات)).

هۆکارەکانی تیرۆر

سەرهەلدان و بەردەوامبوونی تیرۆر بۆ چەندین هۆکاری جۆراو جۆر دەگەڕێتەوە، وەك هۆکاری ئابووری، سیاسی، مێژوویی، کۆمەلایەتی، کولتووری یان ئایینی، یان کۆبوونەوەی هەندێك لەو هۆکارانە بەسەر یەکەوە ڕۆلیان هەیە لە دروستبوون و مانەوەی تیرۆر.

هەندێك لە دەولەتان لە سەردەمێکی دیاریکراودا بە دەستی تیرۆر نالاندوویانە، وەکو ئیتالیا و ئەلمانیای ڕۆژهەلات لە دەوری سالانی حەفتاکاندا. تیرۆری توندوتیژانە بۆ چەند دەیەیەك لەم ولاتانەدا بە شێوەیەکی بەرچاو بەرەو هەلکشان چووە پێش ئەوەی بە شێوەیەکی سەرنجڕاکێش بەرەو کزی و لاوازی بچێت. هەندێ

لە وڵاتانی دیکە، وەکو کەنەدا چەند ڕووداوێکی بـچووك و پچڕپـچڕی تیرۆریـستی بەخۆوە بینیوە.

بە شـێوەیەکی گـشتی وڵاتـە دیموکراتییـەکان زەمینەیـەکی لـەبار بـۆ تـیرۆر دەرەخسێنن بەهۆی سروشتی کراوەیی ئەم کۆمەڵگایانـە، کـە تیایانـدا هاوڵاتیـان خـاوەنی چـەند مـافێکی بنـەڕەتین، وەك ئـازادی مـەدەنی و پاراسـتنی یاسـایی. هەروەها چاودێری و جڵەوکردنی حکوومەت لەسەر بیرکردنەوە و هەڵسوکەوتکردنی هاوڵاتیان لەم کۆمەڵگایانەدا بوونی نییە، بەڵام لە کۆمەڵگا سەرکوتکەرەکاندا کە تیایاندا حکوومەت لە نزیکەوە چـاودێری هاوڵاتیـان دەکـەن و فـشارێکی زۆریـان دەخەنە سەر، کەشێکی سەخت بۆ تیرۆریستان سازدەبێت، ئەگەرچـی هەنـدێ جـار سیاسەتی حکوومەتەکـە سیاسـەتێکی تیرۆریـستانە نییـە، ئەمـە سـەرەڕای بـەر تەسککردنەوەی ئازادییە مەدەنییەکان و قەدەغەکردنی ئازادی ڕادەربڕین و کـۆڕ و کۆبوونەوە، هەروەك لە ڕۆژگاری حـوکمڕانی تزارییـەکان لـە ڕووسـیا و سـەردەمی حوکمی کۆمۆنیستی کۆمارە سۆشیالیستەکانی یەکیەتی سۆڤیەتی پێشوو بەرچـاو دەکەوت و ئێستاش لە کۆماری میللی چین و میانمار و لاوسدا بەرچاو دەکەوێت.

بـە مانایـەکی بـەرفراوانتر ئـەو هۆکارانـە بەشـێوەیەکی بەرچـاو خـەڵکیان ناچارکردووە تا بـیرو هۆشـیان بـە تـیرۆرەوە سـەرقاڵ بکـەن، ئـەو ناعەدالـەتی و نادادپەرەوەریەی کە لەئەنجامی سەرکوتکردنی سیاسی، بارودۆخی خراپی ئابووری، جیاکاری ڕەگەزی، چەوساندنەوەی ئـایینی دەکەوێتـەوە. بـە لەبەرچـاوگرتنی ئـەو نایەکسانییەی لە دابەشکردنی دەسەڵات و سەروەت و ساماندا هەیە، تیرۆریـستان هەوڵی لادانی ئەو حکوومەتانە دەدەن کە بەشێوەیەکی دیموکراسـی هەڵبـژێردراون. لەساڵانی شەست و حەفتاکاندا گروپە تیرۆریستە چەپڕەوەکان بـە هەنـدێ ئامـانجی دیاریکراوەوە کاریان دەکرد، تا بە بۆچوونی خۆیان کۆمەڵگایەکی یەکـسان بنیـات

بنێن و بیکەن بە کۆمەڵگایەکی کۆمۆنیستی، چەکدارانی بادەر مینهۆفی ئـەڵمانی و سوپای سووری ئیتاڵی بەشێك بوون لەم گروپانە.

هەندێك گروپی دیکەی تیرۆریستی پێیانوابوو بە ئەرکێك هەڵدەستن کە لە لایەن خواوە فەرمانیان پێکراوە یان لـە ئاسمانـەوە ئیلـهامیان پێبەخـشراوە. کۆمەڵـەی (ئوم)ی ئایینیش لە یابان بەرپرسیار بوو لە هێرشکردنە سەر میترۆیەك لـە وڵاتـی یابان لە ساڵی ۱۹۹۵ بە بەکارهێنانی گازی ژەهراوی کە تیایـدا ۱۲ کـەس بوونـە قوربانی.

بە ڕەچـاوکردنی جیاوازییـەکانیان هەنـدێك لـەو گروپانـە کۆمـەڵێك ئامـانجی بەرفراوانتر و گرینگتریان هەیە، وەك دووبارە بنیاتنانەوەی وڵاتی نەتەوەیەك، وەکـو جیاخوازەکانی هەرێمی باسك لە ئیسپانیا. یاخود ئامانجەکەیان دەبێتە یەکخستن و یەکگرتنـەوەی گـەلێکی پارچـە پارچـەکراو، کـە لـە ئامـانجی ناسیۆنالیـستی ئێرلەندییەکان لە ئێرلەندای باکوور بەدی دەکرێت.

لە کۆتاییدا، هەندێ لە تیرۆریستان چەند کێشەیەکی دیاریکراو دەبنە پاڵنەریان بۆ کارە تیرۆریستییەکان، وەك بەرهەڵستیکردنی یاسای لەباربردنی منداڵ، یـاخود بەرگریکردن لە ژینگە و مافی ئاژەڵان. ئەوان بە هیوان فشار بخەنە سەر حکوومەت و ڕای گشتی تاکو داواکارییەکانیان لە یاسادا ڕەنگ بداتەوە.

چالاکەکانی بواری بەرگریکردن لە مافی ئاژەڵ لە هەڵمەتەکانیاندا بۆ ڕاگرتنـی تاقیکردنەوە پزیشکییەکان لەسەر ئـاژەڵان توندوتیـژی دژی زانایـان و تاقیگـەکان بەکاردەهێنن. بەرگریکارانی ژینگە زۆرێك لـە پرۆسـەکانی تێکـدان و لـەناوبردنی پایەکانی دەسەڵاتیان ئەنجامدا، بۆ نـاڕەزایی دەربـڕین دژی پیـسکردن و تێکـدانی ناوچەگەلێکی بەرفراوانی سروشت.

ئەو توندڕەوانەی بەرهەڵستی یاسای ڕێگەدان بە لەباربردنی منداڵ بوون هێرشیان کردە سەر بنکە تەندروستییەکان و هەڵسان بە کوشتنی ئەو پزیشك و کارمەندانەی لەو بنکانەدا کاریان دەکرد کە پرۆسەی منداڵ لەباربردنیان تیادا بەڕێوەدەبرا، بە ئامانجی ئەوەی مافی لەباربردنی منداڵ بەژنان ڕەوا نەبینن.

هەندێك لە حکومەتان بۆ هێنانەدی ئامانجە سیاسییەکانی دەرەوەیان کە پێیان دەوترێت حکومەتە لەیاسا دەرچووەکان پشتگیری تیرۆریستان دەکەن.

بە لەبەرچاوگرتنی ئەم جیاوازییانە حکومەتە لە یاسا دەرچووەکان جۆرێك لە جەنگی نهێنی بەڕێوە دەبەن کە تیایدا حکومەتان لە ڕێی پشتگیریکردن و پاڵپشتی کردنی تیرۆرەوە درێژە بەم جەنگە نهێنییە دەدەن.

دەسەڵاتدارانی ویلایەتە یەکگرتوەکانی ئەمریکا بە ڕەسمی ئەو دەوڵەتانە دەخاتە لیستی دەوڵەتانی هاریکاری تیرۆر کە بەشێوەیەکی چالاك هاوکاری و پشتگیری تیرۆریستان دەکەن و، ئەوانەی دالدەی تیرۆریستانیان داوە، ئەوانەی ئامادەنین دەست لە تیرۆر هەڵگرن وەك ئامرازێکی سیاسی.

هاوکاری ئەو حکومەتانە بۆ ڕێکخراوە تیرۆریستییەکان لەشێوەی دابینکردنی پارەوپوڵ و خەرجی و جێگەو زامنکردنی ڕێگەی گواستنەوەو هاتوچۆ بۆ تیرۆریستان کە بەم شێوەیە دەتوانن ڕێکخراوێکی بێ سەنگ و لاواز بگۆڕن بۆ ڕێکخراوێکی کاریگەری مەترسیدار.

دەسەڵاتدارانی ئیدارەی ئەمریکی هەندێك لە وڵاتانیان خستۆتە لیستی وڵاتە لە یاسا دەرچووەکان یان وڵاتانی هاریکاری تیرۆر، وەك ئێران، سوریا، سودان و، کۆریای باکوور. لەم لیستەدا ئێران وەك وڵاتێکی چالاك ناوی هاتووە لە بواری هاوکاریکردنی تیرۆردا چونکە هاوکاری و یارمەتییەکی زۆر پێشکەش بە گروپەکانی وەك (حزب الله)ی لوبنانی و حەماس و جیهادی ئیسلامی فەلەستین

دەکات، هەرچەندە حکوومەتی پێشووی ئەفغانستان پشتگیری بێ ئەندازەی ڕێکخراوی قاعیدەی دەکرد بە سەرکردایەتی ئوسامە بن لادن، بەڵام ویلایەتە یەکگرتووەکانی ئەمریکا ئەو وڵاتەی لە لیستی وڵاتانی هاوکاری تیرۆر دانەنابوو، چونکە حکوومەتی تالیبانی بە حکوومەتێکی شەرعی لەقەڵەم نەدەدا.

زیادبوونی ئاست و سنووری هێرشە تیرۆریستییەکان

هەرچەندە ڕووداو و کارە تیرۆریستییەکان لە سەرانسەری جیهاندا و لەماوەی ساڵانی نەوەتەکاندا بەرەو کەمبوونەوە چوون، بەڵام ژمارەی ئەو قوربانییانەی کە لەو ڕووداوە تیرۆریستییانەدا کەوتوونەتەوە زیادی کردووە. واتە لە کاتێکدا تیرۆریستان چالاکییەکی کەم ئەنجام دەدەن، بەڵام بەشێوەیەکی کاریگەراتە و مەترسیدار کردارەکانیان کاولکاری و کوشتوبڕ لەدوای خۆی بەجێ دەهێڵێ. هۆکاری بنەڕەتی و سەرەکی بۆ باڵادەستبوونی ئەم جۆرە تیرۆرە، ئەو پاڵنەرە نامرۆڤانەیە کە لەپشت ئەو ڕووداوانەوەیە، هەروەك لە هێرشەکانی سەر بنکەی بازرگانی نێودوڵەتی لە نیویۆرك و پنتاگۆن و ڤێرجینیا لە ١١ ی سێپتێمبەری (٢٠٠١)دا دەرکەوت. لێرەدا دەتوانین بڵێین ئەو تیرۆرەی پاڵنەرێکی ئایینی لەپشتەوە بێت، سەردەکێشێت بۆ توندوتیژییەکی خوێناویتر و وێرانکەر تر، وەك ئەو توندوتیژییەی گروپە ئایینییەکان پیادەی دەکەن.

یەکێکی تر لەو هۆکارە سەرەکییانەی کە ڕۆڵیان لە زیادکردنی ئاست و سنووری هێرشە تیرۆریستییەکاندا بینیوە ئەوەیە کە تیرۆریستان هەلیان بۆ ڕەخساوە جۆرەها چەك بەکار بهێنن، هەر لە چەکی ئاساییەوە تا بەو چەکانە دەگات کە تەکنەلۆژیای بەرزیان دەوێت.

بۆ زیاتر لە سەدەیەك تیرۆریستان پشتیان بەو بۆمب و چەكانەوە دەبەست كە دەستیان پێ ڕادەگەیشت. دەربارەی ئەو چەكانەی كە تەكنەلۆژیای بەرزیان گەرەكە، بەڵگەی ئەوە هەیە كە ڕێكخراوی قاعیدە لە هەوڵی بەدەستهێنانی چەكی كیمیای و بایەلۆژی دایە، تەنانەت ڕێكخراوی (ئوم) ی یابانیش بەم چەكە لە ساڵی ١٩٩٥ دا هێرشێكی تیرۆریستی ئەنجامدا. ئێستا مەترسی ئەوە هەیە كە ئەو عەمبارە چەكە گەورانەی لە دوای ڕووخانی یەكێتی سۆڤیەتی جارانەوە بە جێماوە، تیرۆریستان بتوانن لە بازاڕی ڕەشدا دەستیان كەوێت و بیكڕنەوە.

زیادبوونی هێرشە خۆكوژییەكان پەیوەندی بە زیادبوونی ژمارەی قوربانییەكانی كردارە تیرۆریستییەكانەوە هەیە. پەلامارە خۆكوژییەكان لە كردە تیرۆریستییەكانی دیكە جیاوازە، چونكە تیاچوونی كەسی خۆكوژ پێوەری سەركەوتنی پەلامارەكەیە، واتە كەسی خۆكوژ بە پاڵنەرێكی بەهێزەوە و بە هەست و باوەڕێكی پتەوەوە خۆبەخشانە یان لەڕێی قەناعەت پێكردنەوە دەست لەژیانی خۆی هەڵدەگرێت و كۆتایی بەژیانی خۆی دەهێنێت. شەپۆلی پەلامارە خۆكوژییەكان لەساڵی ١٩٨١ لە بەیروت دەستی پێكرد، كاتێك گروپێك بەناوی ئەلدەوا ئۆتۆمبێلێكی مینڕێژكراویان بەكارهێنا بۆ تەقاندنەوەی باڵیۆزخانەی عێراق، ئەلدەوا ڕێكخراوێكی تیرۆریستی بوو، پێكهاتبوون لە شیعەكانی سەر بە ئێران، ئەم پەلامارە بووە مایەی كوشتنی ٦١ هاوڵاتی و بریندار كردنی زیاتر لە ١٠٠ كەس. لە ساڵی ١٩٨٣، بارهەڵگرێكی پڕ لە تەقەمەنی بۆ تەقاندنەوەی باڵیۆزخانەی ویلایەتە یەكگرتووەكانی ئەمریكا بە كارهێنرا، كە كوژرانی ٤٩ كەس و برینداربوونی ١٢٠ كەسی لێكەوتەوە. كە بەدوایدا هێرشێكی تری خۆكوژی كرایە سەر بنكەیەكی سەربازی ئەمریكی كە ٢٤١ كەسی تیا كوژراو گروپێك بەناوی جیهادی ئیسلامی بەرپرسیارێتی خۆی لەم كارەدا ڕاگەیاند.

لە ساڵی ١٩٩٤ یشدا هێرشێکی خۆکوژی مەڵبەندێکی کۆبوونەوەی جولەکەکانی لە پایتەختی ئەرجەنتین لە بۆینس ئایرس وێران کرد و بووە هۆی کوژرانی ٩٦ کەس. بەم دواییانەش هێرشە خۆکوژییەکانی ڕێکخراوی قاعیدە بۆ سەر هەردوو باڵیۆزخانەی ئەمریکی لە کینیا و تەنزانیا لە ساڵی ١٩٩٨ نزیکەی ٣٠٠ کوژراوی بە دوای خۆی بەجێهێشت. هەروەها پەلامارە تیرۆریستییەکانی سەر بنکەی بازرگانی نێودەوڵەتی لە نیۆیۆرك و وەزارەتی بەرگری (پنتاگۆن) لە ساڵی ٢٠٠١دا بووە مایەی کوژرانی نزیکەی ٣٠٠٠ کەس.

تیرۆریستانی ئەمڕۆ مەبەست و ئامانجەکانیان کەمتر ڕوون دەکەنەوە هەروەك ئەوەی تیرۆریستانی پێشوو دەیانکرد، ئەم ڕاستییەش ڕەنگدانەوەی لەسەر مەترسیداربوون و خەتەرناکی کردارە تیرۆریستییەکان هەیە، پێشتر تیرۆریستان نەك هەر بەیاننامەی ڕەسمیان بڵاودەکردەوە، بەڵکو هۆکاری کردەوەکانیان تیا ڕوون دەکردەوە و بە شانازیی و خۆ هەڵکێشانیشەوە باسیان دەکرد. ئەمەش ئەوە دەردەخات کە پێدەچێ توندوتیژی تەنها لە پێناوی توندوتیژی ئەنجام بدرێت. لە لایەکی دیکەوە تیرۆریستانی ئەمڕۆ توندوتیژی وەك تۆڵەکردنەوە یان سزایەك پیادە دەکەن زیاتر لەوەی ئامرازێك بێت بۆ هێنانە ئارای گۆڕانکاری سیاسی. کەواتە کەمتر پێویستیان بە پاساوهێنانەوە دەبێت بۆ لایەنگران و خەڵکانی دەرەوەی گروپەکە.

خەسڵەتەکانی پەلامارە تیرۆیستییەکان

هەموو تیرۆریستان یەك خەسڵەتی هاوبەشیان هەیە کە هەرگیز هیچ کردەوەیەك ڕەمەکیانە و بی پلاندانان ئەنجام نادەن. هەموو تیرۆریستێك دەیەوێت ڕاگەیاندن بەخۆیەوە سەرقاڵ بکات، چونکە ڕاگەیاندن یارمەتی تیرۆریستان دەدات لە

باڵادەستکردنی کەشی ترس و تۆقاندن کە بۆ سەرکەوتنی ئەوان پێویستە. بەو پێیە هەموو کردەیەکی تیرۆریستی بە-وریایی و وردبینییەوە نەخشەی بۆ دەکێشرێت، بۆ نموونە کردەوەی تیرۆریستی دژی باڵیۆزخانەکانی ئەمریکا لە کینیاو تنزانیا لە ساڵی ١٩٩٨دا، دەرکەوت کە ڕێکخراوی قاعیدە نزیکەی پێنج ساڵ بوو سەرقاڵی نەخشەکێشانی ئەو پەلامارە بوو.

چەند ڕەگەزێکی سەرەکی پێویستن بۆ نەخشەداڕشتنی کارێکی تیرۆریستی، وەك کۆکردنەوەی زانیاری هەواڵگری لەسەر ئامانجە تیرۆریستییەکە. لە هەمانکاتدا دابینکردنی پشتگیری لۆجیستی و زامنکردنی جێبەجێکردنی ئەرکەکان. ئەم ئەرکانەش دابینکردنی چەك و کەلوپەلی پەیوەندیکردن دەگرێتەخۆ کە پێویستن بۆ سەرکەوتنی کردەکە. هەروەها ئامادەکردنی حەشارگە و، ڕێو شوێنی گواستنەوە بۆ گروپە تیرۆریستییە هێرشبەرەکە و، دابینکردنی ڕێگای دەرچوون و دەربازبوون بەشێکن لە نەخشە تیرۆریستییەکە.

هەموو گروپە تیرۆریستییەکان لە خەسڵەتێکی دیکەی بنەڕەتیدا هاوبەشن، ئەویش ئەوەیە کە نهێنین و دوورن لە چاودێری دەسەڵات و چاوی بەکرێگیراوان و کارمەندانی دەزگا هەواڵگرییەکان لە ناو خەڵکدا. بۆ پاراستنی ئەو نهێنییە، گروپە تیرۆریستییەکان بەزۆری بە شێوەی چەند شانەیەك خۆیان ڕێکدەخەن کە تیایدا هەموو شانەیەك سەربەخۆیە لە شانەکانی دیکە، بەڵام هاوکاری و هەماهەنگی لە نێوانیاندا هەیە، لەوانەیە شانەیەکی تیرۆریستی ئەوەندە بچووك بێت کە لە دوو ئەندام یان سێ ئەندام پێکهاتبێ، تیایاندا تەنها ئەندامێك یان ئەندامانی سەربە شانەیەکی دیکە دەناسن.

هەر لەبەر ئەم هۆیەشە تیرۆریستان ئەم شێوە ڕێکخستنە پەیڕەو دەکەن کە پەیکەرێکی هەرەمی هەیە، هەروەکو لەو گروپانەدا دەردەکەوێت کە بونیادی سەرکردایەتی لەسەرەوە بۆ خوارەوەی هەیە.

ئامانجەکانی تیرۆر

هاولاتیانی مەدەنی، زۆرترین ڕێژە لە ئامانجە تیرۆریستییەکان پێکدەهێنن، کە بووەتە مایەی دروستبوونی کەشێکی تۆقێن و ترسناك لە نێو کۆمەڵگەدا. هەندێك لە تیرۆریستان بە ئەنقەست لە هێرشەکانیاندا، ژمارەیەکی گەورە لە هاولاتیانی مەدنی دەکەنە ئامانج، بەلام زۆربەی هێرشە تیرۆریستییەکان، کەسانی دیپلۆماسی و دەزگا دیپلۆماسییەکانی وەك باڵیۆزخانە و فەرمانگەو بنکە سەربازییەکان بە ئامانجی خۆیان هەڵدەبژێرن. جگە لەمانە دەزگا کارگێڕی و فەرمانگە هاوکارییەکانی وەك هۆکارەکانی گواستنەوە، کە هێڵی ئاسمانی و، فڕۆکەخانە و شەمەندەفەر و، وێستگەکانیان و، پاس و، تۆنێڵەکان دەگرێتەوە، لەم هێرشانە بێ بەش نەبوون.

تیرۆریستان لە پێکانی ئامانجە نازیندووەکانی وەك باڵەخانە و شوێنەکانی دیکە مەبەستێکیان هەیە، لەم کارانەیاندا زیاتر دەیانەوێ سەرنجی گشتیی بۆ تیرۆریستان و کێشەکانیان ڕابکێشن لەوەی کە بەتەواوی وێرانکاری ئەنجام بدەن یان خەڵك بکوژن، هەرچەند وێرانکاری و کوشتن دەرەنجامی دوایی ئەم کردانەن.

لەگەڵ ئەوەی کە ژمارەی هێرشە تیرۆریستییەکان لە ساڵێکەوە بۆ ساڵێکی دیکە جیاوازە، بەلام ڕاستییەك لە جیهانی تیرۆردا بە چەسپاوی ماوەتەوە کە ویلایەتە یەکگرتوەکانی ئەمریکا تا ئێستا بووەتە زۆرترین ئامانجی تیرۆریستان. لە

سالّی ١٩٦٨ ەوە، ولاّتە یەکگرتوەکانی ئەمریکا هەمیشە لە پێشەوەی لیستی ئەو ولاّتانەوە بووە کە هاولاّتیانی بەرەنگاری مەترسی کردە تیرۆریستییەکان بوونەتەوە.

جگە لەوەی کە ویلایەتــە یــەکگرتوەکانی ئــەمریکا گــەورەترین دەســەلاّتداری جیهان و ڕابەری ولاّتانی ئازادە، چەند هۆکارێکی دیکەش لەدواوەی ئەم دیاردەیەوە هەن، کە بواری جوگرافی و، جۆراوجۆری بەرژەوەندی بازاڕی ئەمریکی لە دەریـا و، زۆری ژمارەی گەشتیاران و ئەوانەی لە دەرەوەی ولاّتدا کاردەکەن و، بلاّوبوونــەوەی بنکە سەربازییەکانی ئەم ولاّتە بە ڕێژەیەکی زۆر لە ولاّتانی جیهاندا، دەگرێتەوە.

داواکاری تیرۆریستان

داواکاری تیرۆریستان لە نێوان پرۆژەی گەورەی وەك بنیاتنانەوەی کۆمەلّگا بــە درێژایی هێلّە ئایدۆلۆژییەکان، بۆ ئامانجی دووری بــەر تەســکتر، وەك ئــازادکردنی بارمتە لەپێناو پارە و بلاّوکردنەوەی چاپەمەنییەکان کە بانگهێــشتە بــۆ ئامــانجی تیرۆریستی دەکات، درێژ بۆتەوە. لــە حــەفتاکان و هەشــتاکانی ســەدەی ڕابــردوو، گروپی مارکسیست ـ لینینست ی وەك گروپی بادەر مینهۆف (کە دواتر ناویان بــۆ دەستەی بەرهەلّستکاری سوپای سوور گۆڕا) لە ئەلّمانیا و، لیوای سوور لە ئیتالّیا، دەستیان بە ئەنجامدانی هەلّمەتێك کرد لــە پێنــاو بنیاتنانــەوەی کۆمــەلّگا بــەرەو هێلّەکانی کۆمۆنیست. بەلاّم گروپە ئیسلامییە تیرۆریستەکان لە تەقەلا دابوون بــۆ بەرجەستکردنی حوکمی ئایینی توندڕەوی تیۆکراســی (حــوکمی دەولّــەت لــە ژێــر ڕێنمونی خوداوەند)، کە بریتی بوون لە ڕێکخــراوی قاعیــدەی ئوســامە بــن لادن و گروپی ئەبو سەیاف لە فلیپین و گروپی چەکداری ئیسلامی لــە جــەزائیر. ئامــانجی هەندێ گروپی دیکەی تیرۆریستی لە چوارچێوەیەکی بەرتەسکتردا خۆی دەبینێتەوە، وەك دامەزراندنەوەی ولاّتێکی نەتەوەیی لە نێــو ئــەو ولاّتــەی کــە تێیــدا دەژیــن،

نموونەشیان بزووتنەوەی جوداخوازەکانی هەرێمی باسك لە ئیسپانیا. یان داوای یەکخستنەوەی گەلێکی دووبەشکراو دەکەن، کە لەلایەن ناسیۆنالیستە ئێرلەندییەکان لە ئێرلەندای باکوور خەباتی بۆ دەکرێت.

کاریگەری تیرۆر

هەرچەندە گروپە تیرۆریستییەکان لە بەدەستهێنانی ئامانجە ستراتیژییەکانیان سەرکەوتوو نەبوون، بەڵام توانیویانە هەندێ گۆڕانکاری مەعنەوی سیاسی ئەنجام بدەن. لە هەندێك باردا تیرۆریستان لە ئازادکردنی بەندکراوەکانیان و، تەنازول پێکردنی حکوومەتە بەرهەڵستکراوەکانیان، یان لە وەدەستهێنانی دەستکەوتی مەعنەوی، سەرکەوتووبوون، کە ئەگەر وانەبوایە لەوانەیە پشتگوێ دەخران.

هەر لەدوای جەنگی دووەمی جیهان کە ئیمپراتۆریەتی بەریتانی و فەرەنسی لە وڵاتانی ئاسیا و ئەفریقیا و ڕۆژهەڵاتی ناوەڕاستدا توایەوە، تیرۆر لە لایەن هەندێك بزووتنەوەی ناسیۆنالیستی لە دژی کۆلۆنیالیستان پیادەکرا. وڵاتانی وەك ئیسرائیل، کینیا، قوبرس، جەزائیر سەربەخۆیی خۆیان بۆ بوونی ئەم بزووتنەوانە دەگەڕێننەوە.

نموونەکانی ئەم دواییەی (گێری ئادامس) و (مارتن ماکگیونیس) لە ئێرلەندا و، (یاسر عەرەفات) لە ڕۆژهەڵاتی ناوەڕاستدا، بەڕوونی بەڵگەی سەرکەوتنی تیرۆریستانی تیادا دەردەکەوێت. ئادامس، سەرۆکی باڵی سیاسی ئێرلەندییە کۆمارییەکان (IRA) و جێگرەکەی ماکگیونیس، هەردووکیان لە هەڵبژاردنەکانی ساڵی ١٩٩٧ سەرکەوتنیان بەدەستهێنا بۆ پەرلەمانی بەریتانی. عەرەفاتیش، وەك سەرۆکی ڕێکخراوی ئازادیخوازی فەلەستینی (PLO)، توانی ڕێکخراوەکەی بە جیهان بناسێنێ. ئەمانە توانیان لە ڕێگەی سەرکەوتنی کاتی و دەستکەوتی

سیاسیی ڕێکخراوەکانیان ئەوە بسەلمێنن کە چۆن زنجیرە چالاکی تیرۆریستی دەتوانێ سەرنجی جیهان بۆ کێشەی هەمیشەییان ڕابکێشێ.

زۆربەی گروپە تیرۆریستییەکان نەیانتوانیوە هیچ لە ئامانجە درێژخایەن و کورت خایەنەکانیان بەدەست بهێنن، ئەمەش بەڕوونی لە ماوەی ژیانی گروپە تیرۆریستییە نوێکان بە دی دەکرێت. بەگوێرەی ئامارێك (٩٠٪) گروپە تیرۆریستییەکان تەمەنی پێشبینیکراویان کەمتر لە ساڵێکە.

تیرۆریستان، لە ئامانجە جەماوەرییەکانیاندا، نەخشە بۆ تۆقاندنی ئاسایشی تاك دادەڕێژن کە دەتوانن بنیاتی دەوڵەت بڕوخێنن لە ڕێگەی تێکدانی کارو ژیانی ڕۆشنبیری و ئەو باوەڕە هاوبەشەی کە کۆمەڵگەی لەسەر بنیاتنراوە. دڵنیا نەبوون لەبارەی ڕوودانی هێرشە تیرۆریستییەکان لە چ کات و شوێنێك، ترس و دڵەڕاوکێ لەلایەن خەڵك دروست دەکات، سەرەنجامی ئەمەش خەڵك ناتوانێت هاموشۆی بازاڕ و شوێنە گشتییەکان و... هتد، بکات.

بۆچوونی خەڵك لەمەڕ مەترسی تاك، هەرگیز لەگەڵ دوورییە تێبینیکراوەکانی هەڕەشەی تیرۆریستان ناگونجێت. بەگوێرەی ئامارێك کە نوسینگەی لێکۆڵینەوەی فیدراڵی بڵاوی کردەوە، لەماوەی نێوان ١٩٦٨ ەوە تا ٢٠٠٠، ویلایەتە یەکگرتووەکانی ئەمریکا لە هەموو وڵاتانی دیکە زیاتر بووەتە ئامانجی تیرۆریستان کە نزیکەی ١٠٠٠ هاوڵاتی ئەمریکی چی لەدەرەوە یان لەناوەوەی وڵاتدا بوونەتە قوربانی کردە تیرۆریستییەکان. کەچی لە هێرشەکەی ١١ی سیپتێمبەری ٢٠٠١، سێ ئەوەندەی ئەو ژمارەیە بوونە قوربانی. ئەمە ڕاستییەك دەردەخات کە درککردن بە کردە تیرۆریستییەکان هیچ نرخێك ناداتە بوونە قوربانی. لەگەڵ ئەوەشدا توانای تیرۆریستان بۆ خوڵقاندنی ترس و نانەوەی پەشێوی بەڵگەیە بۆ کاریگەری ئەوان لەسەر ژیانی ڕۆژانەمان.

بەگوێرەی سەرچاوە ڕەسمییەکانی حکوومەتی کەنەدا، هیچ لیستێکی باوەڕپێکراو نییە بۆ بوونی ڕووداوی تیرۆریستی لەم وڵاتەدا. بەڵام بە پێی ئامارێکی ڕەسمی کە لەلایەن نەتەوە یەکگرتووەکانەوە بڵاو کرایەوە، ژمارەی ئەو کەنەدیانەی کە لە ساڵی ١٩٦٨ەوە کوژراون، بە ٢٩٤ کەس دەخەملێنن. لەم ژمارەیەدا ٢٧٩ هاوڵاتی کەنەدی لە کۆی ٣٧٩ کەسی دیکە لە ئەنجامی تەقینەوەی فڕۆکەیەك لە ساڵی ١٩٨٥ کەلە ڕێگەیدا لە مۆنتریال ـ کیوبیك، بۆ لەندەن دەچوو، بوونە قوربانی.

دژە تیرۆر

دەسەڵاتی یاسایی حکوومەتان لەسەر دژە تیرۆر:

١ـ ویلایەتە یەکگرتووەکانی ئەمریکا:

وەزارەتی ئاسایشی نیشتمانی (DHS) لە ویلایەتە یەکگرتووەکانی ئەمریکا کە ساڵی ٢٠٠٢ بە هۆی یاسای ئاسایشی نیشتمانی دروستبوو، دەزگای بەرپرسی سەرەکییە لە تەقەلاکانی حکوومەتی ئەمەریکا بۆ نەهێشتن و بەرپەرچدانەوەی تیرۆر. دروستبوونی ئەم وەزارەتە بەهۆی ئەو ڕەخنە و تێبینیانەوە بوو کە چۆن حکوومەتی ئەمەریکا خۆی ڕێکخستووە بۆ ڕووبەڕووبوونەوەی هێرشە تیرۆریستییەکان. یاساکە دوانزە دەزگای حکومی لەم وەزارەتەدا یەکخستووە کە هەمان بەرپرسیارێتی لە نەهێشتن و بەرپەرچدانەوەی تیرۆر دەگرنە ئەستۆ. لەم دەزگایانەش: (پاسەوانانی کەنار، هێڵی نەوت، خزمەتگوزاری کۆچ و ڕەگەزنامە، بەڕێوەبەرایەتی ئاسایشی گواستنەوە). دواتر دەزگای بەڕێوەبردنی فریاگوزاری فیدراڵی (FEMA) بۆ ئەم بەشە گواسترایەوە بۆ ئەوەی لە بەرەنگاربوونەوەی کردە تیرۆریستییەکاندا هاوکاری بکات.

هەرچەندە (DHS) زۆربەی دەزگاکانی دژە تیرۆری حکومی یەکخست، بەلاّم هەندێکیان لە دەرەوەی ئەم بەشەدا مانەوە، وەك دەزگای جێبەجێکردنی گەورەترین یاسای نەتەوەکان و نوسینگەی لێکۆڵینەوەی فیدراڵی (FBI) کە ئەمەی دوایی بەرپرسیارێتی لێکۆڵینەوەی کارە تیرۆریستییەکانی کەوتە ئەستۆ.کەچی دەزگای موخابەراتی ناوەندی (CIA) زانیاری دەربارەی تیرۆر لە وڵاتانی بیانی کۆدەکاتەوە. دەزگاکانی دیکەی حکوومەت کە پەیوەندارن بە پرۆسەی دژە تیرۆر، وەزارەتەکانی (ڕاگەیاندن، بەرگری، داد، تەندروستی، هاوکاری و مرۆڤایەتی، گواستنەوە، کشتوکاڵ، بازرگانی، دارایی، ئاگرکوژێنەوە، تەقینەوە، ناوەکی، پاراستنی ژینگە) دەگرێتەوە

٢- کەنەدا:

ـ دەزگای موخابەراتی ئاسایشی کەنەدی (CSIS) سەرەکیترین دەزگایە کە بەرپرسیاریەتی ئاسایش و موخابەرات (دژە تیرۆر) لە کەنەدا دەگرێتە ئەستۆ. ساڵی ١٩٨٤ لەمیانەی ئەو گرنگیانەی کە حکوومەتی کەنەدا لە بواری هێزی چاودێری بە (CSIS) یدا، دەزگایەکی دیکەی دامەزراند کە بەرپرسیارێتی سەرەکی کارکردنە وەك دەزگایەکی سەربەخۆ بۆ لێکۆڵینەوە لەو ڕەخنە و گازاندانەی کە ئاراستەی (CSIS) دەکرێن.

- فەرمانگەی گشتی پارێزەران چاوەدێری ڕەوشی بەرەوپێشچوونی فرۆکەخانەکان دەکات لەپێناو باشترکردنی جێبەجێکارییەکانی تەکنۆلۆژیا تیایاندا، کە بە مەبەستی دژە تیرۆر پەرەی پێدەدرێت.

ـ پۆلیسی پاشایەتی کەنەدی دەزگایەکی دیکەیە کە بۆ جێبەجێکردنی یاسای نیشتمانی لە کەنەدا کاردەکات و، هێز و توانای بەدواداچوون و دەستبەسەراگرتنی ئەو بەڵگەنامانەی هەیە، کە پەیوەندییان بە تاوانە تیرۆریستییەکانەوە هەیە.

ڕێگاکانی دژە تیرۆر

بەهۆی مەترسی لە ڕادەبەدەری تیرۆریستان کە ئێستا لە ئارادایە، زۆربەی حکومەتەکان هێزی فرەوانی گرتن و دەستگیرکردنیان بە دەسەڵاتی جێبەجێکردن بەخشیوە. ئەم هێزانە بەشێوەیەکی گشتی کاتێن و مەبەستیان دەستگیرکردنی تیرۆریستان و دوورخستنەوەی مەترسی توندڕەوەکانە لە کۆمەڵگا، لە هەمانکاتدا دوورکەوتنەوەش لە سەپاندنی کاری نادادپەروەرانە کە ڕەنگە ماف و ئازادییە مەدەنییەکان پێشێلبکات.

بەریتانیا، نمونەیەکی باشە کە وەك وڵاتێکی دیموکرات ئەم هێزانە بە فراوانی بەکار دەهێنێ. لە ساڵی ١٩٧٣ ەوە تا ئێستا ئەم وڵاتە ٣ یاسای سەربەخۆی دارشتووە کە ڕێگە بە ڕاپەراندنی کارەکان دەدات لە دەرەوەی دادگا. ئەمانیش بریتین لە یاسا یەك بەدواییەکەکانی ئێرلەندای باکوور. یەکەم یاسا لە ساڵی ١٩٧٣دا مۆرکرا، یاسای قەدەغەکردنی تیرۆر لە ساڵی ١٩٧٥ و، یاسای تیرۆر لە ساڵی ٢٠٠٠ دارێژران. ئەم یاسایانە پێویستە لەلایەن پەرلەمانی بەریتانی پێداچوونەوەی بۆ بکرێت و ڕەزامەندی لەسەر بدرێت لەسەر بنەمایەکی ڕێکوپێك کە تیایدا بە شێوازی جیاواز ڕێگەدراوە بە هێزی پۆلیس بۆ دەستگیرکردن و زیندانی کردنی ئەوانەی گومانی تیرۆریستیان لێدەکرێت.

دژە تیرۆری نێودەوڵەتی

هاریکاری نێودەوڵەتی بۆ دژە تیرۆر لە ڕووی مێژووەوە تۆمارێکی ڕێکی نییە. هەوڵە هاریکارییە نێودەوڵەتییەکان لە سەرەتای حەفتاکانی سەدەی بیست چەند ڕێکەوتنامەیەکی جیاوازیان دژی ڕفاندنی فڕۆکە مۆرکرد، کە بریتیبوون لە کۆنگرەی (هاجی) بۆ دەست بەسەراگرتنی نایاسایی فڕۆکە لە ساڵی (١٩٧٠) و،

هەروەها کۆنگرەی (مۆنتریال) بۆ دامرکاندنەوەی کردە نایاساییەکان دژی سەلامەتی فڕۆکەی مەدەنی. بەردەوامبوونی هەوڵەکان وایانکرد کە ئەم پەیماننامانە فرەوان بێت و باوەش بۆ کۆمەڵێك ڕێکەوتنامەی دژە تیرۆری نێودەوڵەتی دیکە بکاتەوە. بەگشتی هیچ لەم تەقەلایانە سەرنەکەوتن بەهۆی کۆك نەبوونی کۆمەڵگەی نێو دەوڵەتی لەسەر دارشتنی پێناسەیەك بۆ تیرۆر.

ڕووداوە نوێیەکانی جیهان پێشبینی بەرەو پێشچوونی گەورە دەکەن لە چیدییەتی هاریکاری نێوان حکومەتەکان بۆ جەنگان لە دژی تیرۆر. بەر لە ڕووداوی ١١ ی سێپتێمبەری ٢٠٠١، نەتەوە یەکگرتووەکان چەند هەنگاوێکی گرنگی نا لەمەڕ سزادانی بزووتنەوەی تالیبان لە ئەفغانستان، کە پارێزگاری لە ئوسامە بن لادن دەکرد.

بڕیارەکانی ١٢٧٦(١٩٩٩)، ١٣٣٣(٢٠٠٠) و، ١٣٦٣(٢٠٠١) ی ئەنجوومەنی ئاسایش سزای سەپاندە سەر بزووتنەوەی تالیبان بەهۆی داڵدەدانی ڕێکخراوی قاعیدە و دانەخستنی کەمپەکانیان لە ئەفغانستان. ئەم بڕیارانە گۆڕانکارییەك لە هەڵوێستی نێودەوڵەتی بەرانبەر بە تیرۆر نیشاندەدات. ئەمە هاوکاتە لەگەڵ پابەندبوون بە پەراوێزکردنی ئەو وڵاتانەی کە پەیڕەوکردنی یاسا نێودەوڵەتییەکان ڕەتدەکەنەوە.

هەر ڕۆژێك دوای هێرشەکەی ١١ی سێپتێمبەر، نەتەوە یەکگرتووەکان چاکسازی لە یاسای ١٣٦٨ دا ئەنجامدا. تیایدا جەختی لەوە کردەوە کە نەتەوە یەکگرتووەکان بە هەموو شێوازێك لە دژی مەترسی کردەی تیرۆریستی بۆ سەر ئاسایشی نێودەوڵەتی دەجەنگێ. دوو هەفتە دواتر یاسای ١٣٧٣ ی ئەنجومەنی ئاسایش چاکسازی تیادا کرا کە داوای نەهێشتن و دامرکاندنەوەی تیرۆری کرد.

مێژووی تیرۆر

سەرەتاکانی تیرۆر

٢٠٠٠ ساڵ بەر لە ئێستا یەکەم کردە، کە ئێستا پێیدەڵێن تیرۆر لەلایەن خێڵی توندڕەوی (زیلۆتس) (Zealots) ئەنجامدرا، کە گروپێکی جولەکەی چالاك بوو لە ماوەی سەدەی یەکەمی پێش زایین. ئەم گروپە بەرهەڵستی یاساکانی ئیمپراتۆریەتی ڕۆمانی (فەلەستینی ئێستا)ی کرد بە شێوازێکی تایبەتی کە کوشتن و تیرۆرکردن لە پێشەوەی هەموو کردارەکانیان بوو. جەنگاوەرانی زیلۆتس بۆ هێرشکردنە سەر دوژمنەکانیان خەنجەرێکی سەرەتاییان بەکاردەهێنا کە (سیکا)یان پێدەگوت. بەزۆری لە شوێنە قەرەباڵغەکانی نێو بازاڕ، یان ڕۆژانی ئاهەنگ و جەژنەکان، لە هەر شوێنێك کۆبوونەوەی خەڵك هەبووایە، کاری توندوتیژیان ئەنجامدەدا. هەروەك تیرۆریستەکانی ئێستا مەبەستی زیلۆتس لە کارەکانی ئەوەبوو کە ژمارەیەکی فراوانتر لە جەماوەر بکاتە ئامانج، چی لە ڕۆمانەکان، یان ئەو جولەکانەی کە لەگەڵیان هاوپەیمانن.

لەنێوان ساڵانی ١٠٩٠ ـ ١٢٧٢ بزووتنەوەیەکی ئیسلامی توندڕەو کە بە حەشاشین ناسرابوو، هەمان تاکتیکیان بەکارهێنا لە میانەی ململانێیان دژی خاچپەرستان کە بەشێکی سوریای ئێستایان داگیر کردبوو. ئەمانە هەمان بیرۆکەی خۆکوژی و خۆ قوربانیکردنیان هەڵگرتبوو کە ئێستا هەندێ گروپی ئیسلامی تیرۆریست پیادەی دەکەن. توندڕەوی بەلای ئەوانەوە کارێکی پیرۆز و خوداییە، ئەنجامدانی بەرەو بەهەشتی خودایان بەرزدەکاتەوە، بۆیە دەبێ لەپێناویدا خۆیان هیلاك بکەن یان بمرن.

له شۆڕشی فەرەنساوە تا جەنگی یەکەمی جیهان

تاوەکو شەڕی فەرەنسا (١٧٩١ ـ ١٧٩٩) ئایین پاساوێکی گەورە بوو لە بەکارهێنانی تیرۆر. بەڵام لە ماوەی سەدەی نۆزدەهەم ئەم بارە گۆڕا و چەندین بیر و ئایدۆلۆژیای وەك ناسیۆنالیزم، ئانارشیزم* (ئاژاوە گێڕی)، مارکسیزم و هەندێ بزووتنەوەی سیاسی و عەلمانی دیکە گەشەیان کرد و بۆ بەربەرەکانێکردنی یاسا ئاسمانییەکان هاتنە مەیدان لە ڕێگەی پاشاکانەوە.

لەسەرەتادا تیرۆری هاوچەرخ دژی ڕژێمی پادشایەتی بوون کە لە کوتاییەکانی شۆڕشی فەرەنسا لە ڕێگەی یاخیبوون و شۆڕشەوە کارەکانیان ئەنجامدەدا. ڕێکخراوی ویستی گەل (Narodnaya Volya) لە ماوەی نێوان ١٨٧٨ تا ١٨٨١ چالاکییەکانی ئەنجامدەدا. کارە شۆڕشگێڕییە دژ بە حکومییەکانی ئەم ڕێکخراوە بوون بە ڕێچکە و شێوازێك بۆ تیرۆری داهاتوو. ئەم گروپە هێزە داپڵۆسێنەرەکانی وڵاتیان دەکردە ئامانج و هەوڵیان دەدا هاوڵاتیان لەو نادادپەروەرییە بگەیەنن کە وڵات بەسەریدا سەپاندوون، ئەمەش بۆ بەهێزکردنی پاڵپشتی شۆڕشەکەیان لە نێو جەماوەردا. لە نێو ئەوانەی بوونە ئامانجی تیرۆریستان: پارێزگاری گشتی پیترسبۆرگ و، سەرۆکی پۆلیسی نهێنی قەیسەر و، خودی قەیسەر ئەلیکساندەری دووەم کە لە ساڵی ١٨٨١دا تیرۆر کرا.

تیرۆرکردنی ئەلیکساندەری دووەم هەستی گروپێکی سیاسی توندڕەوەی بزواند کە چوار مانگ دواتر لە لەندەن کۆبوونەوە بۆ گفتوگۆکردن لەسەر چۆنیەتی ئەنجامدانی شۆڕشێکی جیهانی نەك نەتەوەیی. بیرو بۆچوونیان ئەوە بوو کە بزووتنەوەیەکی ئانارشیستی نێو دەوڵەتی دروست بکەن. دوای ئەوەی ئاڵای ڕەشیان بۆ خۆیان بڕیار دا بە بزووتنەوەی ڕەشی نێو دەوڵەتی ناوبران. مەبەستیشیان لەم کارەدا هاوکاری و پاڵپشتی هەڵمەتی تیرۆرستی جیهانی بوو. بۆ ڕوخانی وڵاتانی

خاوەن ڕژێمی پاشایەتی و حکوومەتی هەڵبژێردراوی دیموکراتی کە بریتی بوو لە ویلایەتە یەکگرتووەکانی ئەمەریکا.

لە نێوان سالآنی ١٨٨١ دەی یەکەمی سەدەی بیست، ئانارشیستەکان ویلیەم ماکانیلی سەرۆکی ئەمەریکا و، سەرۆکی فەرەنسا و، سەرۆك وەزیرانی ئیسپانیا و، مەلیکە ئەلیزابیسی نەمسا و، مەلیکی ئیتالیا هیومبێرتی یەکەمیان تیرۆرکرد.

جگە لەمە ئەنارشیستەکان هەڵسان بە کاری ئاژاوەگێری و بلآوکردنەوەی پەشێوی لە ویلایەتە یەکگرتووەکانی ئەمەریکا. هەندێ جار ئەم سەرپێچیانە دەبوونە مایەی ڕژانی خوێن بەهۆی کاری توند و تیژییەوە. ئاژاوەکەی مەیدانی کافرۆشان لە شیکاگۆ، سالی ١٨٨٦ بە یەکێك لە ناودارترین ئەو ڕووداوانە دادەنرێت، کە ئەنارشیستەکان ئەنجامیان دا. کاتێك کە بۆمبێك لە ناوەڕاستی نزیکەی ٣٠٠٠ لە کرێکارە مانگرتووەکانی کارگە و پشتیوانییەکانیاندا تەقییەوە. کە دواتر خۆپیشاندەران و هێزی پۆلیس ڕووبەڕووی یەکتر بوونەوە، بەلایەنی کەمەوە حەوت پۆلیس و چوار خۆنیشاندەر کوژران و ٦٠ی دیکەش بریندار بوون. هەرچەندە بە وردی ژمارەی مردووەکان نازانرێ.

تیرۆری حکومی دوای سالی ١٩٢٠

لەماوەی سالآنی بیست و سییەکانی سەدەی بیست تیرۆر شێوازێکی دیکەی بەخۆیەوە گرت کە بریتی بوو لە ستەم و زوڵم و سەرکوتکردنی حکوومەتە دیکتاتۆرەکان دەرهەق بە هاولآتیانی خۆیان ئەمە لەبری پەیڕەوکردنی توندوتیژی لەلایەن گروپە ناحکومییەکان. لەم ماوەیەدا وشەی تیرۆر بۆ وەسفکردنی توندوتیژی و وەحشیەتگەری و تۆقاندن لەلایەن ڕژێمە سەرکوتکەرەکانی نازی و فاشیست و تۆتۆلیتارییەکان بەکارهات کە لە هەریەکە لە ولآتانی ئەڵمانیا و ئیتالیا و سۆڤیەت هاتنە سەر دەسەلآت. ئەم ڕژێمانە زۆر نامرۆڤانە کرداری لێدان و داپلۆسین و ئازار و

ئەشكەنجە و شێوازی دیکەی تۆقاندنیان ئەنجامدەدا، کە تا ئێستاش هەندێ وڵات دژی هاوڵاتیانی خۆیان پەیڕەوی دەکەن.
بە شێوەیەکی گشتی کاری سزادان و سەرکوتکردن لە لایەن حکوومەتانەوە بە تیرۆر ناودەبرێت بۆ ئەوەی لە وشەی تیرۆریزم جیابکرێتەوە کە گروپە ناحکومییەکان لەدژی حکوومەتان پەیڕەوی دەکرێت.

تیرۆری ئەنتی کۆلۆنیالیست
(دژە داگیرکاری)

لەدوای جەنگی دووەمی جیهان، تیرۆر گەڕایەوە سەر هەمان شێوەی پێشووی خۆی کە بریتی بوو لە یاخیبوون و دروستبوونی کۆمەڵە و گروپی شۆڕشگێڕی. لە چل و پەنجاکانی سەدەی بیستدا وشەی تیرۆر بۆ وەسفکردنی توندوتیژی لەلایەن ناسیۆنالیستەکانەوە بەکارهێنرا. بەدرێژایی ئاسیا و ئەفریقیا و ڕۆژهەڵاتی ناوەڕاست گروپی ئەنتی کۆلۆنیالیست (دژە داگیرکاری) بەرانبەر بە ڕژێمە ئەوروپییەکان وەستان. وڵاتانی وەك ئیسرائیل، قوبرس، کینا و، جەزائیر سەربەخۆیی خۆیان بۆ بەشێك لەم بزووتنەوە ناسیۆنالیستانە دەگەڕێننەوە کە کاری تیرۆریستیان ئەنجامدەدا.
بەرچاوترین ڕووداوی تیرۆریستی لەم ماوەیەدا، تەقینەوەکەی هوتێلی کینگ دێیڤید بوو لە ئۆرشەلیم کە لە لایەن گروپێکی نهێنی (ڕێکخراوی سەربازی نەتەوەیی) ئەنجامدرا. هوتێلەکە شوێنی بارەگای سەرکردایەتی سەربازی و فەرمانگە کارگێڕییەکانی بەریتانیا بوو لە فەلەستین ٩١ کەس لە ڕووداوەکە کوژران و ٤٥ یش بریندار بوون کە لە ناویاندا ژن و پیاو و منداڵ و، عەرەب و، بەریتانی و جولەکە وەکو یەك بوون. ئەم تەقینەوەیە بە یەکێك لە بەدناوترین ڕووداوە تیرۆریستییەکانی سەدەی

بیست هاتە ژماردن. سەرۆکی گروپە تیرۆریستییەکەی ئەو ڕووداوەیان لەدەست کەوتەوە، (میناکیم بیگن) بوو کە دواتر بوو بە سەرۆك وەزیرانی ئیسرائیل و لە سالّی ١٩٧٨ میدالیای ئاشتی نۆبلّی بردەوە.

بیگن تەنیا نییە لە نێو ئەوانەی کە بە تیرۆریست ناو دەبران، بەلاّم دوای سەربەخۆبوونی ولاّتەکانیان، پلەو پایەیان بۆ بەرزترین ئاستی دەسەلاّت بەرز بووەوە. پۆلێك هاوشێوەی هەیە کە بریتین لە: سەرۆکی کینیا (جۆمۆ کینیاتا) و، سەرۆکی قوبرس (ماکاریۆس) و، سەرۆکی جەزائیر ئەحمەد بن بیلا.

شەستەکان و حەفتاکان

لە سالاّنی شەست و حەفتاکاندا، تیرۆر بوو بە هاندەرێکی ئایدۆلۆژی ڕوون و ئاشکرا. لەم کاتانەدا چەندین کەمە نەتەوایەتی مافخوراو و پەراوێزکراو باوەشیان بۆ تیرۆر کردەوە وەکو هۆکارێك بۆ سەرنجڕاکێشان و دەستەبەرکردنی پالّپشتی نێودەولّەتی بۆ کێشەکانیان. ڕێکخراوی ئازادیخوازی فەلەستینی دامەزرا بۆ دروستکردنی دەولّەتێك کە لەمێژوودا بە فەلەستین ناودەبرا. خاکی فەلەستین لە سالّی ١٩٤٨ بوو بە ئیسرائیل و کەرتی ڕۆژئاوا و غەزەش لە شەڕێکی شەش ڕۆژیدا لە سالّی ١٩٦٧ لە لایەن ئیسرائیلەوە داگیرکرا.

لە ڕاستیدا گروپە فەلەستینییەکان بەرپرسن لەو ڕووداوانەی کە بەسەرەتای کاری تیرۆریستی نێودەولّەتی ئێستا دادەنرێت. لە ٢٢ ـ ٧ ـ ١٩٦٨ سێ چەکداری فەلەستینی کە سەر بە بەرەی میللی ئازادیخوازی فەلەستینی بوون، فڕۆکەیەکی بازرگانی ئیسرائیلییان ڕفاند کە لە ڕێگایدا لەڕۆما بۆ تەل ئەبیب دەڕۆیشت. هەرچەندە ڕفاندنی ئەم فڕۆکەیە سەرەتا نەبوو، بەلاّم بە یەکەم ڕفاندنی سیاسی دانرا کە بە ئاشکرا ڕوویدات. ئەم کارە بووە مایەی دروستبوونی ڕەخنەی نێو دەولّەتی و ڕای گشتی.

دووساڵ دواتر بەرەی میلليی ئازادیخوازی فەلەستینی بە ئەنجامدانی ڕووداوێکی شانۆیی ڕێکوپێکی نێودەوڵەتی هەڵسا. کاتێك سێ فڕۆکەی بازرگانی، دووانی ئەمریکی و یەکێکی سویسرییان ڕفاند. ئەمە جگە لە چوارەم هەوڵیان بۆ ڕفاندنی فڕۆکەیەکی بەریتانی. فڕۆکەکان لە ئوردنەوە هەڵسابوون و لەڕێگادا تەقینەوە دوای ئەوەی کە لە سەرنشینەکانیان خاڵیکرابوونەوە. کامیراکانی تەلەفزیۆن ئەم ڕووداوەیان بۆ بینەران لەسەرتاسەری جیهان گواستەوە.

لە ئۆلۆمپیادی میونیخ ساڵی ۱۹۷۲، ئەندامانی گروپێکی فەلەستینی کە ناویان سیپتێمبەری ڕەش بوو، چەند وەرزشوانێکی ئیسرائیلیان بە بارمتە گرت. جەماوەرێکی بەرفراوان لە هەموو جیهان لە کاتێکدا خەریکی سەیرکردنی یارییەکان بوون، لە ناکاو شاهێدی حاڵەتی ترسناکی چەند بارمتەیەك بوون کە بەهەوڵێکی سەرنەکەوتووی پۆلیسی ئەڵمانی کۆتایی هات کاتێك تەقەی لە هەردوولا: تیرۆریستان و دیلەکان کرد. کوژرانی ۱۱ ئیسرائیلی لەو ڕووداوەدا یەکێکە لەو کارە تیرۆریستیانەی کە توانای تیرۆریستان بۆ ڕاکێشانی سەرنجی جیهان بۆ لای خۆیان دەردەخات.

لە ماوەی گەشەسەندنی هۆشیاری نەژادی و ناسیۆنالیستی جیهانی، جۆرێکی دیکەی گروپی ناسیۆنالیستی سەریان هەڵدا کە بۆ ناساندنی کێشەکانیان لە تەقەلای پێشبرکێی نموونەکەی فەلەستیندا بوون. لە نموونەی ئەم جۆرە گروپە، گروپی جوداخوازی فەرەنسی ـ کەنەدییە. ئەمانە هەڵسان بە ڕفاندنی پەیامنێری بازرگانی بەریتانی لە کویبیك (جیمس کرۆس) و، وەزیری کاری کویبیك (پیری لاپۆرتی) لە ساڵی ۱۹۷۰، ناوی گروپەکە بریتی بوو لە بەرەی ڕزگاریخوازی لە کویبیك (FLQ). هەرچەندە کرۆس ئازاد کرا بێ ئەوەی ئازار بدرێ، بەڵام لاپۆرتی زۆر وەحشیانە کوژرا. دوای ئەوەی کە باری ناوچەکە شڵەژا و ترس و پەشێوی بڵاوبووەوە، سەرۆك وەزیرانی کەنەدی (پیری تیرودیۆ) پەنای بردە بەر یاسای هێزی جەنگ لە کویبیك کە ئازادی مەدەنی دابین

دەکات، بۆیە هێزێکی زیاد لە پێویستی بە سوپا بەخشی بۆ پارێزگاریکردن لە سیستەمی هەرێمەکە و لە ڕیشە هەڵکێشانی (FLQ).

لە کۆتایی شەستەکان و سەرەتای حەفتاکاندا، توندڕەوە سیاسییەکانی ڤێتنام هەڵسان بە دروستکردنی گروپی تیرۆریستی بۆ بەرەنگاربوونەوەی تەدەخولی ئەمریکی لە وڵاتەکەیاندا. داواکاریشیان بریتی بوو لە هەڵگرتنی جەور و ستەم و ناعەدالەتی وڵاتێکی دیموکراتی لیبرالی سەرمایەدار. ئەم توندڕەوانە بەزۆری لە ڕێکخراوی ڕادیکالی قوتابیان و بزووتنەوە چەپەکان بوون، کە دواتر لە ئەمەریکای لاتینی و ڕۆژئاوای ئەوروپاو ویلایەتە یەکگرتووەکان سەریان هەڵدا.

گروپی تیرۆریستی وەك کۆمەڵەی بادەر مینهۆف لە ئەڵمانیا و لیوای سووری ئیتالیا لە کەمپەکانی فەلەستین لە ڕۆژهەڵاتی ناوەڕاستدا ڕاهێنانەکانیان ئەنجامدەدا. لە ناودارترین چالاکییەکانی بادەر مینهۆف، ڕفاندن و کوشتنی ساماندارو پیشەسازکاری ئەڵمانی هانز مارت سکلێیەر. کەچی لیوای سووری ئیتالیا هەڵسا بە ڕفاندن و لە سێدارەدانی سەرۆك وەزیرانی پێشووی ئیتالیا ئەڵدو مۆردۆ لە ساڵی ١٩٧٨.

هەشتاکان و نەوەتەکان

لە ماوەی حەفتاکاندا، لە زۆربەی وڵاتانی ئەوروپای ڕۆژهەڵات، بزووتنەوە تیرۆریستییەکانی وەك نازی نوێ و فاشیستی نوێ (یان باڵی ڕاست) سەریان هەڵدا بۆ وەڵامدانەوەی ئەو توندوتیژییەی کە لەلایەن باڵی چەپەوە پیادە دەکرا. هەرچۆنێك بێت گروپەکانی باڵی ڕاست هەم لە ڕووی ژمارە و هەم لە ڕووی پاڵپشتی جەماوەرەوە لە بەرانبەرەکانیان (باڵی چەپ)، لاوازتر بوون. بۆیە کارە توندوتیژییەکانیان بە شێوەی

پچڕپچڕ و کورتخایەن بوو. لەم ماوەیەدا سێ ڕووداوی توندوتیژی بە تیرۆریستەکانی باڵی ڕاستەوە لکێندرا. لە ساڵی ١٩٨٠دا لە بۆلۆنگا ـ ئیتالیا، تەقینەوەیەك لە وێستگەیەکی شەمەندەفەر ڕوویدا کە ٨٤ کەس کوژران و ١٨٠ ی دیکەش بریندار بوون. هەر لە هەمان ساڵدا بۆمبێکی چێنراو لە ڕۆژی ئاهەنگێڕانی فیستیفاڵی ئۆکتۆبەر لە میونیخ تەقییەوە کە لەلایەن ئەندامێکی گروپی نیو فاشیستییەکانەوە دانرابۆوە، تیایدا ١٤ کەس کوژران و ٢١٥ ی دیکەش بریندار بوون. لە ساڵی ١٩٩٥ یش سوپەرایماسیستە** سپییەکان بارهەڵگرێکی مینرێژکراویان لە ژێر باڵەخانەی فیدراڵی ئەلفرێد موراه لە ئۆکلاهۆما تەقاندەوە کە تیایدا ١٨٦ کەس بوونە قوربانی.

زیندووبوونەوەی تیرۆری ئایینی و، سەرهەڵدانی تیرۆری چاودێریکراو لەلایەن وڵاتانەوە، بە گرنگترین ئەو پێشقەچوونانە دادەنرێن کە لە ساڵانی هەشتاکاندا ڕوویاندا.

نموونەی هێرشی تیرۆریستی کە باوەڕ وایە لەلایەن وڵاتانەوە پشتگیریکراوبێت، تەقەڵای کوشتنی پاپا (جۆن پاوڵی دووەم) بوو لە ساڵی ١٩٨١ لەلایەن هاوڵاتییەکی تورك کە گومانی لێدەکرا بۆ دەزگا سیخوڕییەکانی ڕووسیا کاربکات. نموونەیەکی دیکە بریتییە لە ئۆتۆمبێلە مینرێژکراوەکەی ئێران لە بەردەم باڵیۆزخانەی ئەمەریکاو بنکەی سەربازەکان لە بەیروت ساڵی ١٩٨٣. هەروەها ڕۆڵی لیبیا لە تەقینەوەی فڕۆکەکان لەسەر ئاسمانی لۆکەربی لە سکۆتلەندا ساڵی ١٩٨٨.

ئەگەر ئایین لە هەردوو ڕووداوی تیرۆرکردنی سەرۆکی میسری ئەنوەر سادات ساڵی ١٩٨١، لەلایەن ئیسلامییە توندڕەوەکان و، ئیسحاق ڕابینی سەرۆك وەزیرانی ئیسرائیل ساڵی ١٩٩٤، لە لایەن سەربازێکی جولەکە، هاندەری ڕاستەخۆ نەبووبێت، ئەوا وەکو پاساو و بیانووی توندوتیژی تیرۆریستی بەکارهاتووە. لە هەردوو بارەکەدا تیرۆریستان کارەکانیان بە پابەندبوونی ئایینی دادەنێن لە پێناو ڕاگرتنی هەوڵەکانی ئاشتی. ساڵی ١٩٩٣ تیرۆریستە موسوڵمانەکان لە بنکەی بازرگانی نێودەوڵەتی

تەقینەوەیەکیان ئەنجامدا لە نیویۆرک. هەروەها لە سالّی ١٩٩٥ هێرشێك بە گازی دەمار کرایە سەر تونێلێك لە یاپان کە گروپێکی (ئوم) لێی بەرپرسیار بوو. ڕێکخراوی قاعیدەی ئوسامە بن لادن دوو هێرشی دیکەی خۆکوژی لەیەك کاتدا کردە سەر باڵیۆزخانەکانی ئەمەریکا لە تنزانیا و کینیا ساڵی ١٩٨٨. لە ساڵی ٢٠٠٠یش هێرشێکی دیکەی خۆکوژی کرایە سەر کەشتی جەنگی ئەمەریکی لە بەندەری عەدەن و جگە لە هێرشە خۆکوژییەکەی ١١ی سێپتێمبەری ٢٠٠١ بۆ سەر بنکەی بازرگانی نێودەوڵەتی و پنتاگۆن.

داهاتووی تیرۆر

تیرۆر، بەلایەنی کەم ٢٠٠٠ ساڵە هەیە و، لەوانەیە لە ئەجیندا سیاسییە نێوخۆیی و نێودەوڵەتییەکان بۆ ساڵانی داهاتووش هەر بمێنێ. تیرۆر هۆکارێکە لە ڕێگەیەوە بێ هێز ڕووبەڕووی بەهێزتر لەخۆی دەبێتەوە، بۆیە داوایەکی بەردەوامی ئەوانەیە کە مافخوراوو پەراوێزکراون، ئەوانەی تۆڵەسێن و ڕق خواردوون، ئەوانەی بێ هێزن و هیواخوازی بەهێز بوونن. هەڵسان بەم کارەش ئاڕادەیەك ئاسانە کە هەوڵ و تەقەلای گەورەی لە پێناو دەبەخشێ. هەوڵ و توانای هاندان بۆ ترس و تۆقاندن و دڵەڕاوکێ و سەپاندنی ئازارو ئەشکەنجە لە پێناو ناچارکردنی بەرانبەر بۆ ڕازیبوون و ملکەچیکردن لەسەر داواکانیان. زیاتر لەوە، تیرۆر بە بەردەوامی گەشە دەسێنێت بۆ زاڵبوون بەسەر ئەو دژە کردانەی کە حکوومەت بۆ لەناوبردنیان نەخشەو پلانی بۆ دادەڕێژێ، بۆیە تیرۆر بەردەوام بەدوای ئامانجی نوێدا دەگەڕێ و هەوڵی هێرشکردنە سەر بەرانبەرەکانی دەدات بە شێوەیەکی نادیار. لەوانەیە ڕێگای نوێ و هاوچەرخ بگرنە بەر لە هێرشەکانیاندا، وەك بەکارهێنانی چەکی کیمیایی و بایۆلۆژی و ڕادیۆیی (بڵاوکردنەوەی تیشکە چالاکی) یان چەکی ناوەکی. بۆی هەیە تاکتیکی تیرۆریستەکان بگۆڕێ و تیرۆری

کۆمپیوتـــەرو ئینتـــەرنێت بگرێتـــەوە، کـــە لـــەم ڕێگەیـــەوە تۆڕەکـــانی کۆمپیوتـــەرو سیستەمەکانی تێکبدەن. یان لەوانەیە جەنگی ئەلیکترۆنی بەرپابکەن کـە هۆکارەکـانی وزەو پەیوەندیکردن و گەیاندن، یان کۆمەڵگە بەگشتی بکەنە ئامانج.

تیرۆر بەدرێژایی جیهان خۆی دەگۆرێت بۆ شێوەی نوێترو ترسـناکتر، گروپـە کـۆن و توندڕەوەکان لەناو بردران و دوور خرانەوە، کەچی گروپی توندڕەوتر و توندوتیژتر شـوێنی ئەوانیان گرتەوە. هەرچەندە لەوانـە نییـە تـیرۆر بـە یـەکجاری ڕیـشە کـێش بکرێـت، دژایەتیکردنی مەترسی و هەڕەشەکانیان ئاگاداری بەردەوامی دەوێت. بەهێزی سروشتی تاکەکان بۆ کێشەی تـیرۆرو جۆراوجـۆری ئەنجامـدەرانی و ئـاڵۆزی سـیفەتەکانیان، لـە ڕووڕاوەستان و بەرەنگارییەکی بەهێزی گەرەکە لە لایەن ئەوانـەی دەیانـەوێت چـالاکانە دژی ئەو هەڕەشە و مەترسییانە بوەستن.

* ئانارشیزم : بۆچوونێکی سیاسییە کە باوەڕی بە یاسـا و دەسـەڵات نییـە، واتـە ئاژاوەگێڕی.

** سوپەر ریماسیست: ئەوانەن کـەوا هەسـتدەکەن ڕەگـەزی ئـەوان لـە هـەمووان باڵاترە و دەبێ دەسەڵات هەر بۆ ئەوان بێ.

Encarta Reference Library 2004,(CD)

بیرۆکەی تیرۆریزم و پیادەکردنی

ن: بێن دێستی

و: هێمن غەنی

بەدحاڵیبوونێکی زۆر هەیە دەربارەی تیرۆریزم، وەك هەر چەشنێکی تر لە جەنگ، تیرۆریزمیش دەرئەنجامی کارەساتبار و مەینەتهێنەری لێدەکەوێتەوە.

بەڵام لێکدانەوە و ڕاڤەکردنی ڕەفتاری تیرۆرستان کارێکی ئاڵۆز و زەحمەت نییە. کاتێك شاڵاوێکی تیرۆریستی بە باشی بەڕێوە دەبرێت، ئەوا لە پشت هەر کردارێکەوە مەبەست و مەرامێك هەیە. جەنگیش بە هەمان شێوە قابیلی لێکدانەوە و تێگەیشتنە، بە هەمان شێوە جەنگیش وێرانکاری و کارەساتی لێدەکەوێتەوە. بەڵام هیچ کاتێك جەنگەکان بێ هۆ هەڵناگیرسێن و، سەرەڕۆیی و سەرکێشی هۆکاری هەمیشەیی ڕوودانیان نین.

کەسانی ڕەوشتبەرز و خاوەن عەقڵی دروستیش پەنا بۆ جەنگ دەبەن گەر گەیشتنە ئەو قەناعەتەی جەنگ نەکردن بارودۆخەکە خراپتر دەکات. ئەگەر یەکێك لە لایەنەکانی ناکۆکییەکە نەیتوانی داواکارییەکانی بە ڕێگای دیپلۆماسیانە بە دەست بهێنێت بیر لە جەنگ دەکاتەوە و پەنای بۆ دەبات.

یەکێك لە وتە بەناوبانگەکانی کلاوزڤز ئەوەیە ((جەنگ درێژەدانە بەسیاسەت بە هۆی بەکارهێنانی ئامرازی دیکەوە)).

بەڵام چەندین ڕێگای دیکە هەیە بۆ بەردەوامیدان بە جەنگ، کە تەنها بەگژیەکداچوون و بەیەکدادانی سوپا و سەربازەکان نییە لە گۆڕەپان و بەرەکانی جەنگدا. بە شێوەیەکی دیاریکراو ئەم جۆرەی جەنگ (ڕووبەڕووبوونەوەی سەربازی) تەنها ئەو کاتە ڕوودەدات کە هەر دوو لایەنی ململانێیەکە لە ڕووی هێزو تواناى سەربازییەوە لە یەك نزیك بن. بەڵام گەر بەم جۆرە دژی ڕکابەرەکانت بجەنگیت کە بێ ئەندازە لە تۆ بەهێزتر و باڵادەسترن، ئەوا ڕێگەیەکی تەوتەیی ئەگریتەبەر بۆ خۆکوشتن.

ئەگەرچی لە هەندێ بوار و ئاستدا لە دوژمنەکەت لاوازتر بیت ئەوا ماناى ئەوە نییە شکستت هێناوە و بەزیویت، بە مەرجێ کە تاکتیکە گونجاوەکان بگریتە بەر. دەتوانیت شەڕی گەریلایی دژی دوژمنەکەت بکەیت، یاخود کرداری تیرۆریستی ئەنجام بدەیت. تیرۆریزم نزمترین ئاستی جەنگە، کە کەمترین توانست و سەرچاوەکانی هێز دەخوازێت لە لایەن لایەنە لاوازەکانەوە. تیرۆریزم جەنگ کردنە بە تێچوونێکی کەم. تیرۆریستان دەتوانن براوە بن.

لە ڕاستیدا تیرۆریزم بە هەڵە ناو دەبرێت، لەبەر ئەوەی ئامانجی تیرۆر چاندنی ترس و دڵەڕاوکێ نییە (ئەگەرچی ئەمە تاکتیکی هاوبەشە). بەڵکو ئامانجی تیرۆریزم چاندنی شپرزەیی و لێکترازان و بێ سەروبەرییە لەگەڵ ناچارکردنی ڕکابەرە بەهێزەکانیان تا کاردانەوەی زیادڕەوانە و وروژێنەرانە بگرنەبەر. یەکێك لە ناسازاییەکانی تیرۆریزم ئەوەیە کاتێك ڕکابەرەکەت کردارگەلێکی توندوتیژ ئامێزانە دژی خەڵکەکەت ئەنجام دەدات، ئەوا تۆ (تیرۆریستەکە) ململانێکە دەبەیتەوە و هێزی پتر بە دەست دەهێنیت.

هەمیشە هۆکارێك هەیە بۆ بەرپاکردنی جەنگ و تەنها سێ ڕێگا هەیە بۆ کۆتایی پێهێنانی، کە هەموویان بنبڕکردنی هۆکاری جەنگەکە بەرجەستە دەکەن.

یەکەم، بۆی هەیە یەکێك لە لایەنەکانی ململانێیەکە بە تەواوی تێکبشکێت، یاخود لایەنی دۆڕاوی جەنگەکە دەست لە ململانێکە هەڵبگرێت لەبەر ئەوەی بەو باوەڕە گەیشتووە کە ناتوانێت چیتر بەرگەی زەرەر و زیانەکان بگرێت بۆ بەدەستهێنانی ئامانجەکەی، یاخود بە پێچەوانەوە باوەڕی وایە ئامانجەکانی بەدەستهێناوە بۆیە واز لە جەنگکردن دەهێنێت.

تەنها بە هۆی سازشکردن لەگەڵ ڕکابەرەکەتدا یاخود ورە پێ بەردان و نائومێد کردنی یان تێکشکاندن و لەناوبردنی دەتوانیت سەرکەوتن لە جەنگەکەدا بە دەست بهێنیت.

تیرۆریستان بە چەندین ڕێگا دەتوانن سەرکەوتن بەدەست بهێنن، لە ڕێی لاوازکردنی ئیرادەی ڕکابەرەکەیانەوە (تەنانەت هێزە باڵاکانیش) تا ئاستی چۆکپێدادانیان، یاخود لە ڕێگەی بەهێزکردنی بەرەی تیرۆریستانەوە لە ڕێی هێنانە ڕیزی ئەندامی نوێ تاوەکو شاڵاوەکە بگۆڕێت بۆ کرداری گەریلایی یاخود شاڵاوێکی سەربازی، یان فشارهێنان بۆ لایەنە دەرکییەکان بۆ سەپاندنی چارەسەرێك کە لە بەرژەوەندی تیرۆرستان بێت و ئەوان بیخوازن.

لە هەر شاڵاوێکی تیرۆریستیدا (بە هەمان شێوە لە هەر جەنگێکدا) حەوت هاوبەش و بەشداری گرنگ و هەستیار هەن، هێزەکانمان، هاوڵاتیانمان، هێزەکانیان، هاوڵاتیەکانیان، هاوپەیمانەکانمان لە دەرەوەی بازنەی ململانێیەکە، هاوپەیمانەکانیان لەگەڵ باقی جیهاندا.

هێزەکانمان لە هەموو ئەو خەڵکانە پێکهاتوون کە لە بەرژەوەندی ئێمە چالاکانە بەشداری ململانێیەکە دەکەن. هاوڵاتییەکانمان پێکهاتوون لە هەر کەسێك پاڵپشتی

شالاّوەکەمان دەکـات بـە بەشـداری کردنـەکانی یـاخود بـە بەخـشینی باجـەکان. هێزەکانیان و هاولاّتییەکانیان بە هەمان شێوە.

هاوپەیمانەکانمان ئەو گروپ و حکوومەتانەی دەرەوەی بازنەی ململانێکـەن کـە پالّپشتی مادیمان دەکـەن یـاخود بـە هـۆی فـشاری دیبلۆماسـییەوە چارەسـەرێك دەسـەپێنن کـە بەرژەوەنـدی و خواسـتی ئێمـەی لەسـەربێت. بـە دلّنیاییـەوە ڕکابەرەکانیشمان بە هەمان شێوە هاوپەیمانی خۆیان هەیە.

بەشەکەی تری جیهان پێکهاتوون لەو خەلّکانەی کە ئەگەری ئەوەیان لێدەکرێت بدەنە پالّ لایەنێکی ململانێکە، یـاخود بۆیـان هەیـە لـە کۆتاییـدا چارەسـەرێکی ئاشتیانە و دیبلۆماسیانە بسەپێنن و یان بـە هـەر هۆکـارێکی دیکـە ململانێکـە یەکلا بکەنەوە (کە دەستێوەردانی سەربازیش دەگرێتەوە).

لە شالاّوی ئێمەدا وەك تیرۆریستان (لێرەدا نووسەر لەسەر زمانی تێرۆرستانەوە قسەدەکات) ئامانجمان لاوازکردنی بەردەوامی دوژمـن و بـەهێزکردنی بـەردەوامی خۆمانە، بۆ ئەوەی نا هاوسـەنگی هێـزی نێوانمـان ڕاسـت بکەینـەوە. دەمانـەوێت خەلّکانی ئێمە پەیوەندی بکەن بە ڕیزەکانمانەوە. دەمانەوێت هێزە بـێ لایەنـەکانی جیهان بکەینە هاوپەیمانمان.

دەمانەوێت دەولّەتە بێ لایەنە خاوەن هێزەکان قەناعەت پێ بهێنین کە باشترین بەرژەوەندی ئەوان دابین دەبێت ئەگەر هاتوو چارەسەرێکیان بەسـەر دوژمنەکانمانـدا سەپاند، خواستی ئێمەی لەسەر بێت. شانبەشانی درێژەکێشانی ململانێکە، دەبێت ئەم خواست و کۆششانەش بەردەوام بن.

هەموو ئەم چالاکییانەش پێویستیان بە شالاّوی تیرۆریستی سـەرکەوتوو هەیـە کە پەیوەندی ژێر بە ژێریی و نهێنی بە دەزگاکانی ڕاگەیاندنی جیهانییەوە هەبێت.

چەکی بنەڕەتی و سەرەکی دەستی تیرۆریستان پەخشکردن و بڵاوکردنەوە و سەرنج ڕاکێشانە.

گەر ئێمە تیرۆریست بین ئەوا بێ هێزین و ژمارەمان کەمە. پێویستمان بە خۆ حەشاردان دەبێت لە شێوەی دەستەو شانەدا خۆمان ڕێك بخەین. ئەو چەکەی لەبەر دەستماندایە کردارە تیرۆریستییەکانە، ئێمە لێرە و لەوێ دەردەکەوین، گورزێك دەوەشێنین کە ڕەوتی ڕووداوەکان تێکدەدات، دووبارە بزر دەبینەوە.

کاتێك چالاکانە لە شاڵاوبردندا نابین، ئەوا وەك هەر هاوڵاتییەکی ئاسایی دەردەکەوین. کاتێك بە کردارێکی تیرۆریستی هەڵدەستین، ئامانجمان ناچارکردنی هێزە ڕکابەرەکانمانە کە کاردانەوەیکی توندوتیژ و تۆڵەسەندنەوە ئەنجام بدەن.

بەڵام هەر لەو کاتەوەی کە نازانن ئێمە کێین، ئەوا ڕق و تۆڵەسەندنەوەی خۆیان بەسەر خەڵکی ئێمەدا دەڕێژن، کە ئەمەشە خواستی خەڵکانی ئێمە بۆ بەرگری و بەرەنگاری زیاد دەکات بۆ پەیوەندیکردن بە ڕیزەکانمانەوە.

هەر کاتێك توانیمان ئەم هەستی تۆڵەسەندنەوەیە بوروژێنین، ئەوا پرۆسەی هێنانە ڕیزی ئەندامی نوێ سەرکەوتووتر دەبێت و هێزەکانمان زیاتر گەشە دەکەن. بە پێچەوانەی ئێمەوە هێزەکانی دوژمن دیار و بەرچاون. گشتی و ناسراون، لەگەڵ ئەوەی کە ناتوانن هێزەکانی ئێمە بکەنە ئامانج، بەڵام ئێمە دەتوانین هێزەکانی ئەوان بکەینە ئامانج. لە هەندێ بارودۆخدا لەوانەیە بڕیاری هێرشکردنە سەر هاوڵاتییەکانیان بدەین، بەڵام بەزۆری هەوڵدەدەین هێرش بکەینە سەر هێزەکانیان. یەکێکی تر لە ئاسەوارەکانی ئەم شاڵاوە شەکەتکردنی هاوڵاتیانە تا وایان لێبکەن ئیرادەی ئەخلاقی لە دەست بدەن کە ببێتە هۆی لە دەستدانی ئیرادەی سیاسییان، لەوانەیە ئەم ململانێیە بە سەرکەوتنی ئێمە کۆتایی بێت بەبێ ئەوەی ناچاربین ململانێکە بگۆڕین بۆ شەڕێکی ڕاستەقینە، لەوانەیە بێ ئەوەی چوارچێوەی

ململانێکە بۆ ئاستی هەڵگیرساندنی شەڕ فراوان بکەین ئەوان نائومێد بىن و چۆك دابدەن.

لەوانەیە هەندێ جار هێرشكی مەبەستدار و ڕاستەوخۆ بکەینە سەر هاوپەیمانانی دوژمنەکەمان، بە ئومێدی ئەوەی ئەو ڕاستییەیان بخەینە بەرچاو کە باجی هاوپەیمانێتیکردنیان بۆ دوژمنەکانمان زۆر گرانە. ئەم هێرشەش بۆی هەیە وایان لێبکات دەست لە هاوپەیمانەتییەکە هەڵگرن، یاخود دوژمنەکانمان ناچار بکەن ڕێگا چارەیەك قبوڵ بکەن خواستی ئێمەی لەسەر بێت.

ئەمەش دوژمنەکانمان دەخاتە بارودۆخێکی دژوارەوە، چونکە زیادبوونی ڕێ و شوێنەکانی تۆڵەسەندنەوە کۆتایی بە ململانێکە ناهێنێت کاتێك ئێمە بەردەوام دەبین لەبەرگری و بەرهەڵستکردن، هەر بۆیە خۆیان لە بارێکدا دەبیننەوە کە ناچار بن سازشمان لەگەڵدا بکەن، لەوانەیە ئەم سازشکردنەش بەس بێت بۆ هێنانەدی ئامانجەکانمان.

بە دڵنیاییەوە بەرپەرچدانەوەی تۆڵەئاسای دوژمنەکانمان دەبێتە هۆی لە دەستدانی گیانی زۆرێك لە هاوڵاتیان و خەڵکانی ئێمە. بەڵام ئیتر جەنگ خۆی لە خۆیدا کردارێکی قێزەونە و، کاتێك بڕیاری بەرپاکردنیمان دەرکرد ئەو ڕاستییەمان لەبەر چاو بوو کە گیانی زۆرێك لە خەڵکی درونەدەکات. بەڵام لە هەمان کاتدا بڕیارماندا هەڵگیرساندنی جەنگ شایستەی ئەم قوربانیدانەیە بە هێزەکانمان بە کوشتنی خەڵکانی ئێمە لاواز نابن، بەڵکو لە ڕاستیدا بە هۆی پەیوەندی کردنی زیاتریان بە ڕیزەکانمانەوە و پاڵپشتی لێکردنمان هێزەکانمان زیاتر گەشە دەکەن. کاتێك دوژمنەکانمان توندوتیژانە تۆڵەمان لێدەکەنەوە دەبێتە هۆی ئیدانەکردنیان لە ڕووی ئەخلاقیەوە لەلایەن هاوپەیمانەکانمانەوە (کە وایان لێدەکات ڕاستەوخۆ پتر پشتگیریمان بکەن، تەنانەت پاڵپشتی لۆجستیمان بکەن).

بۆی هەیە دەوڵەتە بێ لایەنە جیهانییەکانیش بدەنە پاڵ ئێمە. هەروەها لەوانەیە هاوپەیمانەکانی خۆیان سەرزەنشتیان بکەن و کەمتر پاڵپشتیان بکەن لە رووی ماددی و سیاسییەوە.

بە دڵنیاییەوە داخوازییەکانمان لەگەڵ هەستی گشتی و بیرکردنەوەی هاولاتیانماندا دەگونجێت، گەر وانەکەین ئەوا تاتوانین ریزەکانمان پتەوبکەین ئەگەرچی کاردانەوەی توندوتیژانەشمان بەرانبەر ئەنجام بدەن.

نموونەیەکی زەق و بەرچاو لەوانەیە کەسێکی سەرکێشی وەك تێد کاکزنسکی بێت، ئەو تیرۆریستە تاقانەیەی لە ماوەی پانزە ساڵی شالاوەکەیدا هەرگیز هیچ هاوپەیمانێکی بەدەست نەهێنا، کاتێك دەستگیر کرا، بزووتنەوە تیرۆریستییەکەی کۆتایی پێ هات بەلام ئایا توانی سۆز و سەرنجی خەڵکانی خۆی رابکێشی؟ کە ئەگەر هاوسۆزی هەبوایە بۆی هەبوو بەردەوامی و برەو بە بزووتنەوەکەی بدەن.

با چاو بە چوار شالاوی تیرۆریستی تەقلیدی لە مێژوودا بگێرین:

ماکویس، ئازادکردنی هیند، بزووتنەوەی مافە مەدەنییەکان لە ئەمریکا، ململانێی فەلەستینی دژی ئیسرائیل.

دەستبەجێ کاردانەوەی تۆ ئەوە دەبێت بۆچی گاندی و کینگ وەك تیرۆریست لە قەڵەم دراون. چونکە سەرەرای ئەوەی کردوویانە، ئەوان پیاوانی جوامێر و خاوەن رەوشتی بەرز بوونە و کەسانی شەرەفمەندبوونە لە مێژوودا.

بەلام تیرۆریزم توندوتیژی ناخوازێت، ئەگەر بگەرێینەوە بۆ دواوە و لێکدانەوەی ئێمە دەربارەی ستراتیژیەت بخوێنیتەوە بۆت دەردەکەوێت کە بۆ یەکجاریش نەمان وتووە دەبوایە لایەنی ئێمە کرداری توندوتیژانەمان بکردبایە لە شالاوە تیرۆریستییەکەماندا. ئێمە دڵە راوکێ و لێکترازان دروست دەکەین کە مەرج نییە زەبروزەنگ بەکار بهێنین.

ئامانجی ئێمە ناچارکردنی ڕکابەرەکەمانە تا توندوتیژ بێت و، بۆی هەیە بە کرداری توندوتیژانە لە لایەن خۆمانەوە هەمان مەبەست بهێنینەدی. بەلاّم بە لەبەرچاو گرتنی بارودۆخی خۆمان، تیرۆریزمی ناتوندوتیژانە بۆی هەیە باشترین ڕێگە بێت بۆ گەیشتن بەم ئامانجە.

بەلاّم یەکەم شالاّوی تیرۆریستی توندوتیژی تەقلیدی بزووتنەوەی ماکویس پەیرەویان لێکرد. کە ئەمە بزووتنەوەیەکی بەرگری فەرەنسی بوو دژی داگیرکردنی ئەلّمانی لە ماوەی جەنگی جیهانی دووەمدا. ئەوان لە شێوەی شانەدا چالاکییەکانیان بەڕێوە دەبرد، بەبەکارهێنانی چەکە دزراوەکان یاخود ئەو چەکانەی بە قاچاغەوە لە بەریتانیاوە دەیان هێنا. ئەوان بنکە سەربازییەکان و هێزەکانی دوژمن و سیخوڕەکانیان دەکردە ئامانج. وەلاّمی ئەلّمانییەکان لە لایەن سوپاوە ڕێکدەخرا کە زۆر دلّڕەقانە و دڕندانە بوون. ئاستی قوربانییەکان لە نێو ماکویس دا یەکجار ترسناك و ڕاچلّەکێنەرە و، ژمارەی دەستگیرکراوەکان زۆر مەترسیدار بوو. چونکە ڕووبەڕووی ئازار و ئەشکەنجە دەبوونەوە بۆ بەدەستهێنانی زانیاری لێیان.

لە لایەکی دیکەوە، وەلاّم و کاردانەوەکانی ئەلّمانییەکان تەواو ورد نەبوون، کە بووە هۆی کوشتن و ئەشکەنجەدانی چەندان فەرەنسی بێتاوان.

ئەم بوغز و ڕقە لە بەرانبەر فەرەنسا، بە شێوەیەك لە شێوەکان بالاّتر بوو بە تایبەتی دوای کارەساتە سەربازییەکەی سالّی ١٩٤٠، بووە هۆی زیادبوونی بەردەوامی شەپۆلی پەیوەندیکاران بە ڕیزەکانی بەرگرییەوە. لە کاتێکدا قوربانییەکان لە نێو ماکویسدا بەرەو هەلّکشان دەچوو، ڕیزەکانی بەرگری زیاتر دەبوون وەکاتێك شەڕەکە گەورە بوو ژمارە و هێزی بەرگریکاران زیادی کرد.

ئەمە وەك پڕوپاگەندەیەك بۆ سەرکەوتن لە ڕۆژئاوادا بەکار هات و، بە دیاریکراوی یارمەتیدەری قەناعەت پێهێنانی خەلّکانی ئەمریکا بۆ پالّپشتی

کردنی داگیرکردنی فەرەنسا. سەرکردەکانی ئەمریکا هەمیشە خواستیان بوو، بەڵام پێویست بوو قەناعەت بە جەنگەکانی ئەمریکا بهێنن کە زەرەر و زیانی و بەرزی ئاستی لە دەستدانی زیانی ئەمریکییەکان گرنگی و بایەخی خۆی هەیە.

بەڵام سەرئەنجام لە ساڵی ١٩٤٤ دا خەڵاتەکە هات، لە ڕادیۆوە ئاماژەیەك لە لەندەنەوە، ماکویس لە تیرۆریزمەوە بۆ کرداری گەریلایی گۆڕا و هێزی خۆی کۆکردەوە. ئامانجی سەربازی خۆی سنووردارکرد، بەڵام ئامانجی هەستیاری دیاریکرد: ڕێگەگرتن.

هێزەکانی ماکویس هێزە چەکدارەکانی کەنداو بەریتانیا و ئەمریکایان بینی و یارمەتییان پێشکەش کردن، بەڵام لەمەش گرنگتر بەڕێوەبردنی بەهێزی کردارەکان بوون لە پشت هێڵەکانی ئەڵمانی و هێرشکردنە سەر هێڵەکانی شەمەندەفەر و پردەکان و ڕێگا سەرەکییەکان و هێڵەکانی گەیاندن و پەیوەندیکردن بوو، ئامانجەکە ڕێگا گرتنە لە ئەڵمانیا لەوەی هێز و کەلوپەلەکانی بۆ نورماندی بگوازێتەوە بۆ شەڕکردن لە دژی داگیرکاری.

بە دڵنیاییەوە ماکویسەکان لە هەموو بوارێکدا سەرکەوتنیان بەدەست هێنا، هەموو ئەوەی هیوایان بۆ دەخواست بە دەستیان هێنا. ئەڵمانییەکان دەرکران. ئەمریکی و بەریتانی و کەنەدییەکان نازناوێکی مێژوویی شەرەفمەندانەیان بەسەردا دابڕا (هێزی ڕزگار کردن).

کە بەڕاستی بەکاری ڕزگار کردن هەستان کە لە دواییدا وڵاتە ڕزگارکراوەکانیان بەجێهێشت. ماکویسەکان باجێکی گرانیان بۆ سەرکەوتنەکەیان دا، بەڵام سەرکەوتنێکی تەواویان بەدەست هێنا.

حزبی کۆنگرەی گاندی شاڵاوێکی تیرۆریستی زۆر جیاوازتری بەکارهێنا دژی بەریتانیا بۆ ڕزگارکردنی بەریتانیا. ئەمە ئەوە دەردەخات کە بە پێی گۆڕانی

بارودۆخە سیاسییەکە تاکتیك و ستراتیژیەتەکانیش دەگۆڕێن، بارودۆخی هیندستان زۆر جیاوازتر بوو لە بارودۆخی فەرەنسا. شالاوی ناتوندوتیژی لە فەرەنسا شکستی هێنا بەڵام بە پێچەوانەوە لە هیندستان شالاوی توندوتیژی شکستی هێنا. ئەویش چەند هۆکارێکی هەبوو:

یەکەم: زۆرینەی هیندییەکان بە هۆی بیر و باوەڕی ئاینییانەوە توندوتیژیان ڕەتدەکردەوە و، شالاوی توندوتیژانە دەبووە هۆی لە دەستدانی پاڵپشتی خەڵکی هیندستان بۆی.

دووەم: خەڵکی بەریتانیا بە گشتی چێژیان لە دروستکردنی ئەو خەیاڵە وەردەگرت کە ئەوان لە ڕاستیدا خزمەت بە گەلی هیندی دەکەن ئەگەرچی حوکمڕانیشیان دەکەن، لە ڕاستیدا حوکمڕانیکردنی بەریتانیا بۆ هیندستان لە چەندین ڕووەوە یارمەتیدەر بوو بۆ گەلی هیندی.

ئەگەرچی حوکمڕانی کردنی بەریتانییەکان بۆ هیندستان ڕەوا نەبوو، بەڵام حوکمێکی دڵڕەقانە و دڕندانەش نەبوو هەروەها گەلی بەریتانیا لەو باوەڕەدا بوون کە حوکمڕانیکردنی بەردەوامی بەریتانیا بۆ هیندستان لە بەرژەوەندی هەردوولا دایە، لە کاتێکدا گاندی هەوڵی دەدا، کە بۆیان بسەلمێنێت ئەم بۆچوونەیان ڕاست و درووست نییە.

هەر بۆیە تیرۆریزمی نا توندوتیژی گرتەبەر، لەبری خۆ حەشاردان، خۆی و سەرکردەکانی بزووتنەوەکەی کردە ئامانجی دیار و لەبەر چاو، ئەو ڕازی بوو هەموو کردارێکی توندوتیژی و تۆڵەسەندنەوە ئاراستەی خۆی بکرێت لەبری گەلەکەی، دەیزانی کە بەریتانییەکان لەوە بەرزترن دەستگیری بکەن و بێ دادگایی کردن بیکوژن.

لە دەرئەنجامی کۆتاییشدا گاندی لەچاوی گەلی بەریتانیاوە وەك نموونەیەکی بالآی ئەخلاقی سەیر دەکرا و، دەیانوت گەر پیاوێکی جوامێر و ڕەشت بەرزی وەك گاندی وا بیر دەکاتەوە کە ئێمە ئازاری گەلی هیندی دەدەین ئیتر چۆن دەتوانین بمێنینەوەوە پێویستە ولاتەکەیان بە جێبهێلین؟ ئەو کاتەی گەلی بەریتانیا ئەم پرسیارەیان لە خۆیان کرد گاندی جەنگەکەی بردەوە.

کاتێك بەریتانیا بینی کە بەریتانییەکان توندوتیژی و زەبر و زەنگ دژی هیندییەکان دەگرنەبەر و گەلی هیندیش بەم چەشنەی ئەوان وەلام نادەنەوە. ئەوا ئەو وێنەیەی بەریتانییەکان لە بارەی خۆیان دروستیان کردبوو وەك گەلێکی بەڕێز و خاوەن ڕەوشتی بەرز تێکشکا.

لە ڕاستیدا گاندی توندوتیژی بەکارهێنا، بەلآم توندوتیژییەك دژی خۆی. لەبری کوشتن، ئەو هەڕەشەی خۆکوشتنی کرد، ئەو مانگرتنی لە خواردن دانەهێنا بەلکو تەواوتری کرد. هەرچەندە مانگرتن لە خواردن لە سایەی بارودۆخێکی زۆر تایبەتدا کاریگەر دەبێت، زۆر جار شکست چارەنووسی دەبێت.

مارتن لوتر کینگ لە سالی ١٩٦٠ دا لە باشووری ئەمریکا تیرۆریزمی ناتوندوتیژی بەکارهێنا، بەلآم ئامانجەکانی جیاوازتر بوون. دیسان ئەمیش شالآوەکەی بە پێی بارودۆخە سیاسییە ناوچەییەکە ڕێکخست، بۆ سوود وەرگرتن لەو ناکۆکییە سیاسییەی لە نێو سپیپێستەکانادا هەبوو. ئەو پێشبینی ئەدەکرد سپیپێستەکانی باشوور ئارەزوومەندانە کۆتایی بە سیستەمی جیاکاری بهێنن، بەلکو ئامانجی ئەوە بوو سپیپێستەکانی باکوور و باشوور بخاتە ململانێیەوە بۆ ئەوەی هێز و ووزە دەسەلآتیسپیپێستەکانی باکور بۆ کۆتایی هێنان بەو سستەمە بخاتە گەڕ.

کینگ هەر وەك گاندی باوەڕی وا بوو باشترین ڕێگە ئەوەیە ڕکابەرەکانت ناچار بکەیت بە چەشنێ ڕەفتار بکەن کە وەك شەڕانگێز دەربکەون، بۆ ئەوەی هاوسۆزی جیهانی دەرەوە بەدەست بێنیت. چەندین جار کینگ زیندانی کرا، بەڵام هەر کاتێك ئازاد دەکرا بە هێزێکی زیاتر و باوەڕێکی پتەوترەوە دەردەکەوت.

هەر کاتێك پۆلیسەکانی باشوور لە خۆپیشاندانە ناتوندوتیژییەکانیان دەدا سوکایەتیان پێدەکردن، ئەوا بزووتنەوەکەی کینگ زیاتر بەهێزتر دەبوو. هەروەك گاندی کینگ باوەری وابوو کە دەستگیرکردنەکەی کوشتنی بەدوادا نایەت؟ کردارە تیرۆریستە ناتوندوتیژییەکانی (خۆپیشاندانەکان و، بەجێ نەهێشتنی قوتابخانە و کارگەکان تا وەڵامدانەوەی داواکان) گەورەتر و کاریگەرتر بوون کاتێك خەڵکێکی زۆرتر پەیوەندییان کرد بە ئاپۆرای خۆپیشاندانەکانەوە.

بەڵام دەبزای کاتێك سەردەکەوێت کە سپیپێستەکانی باکور بێت و پەیوەندی بکەن بە هێزەکانیەوە. دەشیزانی درەنگ یان زوو ئەم خواستەی هەردێتەدی. لە کۆتاییدا توانی ئەخلاقی سیاسی زۆرینەی سپیپێستەکان بوروژێنێت تا دەسەڵاتی یاسادانانیان بەکاربهێنێت لە پێناو ناچارکردنی ویلایەتەکانی باشوور تا داواکارییەکانی جێبەجێ بکەن. تا ئەو ڕادەیەی حکومەتی فیدراڵی هەڕەشەی بەکارهێنانی هێزی چەکداری کرد.

پێش ئەوەی کینگ دەست بە ململانێکەی بکات، سەرۆك ئەیزنهاوەر دوای دەرچوونی بڕیاری دادگای باڵا ، سوپای ئەمریکایی (هێزە چەکدارەکانی) بەکار هێنا بۆ ئاوێتەکردنی قوتابخانەکان وەك جێبەجێ کردنێك بۆ بڕیارەکەی دادگا؟

لەگەڵ دەرچوونی یاسای مافەکان و یاسای مافە مەدەنییەکاندا لە ساڵی ١٩٦٤، جێبەجێ کردنیان ئیتر تەواوی هێزی ویلایەتە یەکگرتووەکان بووە پاڵپشتی بزووتنەوەکەی کینگ؟ ململانێکە بەردەوام بوو، دیوارەکانیش بە هێواشی و لە

سەرخۆ دەکەوتن، بەڵام ئێستا باری ڕەشپێستەکان زۆر باشترە وەك ئەوەی لە ساڵی ١٩٥٥ هەبوو، بەرەو پێشچوونی بارودۆخەکەش بەردەوامە.

بەڵام بەداخەوە باجی ئەم بزووتنەوانە لە دەستدانی گیانی گاندی و کینگ بوو، چونکە ئەوان بە ئاشکرا ڕۆڵیان لە سەرکردایەتی کردنی شۆڕشەکانیدا دەگێڕا و خۆیان کردبووە ئامانجێکی بەردەستی کوشتن و لەناوبردن. بەڵام سەربازانیش لە جەنگدا گیانی خۆیان بەخت دەکەن و، تیرۆریستانیش لەم یاسایە بەدەر نین.

من وا بیر دەکەمەوە دەبێت ئەو ڕاستییە زۆر ڕوون بێت کە تیرۆریزم نەخشە و پلاندانانە نەك کردارێکی نا ئەخلاقی بێت، بەڵام ئەمە هەموو جارێك ڕاست نییە. هەندێ جار تیرۆریزمی بە زەبر و زەنگیش دەکرێت لە ڕووی ئەخلاقی ڕاست و دروست بێت، من گومانم هەیە کەسێك بتوانێت ئیدانەی ماکویسەکان بکات ئەگەرچی بوونە هۆی لە دەستدانی گیانی هەزارەها کەس لە ماوەی جەنگەکەیاندا. بە دڵنیاییەوە ئێمە ڕێز لە کینگ و گاندی دەگرین وەك دوو نموونەی باڵای ڕوشت بەرزی.

هەندێ جار شاڵاوێکی تیرۆریستی توندوتیژ بەرپا دەکرێت بۆ بەرگرتن لە ڕوودانی نەهامەتیەکی گەورەتر لە چاوی ئەوانەی سەرکردایەتی شاڵاوەکە دەکەن. وای دابنێ تۆ بەرەنگاری شاڵاوێکی تیرۆریستی دەبیتەوە؟ چۆن دەتوانی سەرکەوتن بەدەست بێنیت؟ وەك هەر شێوەیەکی تری جەنگ، تەنها سێ ڕێگات لەبەردەمدایە، ڕازیکردن (سازشکردن)، لەناو بردن، ورە پێ بەردانی دوژمنەکەت.

بەڵام تێکشکاندنی ورەی تیرۆریستان کارێکی یەکجار سەختە و بە دەگمەن تیایدا سەردەکەوین. لەناوبردنیشیان کارێکی ئاسان نییە. کەچی تا ئێستاش ئەو وڵاتانەی بەرەنگاری شاڵاوی تیرۆریستی دەبنەوە هەردوو ڕێگەی لەناوبردنی بزووتنەوەکە و وەشاندنی گورز لە ورەی تیرۆریستان دەگرنەبەر.

ڕەنگە ئەمەش بە هۆی سروشتی نائاسایی تیرۆریزمەوە بێت، کە سەرکەوتنی بەندە بە وروژاندنی ڕکابەرەکانەوە کە بە کرداری تۆڵەسەندنەوە هەڵسن. لە هەر شەڕێکدا ئامانجی تۆ تێکشکاندنی هێزەکانی دوژمنە، چونکە بێ تێکشکاندنی ئەو هێزانە هەرگیز ناتوانین سەربکەوین.

لە ڕاستیدا ئەمە بە زۆری لە جەنگدا بەرجەستە دەبێت ئامانجی تۆ داگیرکردن و دەست بەسەرداگرتنی زەوی نییە، بەڵکو شکستهێنانە بە هێزە چەکدارەکانی دوژمن، دەتوانین دەست بەسەر خاکەکەشیدا بگرین. بەڵام گەر هێز و سوپای مابوون، داگیرکردنی زەوی کارێکی باش نییە.

ئێستا وڵاتان ئەو بیروباوەڕیان هەیە کە ئەگەر بەرەنگاری توندوتیژی بوینەوە ئەوا پێویستە بە توندوتیژی وەڵامی بدەینەوە، بەڵام خواستی تیرۆریستان ئەوەیە تۆ کاردانەوەیەکی توندوتیژانەت هەبێت، چونکە ئەوکاتە ئەوان سەردەکەون. کارێکی یەکجار سەختە هەوڵی بنەبڕکردنی هێزەکانی بدەین، گەر هاوسۆزی و پاڵپشتی خەڵکی بۆ تیرۆیستان کەم نەکەینەوە، تیرۆریستان لە شێوەی پۆل پۆل خۆیان ڕێکدەخەن و کرداری هەواڵگری لە دژیان کارێکی پڕمەترسی و لەسەرخۆیە و لە ئاستی پێویستدا نییە.

چونکە بە مانەوەی تەنها یەك شانەش، ئەوا ئەگەری سەرهەڵدان و دروستبوونەوەی شانەی دیکەش ئەگەرێکی ڕاستەقینەیە بە هۆی پەیوەندی کردنی ئەو خەڵکانەی هاوسۆزییانن بە ریزەکانیانەوە. تیرۆریزم نەخۆشییەکی سەختە کە پێویستە لە ناوی بەرین.

لەوانەیە هەندێجار لە ڕێی گفتوگۆوە بتوانین، هەڵوێستی تیرۆریستەکان بگۆڕین، ئەویش بە جێبەجێ کردن و هێنانەدی هەندێ لە داواکارییەکانیان تەك

هەمووی، بە ئومێدی ئەوەی دەست لە ململانێکە هەڵگرن. (بەڵام گرفتەکە ئەوەیە هەندێ جار زیاتر هانیان دەدات).

ئەمە وامـان لێـدەکات بـاس لـە شـاڵاوی فەلەسـتینییەکان بکـەین لـە دژی ئیسرائیل، کە بۆ ماوەی پەنجا ساڵە بە شێوەیەکی پچڕ پچڕ بەردەوامە - با لە دیدی نەتەوەییەکی فەلەستینییەوە سەیری بارودۆخەکە بکەین، بەڵام دەبێـت لـە بیرمـان بێت کە ئەو لە گۆشەنیگایەکی جیاوازترەوە بۆ شتەکان دەڕوانێت، کە ڕەنگە هەڵـە بێت.

بەڵام ئەو بە پێی ئەو بیروباوەڕی هەیە بڕیاری شەڕکردنی داوە، لەبری ئەوەی بیر لەوە بکەینەوە بیروباوەڕەکەی ڕاستە یان هەڵەیە دەبێت هەوڵبدەین لێی تێبگەین، چونکە گەر وا نەکەین ئەوا نازانین چۆن هەڵسوکەوتی لەگەڵدا بکەین.

کەواتە با وەك فەلەستینییەك بدوێین:

لە ساڵی ١٩٤٠ ئێمە و خەڵکانی ئێمـە خـاوەنی خـاك و نیـشتیمان بـووین، ئەورووپیەکان بە ژمارەیەکی یەکجار گەورەوە کەوتنە جوڵە، تا لە ساڵی ١٩٤٨ دا دەسەڵاتیان گرتە دەست و ئێمەیان لە خاکی خۆمان دەرکرد.

کاتێك لەبەر هەر هۆیەك بێـت وڵاتـە یـەکگرتووەکان و بـەریتانیا ئاشـتیەکی ناعادیلانەیان بەسەرماندا سەپاند، ئێمە هەوڵماندا خاکی زەوتکـراوی خۆمـان لـە دەستی داگیرکەران بسێنینەوە کە دزیبوویان.

ئەمریکا و بەریتانیا لە بەرانبەر جولەکە هەستیان بە تاوان دەکرد بە هۆی چـەند ڕووداوێکەوە کە هـیچ پەیوەندییـەکی بـە ئێمـەوە نـەبوو، بـەڵام لـە کۆتایـدا ئێمـە سزادراین. لە دەرئەنجامدا ئەوان لە باشترین زەویدا نیشتەجێ بوون و ئێمەش لـە نـاو خێوەتگاکاندا ژیانمان بەسەر دەبرد. لەو کاتەوە ئەوان زیاتر و زیاتر دەوڵەمەند دەبن و

ئێمەش زیاترو زیاتر هەژار دەبین. منالەکانمان بە هۆی نەخۆشی و برسێتیەوە دەمرن و، زۆر ڕەشبینین بەرانبەر بە ئاینده بە گوزارشتێکی دیکە ئێمە ڕقمان لێیانە.

کەواتە ئەمە جیهانبینی ئەوە، کە هەندێ ڕاستی تێدایە و نکۆڵی لێناکرێت، دەتوانین بڵێین ململانێی ئایینی دووردرێژ و کینە ڕەگەزییەکان و شکۆدارکردن و بە پیرۆز ڕاگرتنی شەهیدان لە لایەن ئایینەوە هەموو ئەمانەن ناکۆکیەکانیان قوڵتر کردۆتەوە، پاڵنەری بەرگریکردنیان بەهێز کردووە. فەلەستینییەکانیش تەسلیم نابن و چۆك دانادەن، باوەڕم وایە کە ئەوان ئیتر داوای هەموو زەوییەکانیان ناکەنەوە، بەڵام بەدڵنیاییەوە داوای هەندێکیان دەکەن لەبەر ئەوەی تاسەر ناتوانن لە کەمپی پەنابەراندا بژین. ئەوان ئەوەیان دەوێت کە ئێمە دەمانەوێت. ئایندەیەکی گەش بۆ منداڵەکانیان. وەك هەموو باوانێك ئەوا هەر چییان لەدەست بێت دەیکەن لە پێناو منالەکانیاندا.

کەواتە ئێستا ڕوونە، کە ئیسرائیل ناتوانێت ئەم توندوتیژییە بنەبڕبکات. چونکە پەنجا ساڵە هەوڵدەدەن کەچی هێشتا سەرنەکەوتوون. کاتێك باردوۆخەکە لەبار بێت پاڵنەرەکانی تیرۆریستانیش ئامادە دەبن، حاڵی حازر پێنج لایەنی سەربەخۆ دژی ئیسرائیل لەبەرهەڵستیدان، ئەگەر هەمووشیان بدۆزینەوە و لەناویان بەرین، ئەوا لەجێی ئەوان کەسانی دیکە سەرهەڵدەدەن.

فەلەستینییەکان ناتوانن بەرگەی بارودۆخەکە بگرن، زۆرێك لە فەلەستینییەکان باوەڕیان وایە بۆ باشترکردنی بارودۆخەکە دەبێت ململانێی چەکداری بکەن. ئیسرائیل بۆ هەر هێرشێکی تیرۆریستی کە دژی ئەنجام دەدرێت، تۆڵە لە دەسەڵاتدارانی فەلەستینی دەکاتەوە. هەستێك لە ئیسرائیلدا باڵادەستە ئەویش ئەوەیە گروپە تیرۆریستییەکان لە ژێر باڵی دەسەڵاتدارە فەلەستینییەکاندا کار دەکەن، ئەوانیش دەتوانن جڵەویان بکەن.

ئیسرائیل دەبێت سازش بکات، تەنها ئەو کاتە ململانێکە کۆتایی دێت کە زۆرینەی فەلەستینییەکان ئاشتی بە بەدیلێکی لەبارتر بزانن وەك لە ململانێکردن کە ئومێدیان بە ژیان زاڵ بێت بەسەر حەزیاندا بۆ مردن. لەناوبردنی تیرۆریستان کارێکی کردەنی نییە، ناتوانین فەلەستینییەکانیش فریو بدەین کە ململانێکردن بێ سوودە.

تەنها سازشکردن کۆتایی بەم ململانێیە دەهێنێت (سازشکردن) وشەیەکی خوازراو نییە، بەڵام تاکە ڕێگا چارەی ئاشتییە ، حکوومەتی ئیسرائیل لەبەر زۆر هۆ ناتوانێت سازش بکات، لەوە ناچێت دەنگدەرە ئیسرائیلیەکان ئەم بەدیلە (سازشکردن) پەسەند بکەن.

هەردوو لایەنی ململانێکە دەرکیان بەو ڕاستییە کردووە کە ناتوانن بە شێوەیەکی ڕاستەوخۆ شکست بە بەرانبەرەکەیان بهێنن، هەر بۆیە هەردوولایان چاویان لە یارمەتی وڵاتە دەرەکییەکانە. لە ماوەی پەنجا ساڵی ڕابردوودا فەلەستینییەکان توانیان سێ جار دەوڵەتە دراوسێ عەرەبەکانیان قەناعەت پێ بکەن کە هێرش بکەنە سەر ئیسرائیل، بەڵام هەر سێ هێرشەکە شکستی هێنا، لە ساڵی ١٩٧٣، هیچ هێرشێکی دیکە نەکراوەتە سەر ئیسرائیل، پێناچێت لە ئایندەشدا کەس ئەم سەرکێشیە بکات.

حاڵی حازر گروپە تیرۆریستە فەلەستینییەکان بەردەوام هێرش دەکەنە سەر ئامانجەکانی ئیسرائیل و ئیسرائیلیش بەردەوام تۆڵەیان لێدەکاتەوە.

من هیچ ڕێگایەك بۆ دەرباز بوون لەم بارودۆخە نابینم، هەربۆیە باوەڕم وایە تا ئاییندەیەکی دوور هەر بەردەوام دەبێت و هیچ لایەنێك ناتوانن سەرکەوتوو بن، هیچ لایەنێکیش دەست لە ململانێکردن هەڵناگرێت و، ئاستی قوربانی و کوژراوەکان بەرەو هەڵکشان دەچێت.

http://www.electricminds.org

سروشتی تیرۆریزم و چۆنیەتی بەرەنگاربوونەوەی لە داهاتوودا

بۆب چێرنۆ
و: مەڕوان کاکڵ

بۆ ئەوەی لەگەڵ تیرۆردا بجەنگین، دەبێ ئەوە بزانین کە چ هانی تیرۆر دەدات، هەروەها دەبێ بە باشی ئاشنای سروشتی توندڕەوییی تیرۆریستان بین. جگە لەمەش پێویستیمان بەوە دەبێ کە خواستی نوێ لە تیرۆردا دەربخەین. چونکە تێگەیشتن لە جیاکەرەوە و تایبەتمەندێتی تیرۆریستان و ئاشنابوون بە وردەکارییەکانی جیهانی ئەوان، بە ئاسانی هەنگاوەکانمان بەرەو ئەو ڕێچکەیە پەلکێش دەکات، کە لە ئاکامیدا دەتوانین بۆنی ئەو ڕۆژە بکەین تیرۆریستان لاواز و پووکاوەن. هەروەك (سۆن تزو) لە "*هونەری جەنگ*"دا دەڵێت: ئەگەر تۆ نەدوژمنت و نەخۆت نەناسیت، ئەوا لە هەموو جەنگێکدا دەدۆڕێیت.

تیرۆر، بریتییە لە چالاکی بێ هێز دژی بەهێز. تیرۆرستان بڕوایان وایە دەتوانن پەشێوی و ئـالۆزی لـەنێو خـەڵکی مەدەنیـدا بنێنـەوەو بـەوە نیـشانی بـدەن کـە دەسەڵاتی حکومی وەك دامەزراوەکانی کار یان دەزگا ئاییینییەکان ناتوانن ئارامی دابین بکەن، گرنگتر لەوەش، دەبێ بزانین کـە کاردانـەوە لەگـەڵ تـیرۆردا قوربـانی گەورەکــە و، زاڵبــوونیش بەســەر ئــەو کاردانەوەیــە قوربــانی دیکــەی دەوێــت. قوربانییەکان، تیرۆریزم و بزووتنەوە یاخیبووەکان بەهەمان شت لە قەڵەم دەدەن، لە ڕاسـتیدا بزووتنـەوەی یـاخیبووان لـە ئـەوەی دی جیـاوازە، چـونکە گـەریلاکانی بزووتنەوەی یاخیبوو بواری ڕووبەڕووبوونەوە یاخود ئەو هێرشەی کە لە بەرژەوەنـدی خۆیاندا بۆ سەر دەسەڵات ئەنجامی دەدەن، زۆر زیاترە لە تیرۆریستان.

ئەڵمانییەکان، بە دڵنیاییـەوە، ئەنـدامانی بـەرگریکارە فەرەنـسییەکانیان وەك تیرۆرســت ژمــارد. بەهــەمان شــێوە ئێمــەش لــە وڵاتــە یــەکگرتووەکان (ڤاییـێت کۆنگ)مان وەهـا نـاوزەد کـرد و، تیرۆریـستەکانی نێـو تونێڵـەکان کـە بـەرگری داگیرکاری ئەڵمانیان کرد و فەڵەستینییە خۆکوژەکانیش هەر هەمان ناویان لێ نرا.

جیاوازییەکــە وەك ئــەوەی کــە مــن دەیبیــنم، یــاخیبووان زیــاتر ئامــانجی بەرگریکارانـەیان هەیـە و، مـەرامی کۆتایـشیان بریتییـە لـەوەی دوژمنـەکانیان هەرێمەکەیان بۆ چۆڵ بکەن، بەڵام ئامانجی تیرۆریزم جیاوازە، بەوەی تەنها ئامــانجی سەربازی نین، بەڵکو بریتییە لە نانەوەی ئاژاوەو پەشێوی کۆمەڵایەتی، ئەویش نەك بەهۆی هێزەوە، بەڵام لە ڕێگەی خۆڵقانـدنی نائـارامی لـە کۆمـەڵگادا، ئـەنجامی دەدەن.

بەلای یاخیبووانەوە، هێزی گەورەو کاریگەر لە چەکدا خۆی دەبینێتەوە، بـەڵام تیرۆرستان لەوانەیە سەرچاوەی ئاو ژەهراوی بکەن، یـان هێمـاو ڕەمـزە گرنگـەکان بتەقێننەوە، وەك پنتاگۆن یان کۆشکی سپی. ئامـانجی یـاخیبووان بەدەسـتهێنانی

ڕای گشتی و سۆزە بۆ کێشەکەیان بەڵام تیرۆرستان دەیانەوێت لە ڕێگەی بڵاوکردنەوەی ترس و دڵەڕاوکێ لەنێو خەڵکیدا دوژمنەکانیان ملکەچ پێ بکەن بۆ بەجێهێنانی داواکارییەکانیان. هێزی سەربازی ئەمریکی بەئاسانی دەتوانێ بەشێوەیەکی ئاسانتر ڕووبەڕووی دوژمنێکی ناسراو بێتەوە کە هێزەکەی لە ناوچەیەکی دیاریکراو چڕ بووەتەوە. لەم بارەدا بەسەرکەوتویی کۆنترۆڵی ئاسمان دەکات و تیایدا دەتوانێ تەواوی هێزی خۆی بەکاربێنێ بۆ ڕووبەڕووبونەوەی دوژمنەکەی... ئەوەی ئەمریکا بەرانبەر بە کردارەکانی تیرۆریستان ئەنجامی دەدات، وا بەباشی لە دژی بزووتنەوە یاخیبووەکان ئەنجامی نادات. زۆرجار هەواڵگەری، بزووتنەوە یاخیبووەکان دەخاتە فشارەوە، لەبری ئەوەی تێگەیشتنێك بەدەستبهێنێت کەچی هانی دوژمنان دەدات بۆ ئەنجامدانی کارەکانیان... ئێمە چارەسەرێکی خێرامان دەوێت، کە زۆر جار ئارامگرتن باشترین چارەسەرە. لە ڕاستیدا هێرشکردنە سەر تیرۆرستان کارێکی سەختە، وەك ئەوەیە بتەوێ بەری ڕۆژ بە بێژینگ بگریت.

ئایا ئابلۆقەدانی تیرۆریزم باشترین کارە ئەنجام بدرێ؟ ئایا ئەمە زیاتر واقیعییە لەوەی کە ڕیشە کێش بکرێ؟

بە بڕوای من کارکردن لەگەڵ ((ئیریك هۆفەر)) دەستپێکردنێکی باش دەبێ بۆ تێگەیشتن لەوەی کەچی هانی تیرۆرست یان توندڕەوان دەدات. هۆفەر، بەدرێژی لەسەر ((بڕواداری ڕاستەقینە)) دەدوێت، بەچەشنێك کە ئەو بۆچوونانەی لەبارەی هاندانی بڕوادارنی ڕاستەقینە خستویەتیە ڕوو، بە دڵنیاییەوە ئەمڕۆ ڕاستە.

هۆفەر برواداری ڕاستەقینەی بەشێوەیەك پێناسە کردووە کە دڵسۆزییەکی لە ڕاددە بەدەری هەیە، ئامادەیە قوربانی بۆ هۆکارە پیرۆزەکان بدات. بەگوێرەی ئەم پێناسە توندڕەوە ئاینییەکان و نەتەوەییەکان دەچنە ئەم چوارچێوەیە. ئەم گروپانە

پشتیوانی پیشیتەی خۆیان لە خەڵکێکەوە بۆ هەمان زنجیرەی پیروباوەڕ نیشانداوە. بەڵام ئەوانەی کە بە پاڵەوان ناویان دەبەین بەڵای هۆفەرەوە لەم چوارچێوەیە بەدەرن.. وەك پیاو و ژن کە لەژێر فیشاردا ژیانیان دەخەنە مەترسی بۆ ئازاد کردنی هاوڕێکانیان، یان خەڵکی کە میدالیای شەرەفی کۆتگریسی وەرگرتووە، هەروەها ئەو سەربازانە یان ئەو یاخیبووانە کە دژی هەڵێکی توندڕەوی هەر کێشەیەك دەجەنگن یان تەنها ئەرکی خۆیان بەجێ دەهێنن.

لە دوای تەنگژەی ٩/١١، تەنها چەند سەرچاوەیەکی کەم لەچەشنی بۆچوونەکانی هۆفەر بەرچاو دەکەون. من وا دەبینم کە کارەکەی ئەو ((کە لە پەنجاکانی سەدەی ڕابردوو *بڕواداڕانی ڕاستەقینەی* نووسیوە)) پەیوەندییەکی بەتینی لەگەڵ رۆژگاری ئەمرۆماندا هەیە و بەتەواوی وێنەیەکی هاوشێوەی ئێستامان دەکێشێ. *بڕواداڕانی ڕاستەقینە*، بەدرێژی باس لەو خەسڵەتانە دەکات کە بزووتنەوەی جەماوەری دێنێتە بوون و توندڕەو لێیانەوە لە دایك دەبێ.

ئەمانەی خوارەوە پێداچوونەوەیەکی بۆچوونەکانی (هۆفەر)ن کە من جارێکی دیکە دام ڕشتوونەتەوە.

ئارەزووکردن لە گۆڕان: بریتییە لەخواستی ڕاستکردنەوەی هەڵەکان لە کۆمەڵگەدا کە ڕژێمێکی کۆنەپەرستی یان ستەمکاری بەڕێوەی دەبات و دابڕانێکی قووڵ لە نێوانیاندا لە ئارادایە. توندڕەوەکان بڕوایان وایە کە هێزی ئەوەیان هەیە بتوانن کۆمەڵگا بەرەو بیرۆکەکانی خۆیان ڕاگوێز بکەن، واتا هێزی گۆڕانکاری لە کۆمەڵگادا ڕوویێکی ئیجابییە بۆ گەشبینەکان نەك ڕەشبینەکان، بەبێ ڕەچاو کردنی ئاکامەکەی.

پێویستی جێگرتنەوە: توندڕەوەکان پێویستیان بەوە هەیە، بۆ شتێك بژین شایان بێت کە خۆیانی بۆ بەخت بکەن، کاتێك کە بڕواداری ڕاستەقینە ژیانی

خۆپەرستی خۆی بە دڵسۆزی دەگۆڕێتەوە، ئەوا بڕوا بەخۆبوونێکی یەکجار گەورە بەدەست دەهێنێت.

ڕۆڵی زەرەر گەیاندن: زیان گەیاندن لای هۆفەر هۆکارێکی کاریگەرە، چونکە ئەم پیاوانە ژیان و ئێستایان و داهاتوویان بە دارماوی و بێ چارەسەر دەبینن، ئەوان ئامادەن بەهەدەر بڕۆن و لەناو بچن، بۆیە مەیل و سەربزێویان بەلای ئاژاوەو نانەوەی پەشێوییە و، ئارەزووی توانەوەی دەروونە بێ سوود و خرابووەکانیان هەیە. ۹/۱۱، نموونەیەکی کلاسیکی ئەم کردارانەیە.

هۆفەر ئەمانەی بە کەمتەرخەم ناوبردووە و ئەو گروپانەشی دیاریکردووە کە لێیەوە سەرچاوەیان گرتووە:

١ـ هەژارەکان.

٢ـ ئەوانەی لەگەڵ کۆمەڵگە ناگونجێن.

٣ـ بێ دایك و باوکان.

٤ـ کەمینەکان.

٥ـ هەرزەکاران (ئەوانەی بەشێکی گەورەی پێشکەوتنی کۆمەڵگەن).

٦ـ ئەوانەی تەم و مژاوی و لێڵن (ڕووبەرووی تەگەرەی چارەسەرنەکراو یان هەڵەی دیارینەکراو دەبنەوە).

٧ـ خوو پێوەگرتووان (المدمنون).

٨ـ کەم ئەندام یان کەم عەقڵ.

٩ـ خۆپەرستان.

١٠ـ ئەوانەی پەست و بێزاران.

١١ـ تاوانباران.

لە ڕوانگەی هۆفەرەوە ئەو هۆکارانەی کە هانی خۆ کردنە قوربانی دەدەن بریتین لەمانەی خوارەوە:

١ـ بۆ ئەوەی کەسێك ئامادە بکرێ بۆ قوربانیدان، دەبێ لە کەسایەتی و ناونیشانی خۆی دابماڵدرێ و، دەبێ ئەو کەسە هەموو شتێکی بخاتە لاوە، هەروەها هێز بەلای هۆفەرەوە بەشێکە لە گەورەیی، بەزەیی و، خۆڕاگری بەرانبەر بە ڕووداوەکان.

٢ـ بۆ ڕووبەڕووبوونەوەی مردنی بێ ترس، پێویستە هەندێ جۆری خەیاڵ و وەهم لە مێشکی ئەو کەسەدا بچەسپێنرێت. بەجۆرێك توندڕەو خۆی وەك ئەکتەرێك دەبینێ وا لەسەر شانۆیە، مردنیشی وەك چالاکییەك دێتە بەرچاو کە باوەڕی پێ بهێنێت و دەبێت بەکارێکی شانۆیی.

٣ـ ئەوان بڕوایەکیان هەیە کە ژیانی ئێستا (دونیا) خەم و کەساسی و ناخۆشییە، تەنها هیوایەك بۆ داهاتوویەکی باشتر هاتنی جیهانەکەی ترە، واتە ڕووخاندن و تێکدانی ژیانی ئێستا بۆ خولقاندنی داهاتوو.

٤ـ بڕواداری ڕاستەقینە، بێ بیرکردنەوەو نەفامانە، بەهۆی ئارەزوو خولیاوە خۆی دەکاتە قوربانی. لە ڕاستیدا ئێمە کەمتر ئامادەین بۆ ئەوەی ئێستا هەمانە یان تیایداین بمرین، لەوەی کە ئارەزوومانە یان حەز دەکەین بمان بێت یان پێبگەین. ئایا نەفامییە کە خەڵکێك ئارەزووی مردن بکات لەپێناو کێشەیەك، ئاڵایەك، یان بیرێکی خەیاڵی؟ بەلای بڕوادارانی ڕاستەقینەوە نا!!

٥ـ عەقیدەو بیروباوەڕ پێویستە بۆ دروستکردنی یەقین لە دەروونی هەر مرۆڤێك، چونکە ڕاستەقینەی تەواو لە بیروباوەڕدا خۆی دەبینێتەوە، بەڵام بە لای ئەوانەوە گرنگ نییە کە لە بیروباوەڕ تێبگەن، بەڵکو گرنگ ئەوەیە کە بڕوا پێکراوە.

٦ـ کەسی توندڕەو هەمیشە ناتەواو و نائارامـە و، خـۆی ڕەت دەکاتـەوەو بـە ئارەزوویێکی توندڕەوانە دەیگۆڕێتەوە بـۆ کێـشەیەك کـەوا تێیـدەگات سەرچـاوەی هەموو ڕاستی و هێزێکە.

هەروەها هۆکارەکانی یەکبوونی بزووتنەوە توندڕەوەکان لەمانـەی خـوارەوەدا دەبینینەوە:

١ـ رق و قینە.

٢ـ لاساییکردنەوە.

٣ـ بڕواکردن و ناچارکردن.

٤ـ سەرکردایەتیکردن (ناتوانێ لە کەشێکدا بژی کە بێ کاربـێ، تـەنها دەبـێ سەرکردایەتی بکا).

٥ـ کردار.

٦ـ گومان.

لـە ڕاسـتیدا هـەموو بزووتنـەوە جەماوەرییـەکان خـراپ نـین و، بزووتنـەوە جەماوەرییە ئیسلامی و مەسـیحییەکانیش تاڕادەیـەك باشـن، کاریـانکردووە بـۆ گۆڕینی ئاراستەی مێژوو. هەروەها هـەموو تونـدڕەوەکانیش شـەیتان نـین، بـەڵام هۆفەر زانیاری و تێگەیشتنی بەنرخمان پێدەبەخشێ کەچی وا دەکـات تونـدڕەوەکان دروست بن.

دیسان گرنگە کە تیرۆرست لە یاخیبوو جودا بکرێتەوە، هەرچەندە هەردووکیان ویستیان ئەوەیە کـە دەسـت لـە ژیـانی خۆیـان هـەڵبگرن، بـەڵام لەیەکەمیانـدا، ئامانجیان بێ هێزکردن و لەرزۆککردنی بنیاتی حکوومەتە، لە کاتێکـدا دووەمیـان مەبەستیان بەجێگەیاندنی ئامانجێکی تایبەتە.

دیارترین بزووتنەوەی یاخیبوو، ڕاپەڕینی فەلەستینییە. لێرەدا کرداروو دژەکردارەکان ڕووبەڕووی یەکتر دەبنەوە، فەلەستینییەکان ڕادەپەڕن و دادەمرکێندرێنەوە، زیاتر ڕادەپەڕن، لە دووایدا خانووەکان دەڕووخێنرێن لە ئاکامی بەدواداگەڕانی یاخیبووان.. منداڵان بەهۆی ئەوەی لەبەرەی ئاگردان و خۆکوژەکانیش لەنێو ئەواندا سەریان هەڵداوە، دەکوژرێن. بە لای زۆربەی فەلەستینییەکانەوە، تاکە هێز بۆ ڕووبەڕووبوونەوەی حکومەتە بەهێزەکەی ئیسرائیل بریتییە لەکاری نائومێدکردن. نموونە بۆ کاری تیرۆرستی هێرشی سوپرێماسیستە سپییپێستەکان بۆ سەرشانی ئۆکلاهۆما و گازی ژەهراوی لە تونێلەکەی یابان.

هەندێ لەو خواستانە چین کە لە تیرۆریزمدا دەیانبینین؟؟

تیرۆر لەبزووتنەوە جەماوەرییەکاندا گۆڕانی بەسەردا دێت. بزووتنەوەکەی ئوسامە بن لادن، بزووتنەوەیەکی جیهانییە، تەنها لە وڵاتێکدا یان لە هەرێمێکدا نامێنێتەوە، لە هەموو ئەوەی کە ئێستا ناسراوە، سیستەمێکی ئابووری ئاڵۆز یان ئاڵۆزبوو، کە بەهۆی پێشکەوتوو یان کەم پێشکەوتوو بەیەکەوە بەستراوەتەوە. دەبێ ئێمە بەشێوەیەك لە تیرۆر بگەین کە بچینە ڕووی دواوەی ڕووکەشی بیروڕاکانمان. ئێمە ئوسامە بن لادن وەك بزووتنەوەیەکی ئیسلامی ڕادیکاڵی دەبینین، بەڵام لە بەشێکی دا وانییە، ڕەگێکی زیاتری لەسەر بنەمای خواستی ئازادکردنی خاکی پیرۆزی موسوڵمان (سعودیا) دامەزراوە، کە دوور بێ لە کاریگەری ڕۆژئاوا و، بنیاتنانی ئیمبراتۆریەتی سیاسی ئیسلامی کە لە ڕۆژهەڵاتی ناوەڕاستەوە بۆ ئاسیا پەل بهاوێت. بە دەستەواژەیەکی دیکە چی دەبێ ئەگەر موسوڵمانەکان قودس (ئیسرائیل) داگیر بکەن؟

گروپە بەرهەڵستکارییەکانی بزووتنەوە کۆمەڵایەتییەکان بەخێرایی بە ئاراستەی توندڕەوی نەشونما دەکەن، لەوانە گروپەکانی مافی ژیان و مافی ئاژەڵان و چالاکەکانی ژینگەپارێزان. لایەنگرانی ئەم کێشانەو کێشەکانی دیکەی هاوشێوەی ئەمانە بەهۆی بەگوێنەکردنی خەڵکەوە تووشی کاری توندوتیژی بوونەوە، وەك بەرەڵاکردنی ئاژەڵ و تێکدانی کارگەی بەرهەمهێنانی فەرو و...هتد، پێشتر هێلێکیان کێشابوو لەدژی بریندارکردنی یان کوشتنی خەڵك، بەڵام ئەوە زۆری نەکێشاو دیواری قەدەغەکردنەکەی لێ هەڵگیرا... سوتاندنی ماڵ و موڵك زۆر باو بوو و لە ڕێگەی ئەنتەرنێتەوە ترسی کوشتن بڵاو دەکرایەوە لەدژی ئەو نوژدارانەی کە کرداری لەباربردنیان ئەنجام دەدا... تەندروستخانەکان دووچاری تەقینەوە بوونەوە، پزیشکەکان کوژران... سەرەڕای ئەمەش بازرگانیکردن بەدەرمانی نایاسایی و، ەك هۆکارێك تیرۆر بۆ هێشتنەوەو پارێزگاریکردن لە دەسەڵات بەکاردەهێنێ و هەروەها بۆ وروژاندنی خواستی خەڵکی لە دژی گەندەڵی. بزووتنەوە تێکدەرەکانیش، شێوەی تازەیان دۆزییەوە، ئەویش بەکارهێنانی ئەنتەرنێت بوو کە هۆکارێکی نەتەوەیی و نێونەتەوەیی و نێوخۆییشە. گروپی سەرتاشراوەکان (کە بەزۆری توندڕەوەکان دەگرێتەوە) دیاریترین سودمەندی ئەم بوارە بوون.

بەڵام بەهۆی تەکنەلۆژیاوە هەندێ بزووتنەوە و گروپ دووچاری پشت گوێخستن و جێهێشتن دەبنەوە، بۆ نموونە.. دەرمانی قەدەغەکردن یان حەبی قەدەغە کردنی منداڵبوون، داواکاری لەباربردن کەمتر دەکاتەوە، بەمەش تایبەتمەندانی لەباربردنیش چی دیکە نابنە نێچیری توندڕەوەکان. هەروەها ئەوەی لەتەمەنی دانیشتوانی وڵاتە پێشکەووتوەکاندا بەدی دەکرێت تیرۆریزم کاریگەری کەمتر

دەبێتەوە، بەهۆی کەمبوونەوەی ڕێژەی لاوان لەم کۆمەڵگایانەدا، بەمەش کەمتر ئەندامی نوێ دەچنە ڕیزیانەوە.

لەوانەیە تەکنەلۆژیا، تیرۆری داهاتوو دیاریکراوتر بەڵام کاریگەر تر بکات ئەویش لەڕێگەی چەکی بایۆلۆژی یان چەکی کیمیایی. ڕۆژئاوا ئەم جۆرە چەکانە لەبری چەکی کیمیایی تەقلیدی ١٩٩٣ پەرەپێدەدا، لە ڕاستیدا ئەو چەکانەی کە لە سۆڤیەتی پێشوو ماون و لەناو نەبراون، چەکی نوێ دروستکراوە بۆ لەکارخستنی کاریگەری فەوتێنەریان وەك فانتیل کە لەم دواییەدا روسیا بەکاری هێنا، پەیمانی لۆفۆن ١٩٩٣، ڕێگە بە بەکارهێنانی هۆکارە کیمیاییەکان دەدات بۆ دەستبەسەرداگرتنی ڕاپەڕین و خۆپیشاندانە توندو تیژەکان و چالاکییەکانی دیکەی سەپاندنی یاسا. جگە لەمانە تەکنەلۆژیا مەترسی دیکە بۆ کۆمەڵگا دەهێنێتە ئاراوە و وادەکات بەشێوەیەکی فراوانتر بەرەو ڕووی کاری تیرۆرستی ببێتەوە، لەوانەیە هێرشی ڤایرۆسی بکرێنە سەر سیستەمی تۆڕەکانی پەیوەندیکردن.. بۆیە کاتێك ئێمە لەهەندێ بواردا بەرەو پێشەوە هەنگاو دەنێین، دەبێ بزانین کە هێشتا پاشماوەی زیاتر ماوە کاری بۆ بکرێ بۆ ئەوەی لەدژی تیرۆردا بجەنگین.

تێگەیشتن لە زنجیرەی بیر (بیروباوەڕ)ی تیرۆرستان

دەبێ ئێمە لەبیری تیرۆرستان تێبگەین، هەروەها ئاگاداری ئەوەش بین کە دەیانەوێ چی لەڕوانگەی خۆیانەوە ئەنجام بدەن. لەوانەیە ئەمە تا ڕادەیەك ڕوون بێت، بەڵام ئەم تێگەیشتنە بەدەگمەن جێبەجێ دەبێت. حاڵەتی فلیپینییەکان و مالیزیا نەبێ کە لەدوای جەنگی دووەمی جیهان ئێمە لە دانیشتوان باش تێگەیشتبووین و، بەهەمان ئاراستەش کارمان کرد، تەنها ئەم حاڵەتە نەبێ کە لەم تێگەیشتنە بەدەر بوو، ئێمە یارمەتیمان لە دوژمنان دابڕ کرد، بەڵام هەوڵێشماندا

کێشەکان بەرەو ڕووی دانیشتوان بکەینەوە بۆیە ئەم بزووتنەوانە زۆر لە تیرۆریستان یاخیتر بوون.

تێگەیشتن لە دوژمن و لە خۆشت، بێ گومان هۆکارێکی یارمەتیدەر دەبێت بۆ پێشخستنی ستراتیژیەتێك کە دەبێتە هۆی کەمکردنەوەی ئەو پاڵپشتی و یارمەتییەی دەگاتە تیرۆریستان. ئەوەیان خاڵێکی تا ڕادەیەك سانایە، بەڵام کۆمەڵگایەکی خاوەن ژمارەیەکی گەورە لە ڕێژەی دانیشتوانی لاو، هەرێمی بەپیت و لەبار بۆ تیرۆریزم دەخولقێنێ. لەو کۆمەڵگایانەی کە دانیشتوانیان بەتەمەنترن، ولاتێك کە هەژاری و گەندەڵی یەکجار تێدا بلاوە، یان کێشەی ڕۆڵی ئافرەت و پێگەکەی لە ئارادایە، ئەوا ئەو هەرێمە دەبێتە سەرچاوەیەکی بەپیت بۆ دروستبوونی تیرۆریستان. پێویستە ئێمە لە ئالۆزی بەرژەوەندی خۆمان بگەین، بەڵام ئەم بەرژەوەندییە خۆییە بەلاوە بنێین، بۆ ئەوەی ئامانجێکی گرینگتر دەستەبەر بکەین کە بریتییە لەوەدەستهێنانی هەستی ئارامی.

پەرەپێدانی یەکخستنی هەواڵگەرییەکانمان

پێویستە ولاتە یەکگرتووەکان یەکخستنی هەواڵگەری پەرە پێبدات و لەوەش گرنگتر سیستەمەکانی ڕوونکردنەوەو تێگەیشتن پێشبخات کە ئەمەش چوونە نێو تۆڕە تیرۆریستییەکانی گەرەکە بۆ ئەوەی بەپلان و هاندەرەکانی تیرۆریستان ئاشنا بێت، لەڕاستیدا ئەمە ئاسان نییە، بەڵام دەتوانرێ ئەنجام بدرێت، بۆ نموونە هەواڵگری میکانیکی لەڕێگەی سەتەلاییتەوە کەمتر سوود دەگەیەنێت بە بەراورد لەگەڵ هەواڵگەری مرۆیی لەجەنگی دژە تیرۆردا. بەڵام ئەوەی کە سەختە ئەنجام بدرێ، ئەوەیە کە بەباشترین شێوە هەواڵگەری بەکاربهێنرێ.

من بڕوا ناکەم کە بەهێزکردنی ئەرکەکانی هەواڵگەری وەڵامێکی ئەوتۆ بەدەستەوە بدات زیاتر لەوەی کە پێویستی بە سیستەمێك هەیە بۆ ڕوونکردنەوەی خێرایی پەیوەندیکردن لەڕێگەی زنجیرەیەك فەرمانی گرنگی هەواڵگری کە بتوانرێ کاری لەسەر بکرێ. هەر چۆنێ بێ سیستەمی هەواڵگری ئێستامان وەها کاریگەر نییە کە دەبوو ببا، هەروەك جارێکیان (پۆگۆ) گوتی: ((ئێمە بە دوژمن گەیشتین، ئەویش ئێمەین)).

داننان بەداوی سیاسی

پێویستە پاڵپشتی و هاندان لە کرۆکی بزووتنەوە تیرۆریستییەکان دابماڵین، ئەویش بە داننان بە کێشە یاساییەکان وەك بێ بەشکردن، هەژاری، گەندەڵی، چەوساندنەوەو دامرکاندنەوەی نەتەوەیی، زمانی نێوخۆیی و، ئاینی. بۆ نموونە کەس گومان دەبات کە یەکێك لە ڕیشەکانی سەرهەڵدانی بزووتنەوەی ناسیۆنالیستی ئیرلەندی، دوور خستنەوەی کاسۆلیك بوو لەهەموو بەشدارییەکیان لە حکوومەتدا؟ ئایا دەبێ ئێمە میسالیەتی خۆمان بۆ یەکسانی نێوان ڕەگەز، بەتایبەتی لە سوپادا لە وڵاتێکی وەك سعودیادا جێ بەجێ بکەین؟!

من دەمەوێ ئامۆژگاری بکەم بەیەککگرتنی (مشتە کۆڵەی ئاسنین) و (پەنجەوانەی پەڕۆیین) کە شێوەیەکی سوودمەندە لە ڕووبەڕووبوونەوەی تیرۆریستان. سەرەتا لە ڕێگەی هەواڵگرییەوە مەڵبەندی بزووتنەوەی تیرۆریستی دیاریبکەن و هێز بەکاربهێنن بۆ هاوتاکردنی ئەم بنکەیە. بەڵام ڕەچاوی بەکارهێنانی (پەنجەوانەی پەڕۆیین) بکەن بۆ بیانوو هێنانەوەو بەیاساییکردنی بایەخ و گرنگی ئەو خەڵکانەی هاوسۆزی تیرۆریستەکانن لە ڕێگەی پێشکەشکردنی پرۆژەی وەك چاودێری تەندروستی، ئاوەڕۆ، خزمەتگوزاری ڕێك و پێك، بۆ ئەو شوێنانەی کە ئەم بنکانە تیایدان، بەواتایەکی دیکە، دەبێ گەندەڵی بنەبڕ بکرێت.

ڕووبەڕوو بوونەوەی ڕای گشتی کە تیرۆریستان لە ڕێگەی پڕوپاگەندەوە بەدەستی دەهێنن

ئەگەر بوار ڕەخسا توندڕەوێك دەربخەیت گەندەڵی کردووە، یان لە مەیدانی جەنگدا ڕایکردووە، ئەگەر بەئەنقەست ئەم بێ متمانەیی و بەرژەوەندییە کەسییەی ئەو لەلای سەرکردەی گروپەکەی دەربخەیت، دەتوانی بێ متمانەیی بە درێژایی ڕیزەکانی دوژمن دروست بکەیت. دەبێ ئاگاداریمان هەبێ و لەوە دڵنیا بین کە تیرۆریستان فشاریان نەخستووەتە سەرمان بەشێوەیەك کار بکاتە سەر ئازادیمان یان بیخاتە مەترسیەوە. ئاشکرایە کە لە وڵاتە یەکگرتوەکاندا ئاسایشی نیشتیمانی و چاکخوازەکان لە FBI و CIA زۆر کاریگەرانە هاوکاری یەکتری دەکەن کە لەپێشوودا جیابوون.

دەبێ بەردەوام بین لە بەکارهێنانی سیستەمی پەیوەندیکردنی پێشکەوتوو کە لەبەردەستدان بەمەبەستی چاودێریکردنی چالاکی تیرۆریستان و، ڕێگا بدۆزیینەوە بۆ شیکردنەوەی ئەوەی فێری دەبین و بیگوازیینەوە بۆ دەسەڵات، کە دەتوانێ لەکاتی گونجاودا کاری لەسەر بکات.

بەکورتی کرداری سەربازی و سیاسی لە جەنگی دژە تیرۆردا پێویستە یەکبخرێ. تەکنەلۆژیای باڵاو هێزی سەربازی گرنگ لە ڕووبەڕووبوونەوەی لەگەڵ تیرۆردا ناتوانێ کاریگەرتر بێ بەقەدەر تێگەیشتن لە بیرکردنەوەی تیرۆریست یان (بڕواداری ڕاستەقینە) و، دەبێ چوونە نێو لایەنی ڕاستەقینەی مرۆڤ بەشێکی گرنگی کارەکانمان بێ.

سەرەتا کە ئەم وتارەم خوێندەوە، پرسیارم کرد کە ئەگەر دەکرێ دەستنیشانبکرێ، ئایا بزووتنەوە تیرۆریستییەکان یان یاخیبووان لە کوێوە دێن یان دروست دەبن؟ وەڵامم ئەوە بوو کە تارادەیەك ئاسانە... ئەو هۆکارانە دەستنیشان

بکرێن که لەنێو کۆمەڵگەدا هانی زۆربوونی تیرۆریستان یان یاخیبووان دەدەن. بۆ نموونە: دانیشتوانی تێر لە نێوان ١٦ـ ٢٢ و، بژاردەیەکی خوێنەواری بێ بەرهەمی کارکردن، یان کەسانێکی گەندەڵ که بەبێ پێشبڕکێ ئابووری بەڕێوە دەبەن، ئەوا شێوەی سیستەمێك پێك دەهێنێ کە وزەی لاوان بەشێوەیەکی سلبی بەکار دەبات بۆ ئەوەی کۆمەڵگە بگۆڕێت.

لە کۆتاییدا، سنوور دارکردنی تیرۆریستان دەبێ وەك ستراتیژیەتێکی سەرەکی ڕەچاو بکرێ، بەڵام لەکاتی دانانی هەر چوارچێوەیەك بۆیان، دەبێ ڕەچاوی ئەوە بکەین دانیشتوانی نێوخۆیی کە تەنها یارمەتیدەرن یان لایەنگرانی تیرۆریستانن، نەبن بە بەشداریکەری چالاك، چونکە سەرەکیترین باوەڕو ئامانجی تیرۆر بریتییە لەچاندنی ددانی ئەژدیهاکان، نابێ ئێمەش ئەژدیهاکان بدورینەوە.

The Nature of Terrorism and Advice on Combating it in the Future

Bob Chernow

http://www.wfs.org

ئامرازەکانی بەرەنگاربوونەوەی تیرۆریزمی داهاتوو*

ن: ئیریك هیرن

و: هێمن غەنی

دەبێت پێشبینی چ چەشنە چالاکییەکی تیرۆریستانە بکەین لە داهاتوودا؟ ئەگەری زۆر ئەوەیە هەمە چەشنیەك بێت لەو کردار و چالاکییانەی ئێستە لە دەورروبەرماندا ڕوو دەدەن، سەرەڕای چەندین کرداری چاوەڕواننەکراوی دیکە کە ئێمە دەترسێن تەنانەت هەر بیریشیان لێ بکەینەوە.

ئەمە لەوانەیە کوشتن و لەناوبردن بگرێتەوە لەگەڵ ئەو کردارانەی ڕاستەوخۆ دژی حکوومەت ئاراستە دەکرێن، پێکەوە لەگەڵ فشار هێنان بۆ سەر ڕای گشتی و بەرپا کردنی جەنگی دەروونی.

لەوانەیە شاهێدی کردەوەی خۆکوژی بین، پێکەوە لەگەڵ بەکارهێنانی چەکی کۆمەڵکوژدا، بۆی هەیە شاهیدی هێرش و زەبری هەمە لایەنە و تیرۆری سەر تۆڕەکانی ئەنتەرنێت بین.

ئەنجامدەرانی ئەو چالاکییە تیرۆرستییانە دەشێت تیرۆرستی ناسراو بن یاخود ئەو ڕێکخراوە تیرۆرستانە بن کە هێشتا دانەمەزراون و بە پێی بارودۆخ و پێویستی دادەمەزرێن.

زۆرێك لەو ئەگەرانەی ئاماژەمان پێکردن و چەندین ئەگەری دیکەش کە هێشتا هەر بیرمان لێ نەکردوونەتەوە دەکرێت بەشێك بن لە تیرۆری داهاتوو.

پرسیاری ڕاستەقینە ئەوەیە، ئایا ئامادەی ڕووبەڕووبوونەوەی ئەم هەڕەشەیەین؟

دەمەوێت بیرکردنەوە بەو ئاراستەیەدا بورووژێنم کە چەندین ئامرازی دیکەی پێویست هەن بۆ بەرەنگاربوونەوە و، شەڕکردن لە دژی تیرۆریزم.

بەڵام دەبێت هەنگاوی یەکەمان چی بێت لەو بوارەدا؟ کوشتنی تیمساحەکان یاخود وشککردنی ئاوی زۆنگاوەکان؟

بونیادەکانی تیرۆریزم

با لە نزیکەوە سەرنج لە پێکهاتەکانی هێرشێکی تیرۆرستی بدەین.

من تەنها جەخت لەسەر چەند لایەنێکی گرنگ دەکەمەوە.

شیوازی لە سەرەوە بۆ خوارەوە لە گشتییەوە بۆ تایبەتی دەگرمە بەر.

ئەم لیستەی دەیخەینە ڕوو دەکرێت بە جۆرێك لە بناغە و بنچینەکانی هەر هێرشێکی تیرۆرستی لە قەڵەم بدرێت.

بە سەرنجدان لە جموجوڵە ئایدۆلۆجی و ئایینی و سیاسییەکان، دەتوانین دەستنیشانی ئەو سەرچاوانە بکەین کە ڕێکخراوە تیرۆریستەکانیان لێوە سەرهەڵدەدەن لە داهاتوودا.

ڕێکخراوی تیرۆریستی — ڕێکخراوی تیرۆرستی هەموو ئەمانە دەگرێتە خۆی: پشتیوانە سەرەکییەکان، سەرکردەکان، نەخشەکێشەکان، چالاکییەکانی دابینکردنی سەرچاوەی دارایی و پارە و پول بە هەردوو لایەنی یاسایی و نایاساییەوە، لەگەڵ هەموو ئەو پاڵپشتە لۆجیستیانەی زەمینەی بە نهێنی هێشتنەوەی چالاکییەکان

دەرەخسێنن، هەروەها چەندین دام و دەزگای دیکە کە پێویستن بۆ مانەوە و بەردەوامبوونی ئەم ڕێکخراوانە.

هەر بۆیە زیاتر و زیاتر تۆڕی ڕێکخراوەکانمان بەرچاو دەکەوێت لەگەڵ ئەو ڕێکخراوە تیرۆرستییانەی هەڵگری هەمان بیر و باوەڕ و خاوەن هەمان کێشەن.

نەخشەدانانی ستراتیژی — ڕێکخراوە تیرۆرستیەکان، هەوڵ و کۆششی تەواو دەخەنە گەڕ لە (چالاکییە بالاکان) دا، وەك پەرەپێدانی پەیوەندییە گشتییەکان، بەکارهێنانی ئامرازی پێشکەوتوو بۆ جلەوکردن و ئاراستەکردنی ڕای گشتی ناوخۆی.

هەروەها هەوڵ و تەقەلای بەرفراوان تەرخان دەکەن بە ئاراستەی کاریگەری خستنە سەر ڕای گشتی جیهانی، لە ڕێی بەرپاکردنی جەنگی دەروونییەوە.

بە هەمان شێوە نەخشەدانانی ستراتیژی، مەشقی بنچینەیی و چالاکییە لۆجستیەکانیش دەگرێتەوە.

ڕێکخراوە تیرۆرستییەکان بەردەوام پێویستیان بە پەرەپێدان و پاراستنی جبەخانەی چەکەکانیانە، لەگەڵ پڕکردنەوەی پایەی جەنگاوەرەکانیان، لەم ئاستەدا دابینکردنی پێویستییە داراییەکان یەکێکی ترە لە ئەرکە سەرەکییەکان.

چۆنیەتی ئەنجامدانی چالاکییەکان — ڕێکخراوە تیرۆرستییەکان بۆ ئەوەی کاریگەر بن پێویستە توانای کۆکردنەوەی زانیاری هەواڵگرییان هەبێت. پێویستیان بە بەکارهێنانی سەرچاوە بەردەستەکان هەیە وەك ئەنتەرنێت بۆ یارمەتیدانیان لە دیاریکردنی ئەو ئامانجانەدا کە هێرشی دەکەنە سەر.

تیرۆریستان لــه گــەڕان و بــه دواداچــوونی بەردەوامــدان بــۆ کۆکردنــەوە و بــە دەستهێنانی زانیاری لە ڕێی چاودێریکردنی ئاسایی جموجوڵ و کار و چالاکییەکانی ئەو ڕێکخراوە تایبەتانەی کە ئەرکی پاراستنی ئارامی و ئاسایش دەگرنە ئەستۆ.

مەیلی ڕوو لە زیــادبوونی گواســتنەوەی ئــەرکی پــۆلیس و ســەپاندنی یاســا و پاراستنی ئاسایش بۆ کەرتی تایبەت بۆی هەیە زەمینەیەکی بــاش بڕەخــسێت بــۆ گەیشتن بــە زانیارییــەکان لــە لایــەن تیرۆریــستانەوە بــە ســوودوەرگرتن لــە خاڵــە لاوازەکانی ئەم کەرتە.

تاکتیکی خۆ سازادان – بریتییە لە نەخشەدانان بۆ کــردارە تیرۆرســتییەکان و هێنانە ڕیزی ئەندامی نوێ بۆ ناو ڕێکخــراوە تیرۆرســتییەکە، هێرشــی تیرۆریــستی کردارێکی ئاڵۆزە. "شەهید " یاخود هێرشبەری خۆکوژ بە چەندین ئەڵقە بەو کەسە چالاکانە دەورە دراوە کە هەڵیدەبژێرن و دەیکەنە بۆمبێکی مرۆیی، پاشان ڕەوانەی دەکەن بۆ ئەنجامدانی ئەرکەکەی.

ســەرکەوتنی هــەر هێرشــێکی تیرۆریــستی دەوەســتێتە ســەر ئــەو زانیارییــە هەواڵگریانەی بۆی کۆکراونەتەوە بــە ســوود لێوەرگرتنیــان لــە مــاوەی نێــوان بــە دەستهێنانیاندا تا وادەی بەکارهێنانیان.

هێرشبردن – لة رِوانطةی رِیَکخراوة تیرؤرستییةکانةوة ئةو هیَرشة بة ســةرکةوتوو دةذمیَردریَــت ئةطــةر زؤرترین کوذراو و طةورةترین کاولکاری لیَ بکةویَتةوة لةطةلَ سةرقالَکردنی تةواوی دام و دةزطاکانی رِاطةیانــدن بة رِووداوةکةوة.

بونیادەکانی دژە تیرۆر

دووبارە لێرەدا، بە کورتی دەربارەی چەند هۆکارێك دەدوێم کە پێکەوە پەیوەستن لە بواری (بنچینەکانی) دژە تیرۆردا، کە بــە هــەمان شــێوەی پێــشو شــێوازی لــە گشتییەوە بۆ تایبەتی دەگرمە بەر.

به لەبەرچاوگرتنی ئەو ڕاستییەی کە ئەم خستنەڕووە تەواوی کێشەکەی نەخستۆتە بەرباس و لێکۆڵینەوە.

ڕای گشتی – تیرۆریزم چەشنێکە لە جەنگی دەروونی، ئامانجی تێکشکاندن و ورە پێ بەردانی ئەو گەلەیە کە دەیکاتە ئامانجی پەلامارەکەی، لەگەڵ کاریگەری خستنە سەر ڕای گشتی جیهانی.

لەبەر ئەوە، کردارەکانی دژە تیرۆر دەبێت لەم سەنگەرە ڕاستەقینەیەوە دەستپێبکەن (کە ئەویش ڕای گشتییە).

دەزگاکانی ڕاگەیاندن– ئەم دەزاگایانە بایەخی تەواویان هەیە بۆ ستراتیژیەتەکانی هەردوو لایەنی تیرۆریزم و دژە تیرۆریزم.

سەرکردە سیاسییەکان – سەرکردە سیاسییەکان هەڵدەستن بە دارشتنی سیاسەت و ڕێنمایی پێویست بۆ ڕێکخراو و کردارەکانی دژە تیرۆریزم.

شارەزایان و پسپۆڕان – ئەم توێژەش بە هۆی ئەو ڕاوێژ و لێکدانەوە و لێکۆڵینەوە هەمەلایەنانەی دەیخەنەڕوو، ڕۆڵێکی گرنگ دەگێڕن لەبەرچاو ڕوونکردنەوەی بڕیارسازان و بەهێزکردنی ستراتیژیەتی دژە تیرۆردا.

هەواڵگری – هەواڵگریش بە دەوری خۆی گرنگیەکی میحوەری (بنچینەیی) هەیە لە شەڕی دژە تیرۆردا.

کردارە تایبەتییەکان – کردارە تایبەتییەکان بە پێشەنگی ئەو کۆششانە لە قەڵەم دەدرێن کە لە بواری دژە تیرۆردا دەخرێنە گەڕ، کە بریتین لە پرۆسەکانی ڕزگارکردن شان بە شانی پرۆسەکانی بالادەست کردن و چەسپاندنی یاسا و پاراستنی ئاسایش و ئارامی و پرۆسە سەربازییەکان.

ئامرازەکانی دژە تیرۆریزم

دەمەوێت ئاماژە بەو راستییە بکەم کە چالاکی دژە تیرۆریزم لەگەڵ بوونی کۆمەڵگەیەکی بەهێزدا دەسپێدەکات کە سووربوون و ئیرادەیەکی بەهێزی هەبێت بۆ بەرهەڵستیکردن و بەرەنگاربوونەوەی تیرۆریزم.

بۆ ئەوەی بە چەشنێکی کاریگەر شەڕی دژە تیرۆر بکەین، ئەوا پێویستمان بە بنیاتنانی کۆمەڵگەیەکە کە تەواوی کات و کۆششی خۆیان بۆ (ئەم کێشەیە) تەرخان بکەن.

ئەم ڕێکخستنە پێویستی بە سیستمێکی ڕێکوپێکی پەیوەندیکردنی ناوخۆیی هەیە، پێویستی بە زمانێکی هاوبەش هەیە، لەگەڵ بوونی هەستی متمانە و بەرپرسیارێتی لە نێو ئەندامانی ئەو کۆمەڵگایەدا.

چالاکی دژە تیرۆریزمی کاریگەر دامەزراندنی مینبەری ئاڵوگۆڕکردنی بیروڕا دەخوازێت ، لەگەڵ سازدان و ئەنجامدانی ئەو مەشق و ڕاهێنانەی پێویستن بۆ ڕووبەڕووبوونەوەی هەر ڕووداوێکی تیرۆرستی، دروستکردنی دەستەی تایبەتی مەشق پێکراو کە بە دەستەی سوور ناو دەبرێن.

هەموو ئەو پێشنیارە پێشکەشکراوانەی سەرەوە دەبێت لەسەر هەردوو ئاستی نەتەوەیی و نێونەتەوەیی پەیڕەو بکرێن.

پێویستە ڕەنج و کۆششی بەربڵاو بخرێتەگەڕ بۆ بەرگرتن لە سەرهەڵدانەوەی هەر ڕێکخراوێکی تیرۆریستی دیکە بە هەمان ئەو خێراییەی ڕێکخراوێکی تیرۆریستی پێ بنبڕ دەکەین کە بەرەنگاری دەبینەوە، بە گوزارشتێکی دیکە، تەنها کوشتنی تیمساحەکان بەس نییە بەڵکو دەبێت ئاوی زۆنگاوەکەش وشك بکەین.

ئێستا هەوڵ دەدەین ئەو گیروگرفت و دژواریانە بخەینە ڕوو کە لە هەر بوارێك لە بوارەکانی دژە تیرۆردا دووچاری دەبین، کە پەیوەستە بە بنچینە و بناغەکانی تیرۆرەوە.

لە خستنەڕووی پێکهێنەرە گشتییەکانی دژە تیرۆریزمدا پەیڕەوی شێوازی لە خوارەوە بۆ سەرەوە و لە تایبەتییەوە بۆ گشتی دەکەم.

کردار (ئۆپەراسیۆن)ە تایبەتییەکان

کردارە تایبەتییەکان بە چالاکییە بنەڕەتییەکان لە قەڵەم دەدرێن لە بواری دژە تیرۆریزمدا. وەك ئاماژەدانێك بۆ ئەو هۆکارە جۆراو جۆرانەی پەیوەستن بەم بوارەوە، لێگەڕێن وەك نموونە ئەو کردارانە باس بکەین کە پێویستە ئەنجام بدرێن لە حاڵەتی ڕوودانی هێرشێکی تیرۆرستی خۆکوژیدا.

کردارەکانی (ئۆپەراسیونەکانی) ڕزگارکردن

کاتێك کەسێکی خۆکوژ (بۆمبی مرۆیی) دەکاتە ئەو ئامانجەی دەستنیشانی کردووە بۆ هێرشە خۆکوژییەکەی، دەبێت کردارەکانی ڕزگارکردن سنوردار بکرێن بۆ کەمکردنەوەی کاریگەری هێرشەکە، سەرکەوتنی کردارەکانی ڕزگارکردن دەخوازێت ئەگەری بوونی هێرشێکی دیکە لەبەر چاو بگیرێت دژی هێزە ڕزگارکەرەکان و دەبێت ڕێ و شوێنی پێویست بۆ ئەم ئەگەرەش بگیرێتە بەر.

فریاگوزارییە پزیشکییەکان بە بەشێکی دانەبڕاو و جیانەکراوە دادەنرێن لە پلانی پاراستنی ئاسایشدا و ڕۆڵێکی گەورە دەبینن لە کەمکردنەوە و بەرتەسك کردنەوەی کاریگەرییەکانی هێرشەکە.

ڕێ و شوێنەکانی پاراستنی ئاسایش

زیادکردنی ڕێ و شوێنە ئەمنییەکان بۆی هەیە هێرشبەرەکان ئاشکرا بکات بەر لەوەی بگەنە شوێنی ئامانجەکە. ئەمەش دەبێتە هۆی کەمکردنەوەی زیانەکانی هێرشەکە یان بەرگرتن لە ڕوودانی، واتە پوچەڵکردنەوەی هێرشەکە. سەرکەوتوویی ڕێ و شوێنە ئەمنییەکان دەوەستێتە سەر جیاکردنەوەی ناوچەکان لەسەر بنچینەی ئەو ناوچانەی نەبووینە ئامانج و ئەو ناوچانەی پێشتر بوونەتە ئامانج تا ئەو ناوچانەی ئێستا ئامانجی تیرۆرستین.

لێرەدا پێویستە هەر ناوچەیەك ڕێ و شوێنێکی ئەمنی تایبەتی بۆ بگرینەبەر هەر لە چاودێریکردنی ئەلەکترۆنییەوە تا دەگاتە بەربەستە و پەرژینە بەرچاوەکان.

چالاکییەکانی بەرگریکردن: بریتین لە کردارە تایبەتییەکان دژی نەخشە و هەوڵەکانی هێنانە ڕیزی ئەندامی نوێ لە لایەن شانە تایبەتمەندەکانەوە کە پەیوەستن بە ڕێکخراوە تیرۆرستییەکانەوە. پێویستە بە بەردەوامی ئەم چالاکییانە بەهێز بکرێن و پەرەیان پێبدرێت بە هۆی پێداچوونەوە و چاوخشاندنەوە بە ڕێ و شوێن و خۆسازدانە ئەمنییەکانەوە.

کارێکی مەترسیدار کە کار دەکاتە سەر ڕێ و شوێنە ئەمنییەکان و لە بایەخ و هەستیاریان کەم دەکاتەوە، پەیڕەوکردنی هەندێ ئیجرائاتی ڕۆتینییە کە نابێت ڕێگەی بیدەین و دەبێت تادەکرێت کەمیان بکەینەوە.

زەبری هێرشبەرانە: کردارەکانی هێرشبردن لە بواری دژە تیرۆردا ئەو کردارە تایبەتییانەن کە ئاراستەی ئەو ئەڵقە نزیکانە دەکرێن کە کاریان سازکردن و ئامادەکردنی کەسی خۆکوژە بۆ ئەنجامدانی هێرشی خۆکوژی و هەڵدەستن بە حەشاردان و داڵدەدان و ڕێنماییکردن و دەستنیشانکردنی ئامانجەکە بۆی.

زۆرێـك لـه گـه‌لان پاسـاوی ئـه‌م كردارانـه بـه‌وه ده‌هێننـه‌وه كـه ئه‌مـه مومارەسه‌كردنی مافی به‌رگری له‌خۆكردنه، بنـه‌ما بنـچینه‌ییه‌كه‌ش ئه‌وه‌یـه ئـه‌و كه‌سه‌ی هه‌ڵده‌ستێت به ڕێنماییكردن و بۆمبڕێژكردنی كه‌سی خۆكوژ، هه‌مان ئۆباڵی كه‌سـه خۆكوژه‌كـه‌ی ده‌كه‌وێتـه ئه‌سـتۆ و ده‌بێـت به‌رپرسـیارێتی ئـه‌م ڕه‌فتـاره‌ی هه‌ڵبگرێت.

كرداره نه‌شته‌رگه‌رییه‌كان: ئه‌م لایه‌نه‌ی دژه تیرۆریزم، چـالاكی دژه هـه‌واڵگری ده‌گرێته‌وه، له‌گه‌ڵ ئه‌و كرداره تایبه‌تییانه‌ی به مه‌به‌سـتی تێكـشكاندنی پاڵپـشتی لۆجـستی و كـه‌مپ و مه‌ڵبه‌نـده‌كانی مه‌شـقكردن ئـه‌نجام ده‌درێـن. تیرۆریـستان چالاكییه‌كانیان له ژێر په‌رده‌ی ڕێكخراوی كۆمه‌ڵایـه‌تی، پزیـشكی، كـارگوزاری و ته‌نانه‌ت ڕێكخراوه نێوده‌وڵه‌تییه‌كانیش به‌ڕێوه ده‌به‌ن. كارگه‌ی دروستكردنی بۆمب و ته‌قه‌مه‌نی له ژێر هه‌مان ئه‌و باڵه‌خانه‌یه‌دا دۆزراوه‌تـه‌وه كـه وه‌ك نه‌خۆشـخانه و خوێندنگای په‌رستیاری ناسرا بوون.

به هه‌مان شێوه به‌ده‌ستهێنانی چه‌ك لـه ژێـر پـه‌رده‌ی پاراسـتنی یاسـایی بـه پاڵپـشتی حكومـه‌ت و، دابینكردنـی سه‌رچـاوه‌ی دارایـی بـۆ ڕێكخـراوه تیرۆریستییه‌كان له ژێر ناوی چالاكییه دارایـی و ئابوورییـه یاسـاییه‌كاندا بـه‌ڕێوه ده‌برێن.

ئه‌وه‌ی وای كردووه كرداره تایبه‌تییه‌كان دژی ئه‌م چـالاكییانه سـه‌خت و ئـاڵۆز بێـت، به‌یه‌كداچـوونی نێـوان دامودەزگـا مـه‌ده‌نی و یاسـاییه‌كانه له‌گـه‌ڵ تـۆڕ و ڕێكخراوه تیرۆرستییه‌كاندا.

ستراتیژیەتە هەماهەنگکراوەکان

لە گرنگترین و بنەڕەتیترین کردارە تایبەتییەکان ئەو کردارانەن کە لە پێناو کەمکردنەوە و نەهێشتنی پاڵپشتی و هاوسۆزی بۆ ڕێکخراوە تیرۆریستییەکان دەخرێنە گەڕ. ئەم کردارانە هەوڵدەدەن ڕادەی ڕق و نارەزایی لای ڕای گشتی کەم بکەنەوە و، چیتر خەڵکی بە چاوی شکۆ و پیرۆزییەوە نەڕواننە کەسی خۆکوژ، ڕێگە بە چەواشەکردن و لە خشتەبردنی کوڕ و کچە لاوەکان نەدرێت بە هۆی گۆشکردنیان بە بیروباوەڕی ئایینیی نادروستەوە. جەنگی دژە تیرۆریزم لە باڵاترین ئاستیدا دەبێت جەنگ بێت لە دژی چەواشەکاری و شەڕی دەروونی.

دەبێت ستراتیژیەتە درێژخایەنەکانی دژە تیرۆریزم جەنگی بەدەستهێنان و بردنەوەی عەقڵ و دڵەکان لەخۆبگرێت بۆ ئەوەی بەسەرکەوتوویی شەڕی دژە تیرۆریزم کۆتایی پێ بهێنێت.

کردارەکانی بەرپێگرتن

لە کۆتاییدا دەتوانین کردارەکانی بەرپێگرتن و پوچەڵکردنەوە بگرینەبەر کە لە لایەن دەستەی تایبەتییەوە ئەنجام دەدرێن کە مەشقی تایبەتییان بینیوە بۆ هەڵسوکەوتکردن لەگەڵ پێگە و بارەگا ڕاستەقینەکانی تیرۆریزمدا.

لێرەدا زانیاریی هەواڵگری لە ڕێی چاودێریکردنی بەردەوامی سایتەکانی ئەنتەرنێت و شێوەکانی پەیوەندیکردنی ژمارەیی بەدەست دەهێنرێن، مەبەست لێرەدا ئەوەیە کە شەڕەکە ببرێتە گۆڕەپانە ڕاستەقینەکەی خۆیەوە بۆ لەناوبردنی ئەگەری سەرهەڵدانی تیرۆیستان لە داهاتوودا و، کردنەوەی دەروازەیەك بە ڕوویانـدا بۆ ئەوەی دووبارە ئاوێتەی کۆمەڵگا ببنەوە.

دەرئەنجامەکان دەربارەی تیرۆریزمی داهاتوو

بۆ مامەڵەکردن و بەرنگاربوونەوەی هەڕەشەی تیرۆریزمی داهاتوو، پێدەچێت پێویستمان بە دامەزراندنی دەستەی فرەنەتەوەی تایبەت بە ئەرکە تایبەتییەکان بێت. ئەم دەستانە بۆی هەیە هێزی دەستێوەردانی ناوچەیی لەخۆبگرێت بۆ ئامادەبوون لە شوێنی ڕووداوەکە و هێورکردنەوەی باردودۆخەکە و ئامادەسازی کردن بۆ ئەوەی شوێنەکە بدرێتە دەست دەستەی دیکەی تایبەت، هەروەها شتێکی سوودمەند دەبێت گەر یەکەی دژە تیرۆری جیهانی دابمەزرێت کە پێکەوە ڕێگاچارەکانی دژە تیرۆر لە سەراپای جیهاندا دەستەبەر دەکەن.

لەهەمان کاتدا پێویستە چەندین مەڵبەندی تایبەتمەندی جیهانی و گەڕۆك دابمەزرێت لەگەڵ دەزگاکانی کۆکردنەوەو و شیکردنەوەی زانیاری و سەنتەرەکانی لێکۆڵینەوەدا.

هەواڵگری

هەواڵگری ئامرازێکی هەستیاری پێکهاتەی دژە تیرۆرە، ئەرکی ئەم دەزگایە بەدەستهێنان و کۆکردنەوەی زانیارییەکانە.

بەهەمان شێوەی پێشوو، هەڵدەستین بە شیکردنەوەی هەواڵگری بە هۆی بەکارهێنانی نمونەی هەڕەشەی هێرشە خۆکوژییەکانەوە.

دەستنیشانکردنی هەڕەشەکە

هەواڵگری هۆکارێکی بنەڕەتییە بۆ پوچەڵکردنەوەی هەر هێرشێکی تیرۆرستیی. هەرکاتێك هێرشبەرە خۆکوژەکە دەستنیشانکرا دەتوانرێت ڕێ و شوێنی ئەمنی سەرکەوتوو لە دژی بگرینە بەر.

لێرەدا هۆکاری کات گرنگی و هەستیاری خۆی هەیە. هەر بۆیە دەبێت پرۆسـەکانی کۆکردنەوە و شیکردنەوەی زانیارییەکان خێرا بکـرێن تـا لـە کۆتاییـدا بـۆ ئەنجامـدانی کردارە تایبەتییەکان سوودیان لێوەر بگیرێت.

دژە هەواڵگری

پێویـستە دەزگاکـانی هـەواڵگری گەشـە بـە تواناکـانی خۆیـان بـدەن. زانیارییـە ئەمنییەکان گرنگی خۆیان هەیـە بـۆ رێگـەگرتن لـە تیرۆرسـتان لـە گەشـیتنیان بـەو زانیارییانەی یارمەتیدەریان دەبن لـە هەڵبـژاردن و دەستنیـشانکردنی ئامانجەکانیانـدا. دەزگاکـانی هـەواڵگری دەبێـت توانـای پێـشکەشکردنی راو و راوێـژو راسـپاردەی دیاریکراویان هەبێت بۆ دامودەزگاکانی کەرتی تایبەت لە بـواری مەترسـی دزەکردنـی زانیاری تا وەکو زانیارییە هەستیار و پڕ مەترسییەکان نەکەونە دەستی تیرۆرستانەوە.

زانیاریی هەواڵگری لەو دەستە و تەڵقە ناوخۆییانەوە بە دەست دەهێنرێت کـە چـوار دەوری کەسی ((شەهید))یان داوە کە هەر لە بنەڕەتدا بە هۆی سەرچـاوە مرۆییەکانـەوە پێیان دەگەین. بەڕێوبردنی ئەو دەسـتە و سـتافانەش کـارێکی یـەکجار مەترسـیدار و هەستیارە.

لە زۆرێك لە وڵاتاندا، هەواڵگری پـشتبەستوو بـە سەرچـاوە مرۆییـەکان کـارێکی (هونەرێکی) فەرامۆشکراوە. لـەبری ئەمـە چـەندین ئـامرازی دیکـە بـەکارهێنراون و بەکاردەهێنرێن لە پێناو کۆکردنەوەی زانیاریی هەواڵگریدا.

دەبێت بگەڕێینەوە بۆ سەرچاوە مرۆییەکان لە ناو رێکخراوەکانی خۆمانـدا، لەوانـە پۆلیس و فەرمانبەرانی گومرك و فەرمانبەرانی دیکەی حکومی.

ئەفـسەرانی پـۆلیس پێویـستە بەسـەرکەوتوویی رۆ بـچنە پرۆسـەی کۆکردنـەوەی زانیارییەوە، دەبێت زانیاری ڕاست و دروستیان هەبێت لەسـەر ئـەو ناوچـانەی دەکەونـە

سنووری دەسەڵاتەکەیانەوە بە چەشنێك یەکەم کەس بن هەست بـە هـەر جموجـووڵێکی جێی گومان بکەن کە لە ناوچەکەیان بەدی دەکرێت.

بەداخـەوە بـە هـۆی چـەندین بەربەسـت و ئاسـتەنگەوە زۆرێـك لـە پرۆسـەکانی کۆکردنەوەی زانیاری دەوەستن و بێ ئەنجام دەبن. ئەم بەربەست و ئاسـتەنگانەش بـەهۆی پەیرەوکردنی هەندێ ڕێ و شوێنی ڕۆتینییەوە دروست دەبن.

کرداره سایکۆلۆژییەکان بە هاوکاری لەگەڵ دەستە هەواڵگرییەکانـدا نابێـت تـەنها دژی هەوڵەکانی ڕێکخراوە تیرۆرستییەکان بن لە بواری بەستن و و پەرەپێدانی پەیوەنـدی گشتیدا، بەڵکو دەبێـت ئامـانج لـەناوبردن و لەکارخستنی توانـای پەیوەنـدی کردنـی ریکخراوە تیرۆرستییەکان بێت لە هەموو ئاستەکان دا.

ئەم جۆرە کردارانەش دەبێتە هۆی سەرقاڵکردنی تیرۆرستان بە پاراستنی ڕێکخـراو و پێگەکانیانەوە، بەهەمان شێوە دەبێتە مایەی سەر لێشێواندن و بە هەڵەدا بردنیان.

دەستەی هەواڵگری فرە نەتەوەیی

هـەواڵگری ئامـانجی زەبروەشـاندنە لـە ڕێکخـراوە تیرۆرسـتییەکان و لـە هەوڵـە ستراتیژییەکانیان. گـرنگترین هۆکـار لـەم جـۆرە چـالاکییەدا بریتییـە لـە هاوکـاری و هەماهەنگی نێودەوڵەتی.

نموونەی ئەو کردارانەش وشککردنی سەرچاوەی دارایـی تیرۆرسـتان و تێکـشکاندنی جبەخانەی چەکەکانیانە.

ئاژانسەکانی هەواڵگری پێویستیان بە دامەزراندنی دامودەزگـای تایبەتمەنـد هەیـە شانبەشانی ئەنجامدانی جموجوڵی ئایینی و ئایدۆلۆجی و سیاسی بـۆ دەستنیـشانکردن و هەڵسەنگاندنی ئاستی خەتـەرناکی ڕەگـەزە تونـدڕەوەکان لـە پێنـاو گرتنەبـەری ڕێ و شوێنی پێویست لە دژیان، نەبوونی هاوکاری و هەماهەنگی لە نێوان ئەو ئاژانسانەی بە

کرداری بەرهەڵستیکردنی تیرۆرستان هەڵدەستن، یەکێکە لەو سەختی و دژوارییانەی لە بواری تێکۆشان لە دژی ڕێکخراوە تیرۆرستییەکاندا دووچاری دەبیتەوە.

لە کاتێکدا ململانێی تەندروست بەشێکە لە ڕێساکانی ئەم گەمەیە لەسەر هەردوو ئاستی نەتەوەیی و نێونەتەوەیی، بەڵام ڕوون و ئاشکرایە سەرکەوتن لە شەڕی دژە تیرۆردا تەنها بە هاوبەشیکردن و دروستکردنی پردی متمانە بە یەکترکردن بەدەست دێت.

هەمیشە هەواڵگری جێی گومانە لە کاتی جموجوڵ و فراوانکردنی چالاکییەکانیدا. بۆ ڕەواندنەوەی ئەم گومانە پێویستە ئەم چالاکییانە لە ژێر یەك سایەدا کۆ بکرێنەوە و بەپێی بڕیاری سیاسی هەماهەنگ بکرێن و جڵەو و ئاراستە بکرێن.

شتێکی حەشاهەڵنەگرە کە کاری هەواڵگری نرخ و بایەخی خۆی هەیە لە سەرکەوتنی هەموو جۆرە کردارە تایبەتییەکاندا، بەڵام لەمە زیاتر دەبێت یەکێکی تر لە ئەرکەکانی هەواڵگری سازدانی کۆبوونەوە و چاوپێکەوتنی تایبەت بە ئاڵوگۆڕکردنی بیروڕاو گۆشەنیگای جیاواز بێت.

ئاژانسەکانی هەواڵگری دەبێت چەندیان لە تواناداا بێت تێکۆشن بۆ بەدەستهێنانی لێکۆڵینەوەی تێر و تەسەل و هەمەلایەنە دەربارەی ئەو کێشەیەی دەخوازن زانیاریی ڕاست و دروست و باوەڕ پێکراویان لەبارەوە هەبێت.

دەمەوێت جەخت لە مەسەلەیەکی هاوبەش بکەمەوە لە ناو دەستە هەواڵگرییەکاندا: پێویستە ئەو کەس و لایەنانە دیاری بکرێن کە زانیارییە بەدەست هێنراوەکانیان دەخرێتە بەردەست بۆ سوود لێوەرگرتن و کارپێکردنیان.

کارێکی یەکجار گرنگە پەیوەندییەکی پتەو لە نێوان دەزگاکانی هەواڵگری و بڕیارسازدان دا هەبێت، کە دەکرێت ئەم دەزگایانە ببنە ئامرازی پێشکەشکردنی ڕاوێژ و ڕاسپاردە و بەرچاو ڕوونکردنەوەی سیاسەتمەداران.

کێشەیەکی دیکە بریتییە لە چۆنیەتی مامەڵەکردن لەگەڵ دەزگاکانی ڕاگەیاندندا. لە زۆرێك لە وڵاتاندا پەیوەندی دەزگاکانی راگەیاندن و دەزگا هەواڵگرییەکان وەك پەیوەندییەکی بەیەکداچووە، هەندێجار گیروگرفت سەر هەڵدەدات بە هۆی ئەو چاودێرییەی دەخرێتە سەر ئەم دەزگایانە کە ناکۆکە لەگەڵ مافی بەدەستهێنانی زانیاری و ڕاستییەکان.

هەندێك جاریش پەیوەندییەکی پڕ لە ناکۆکی لە نێوان ڕای گشتی و ئاراستەکانی هەواڵگریدا دروست دەبێت. لە کاتەکانی هەڕەشە و مەترسیدا، ڕای گشتی گوشار دروست دەکات بۆ ئاشکراکردنی تەواوی ڕاستییەکان و خستنەڕووی ئەنجامی ڕوون و پەردە هەڵماڵین لەسەر ڕووی هۆکارەکانی پشت ئەو هەڕەشە و مەترسییانە. گرفتەکە لێرەدا سەرهەڵدەدات واتە چۆن و بە چ شێوەیەك ڕاستییەکان بۆ ڕای گشتی ڕوون بکرێنەوە بەبێ ئەوەی سەرکەوتنی چالاکییە هەواڵگرییەکان بخرێنە مەترسیەوە.

دەرئەنجامەکان دەربارەی تیرۆریزمی داهاتوو

هەڕەشەی تیرۆریزمی داهاتوو وا لە دەستە هەواڵگرییەکان دەکات کە سەنتەری جیهانی فرەنەتەوەیی دابمەزرێنن بۆ کۆکردنەوە و پاراستنی زانیاری و ڕاستییە هەواڵگرییەکان کە وڵاتە بەشداربووەکان دەتوانن بە شێوەیەکی گونجاو سوودی لێ وەربگرن، ئەمە بە شێوەیەکی سروشتی گرفتی پاراستنی سەرچاوە هەواڵگرییەکانی لێدەکەوێتەوە لەگەڵ دیاریکردنی ئەوەی چ دەوڵەتێك چەند و چۆن دەتوانێت بگات بەم زانیارییانە. ڕێسایەکی سادە پێمان دەڵێت ئەو وڵاتەی زانیاری زیاتر دەبەخشێت مافی زیاتر و دەرفەتی زیاترە بۆ گەیشتن بەم زانیارییانە.

لە ژێر گوشاری کاتدا دەبێت گەشە بە تواناکانی خۆمان بدەین لە بواری کۆکردنەوەی زانیارییەکان، بە جۆرێك هەندێك جار بەشێوەی گسکی کارەبایی دەبێت هەموو زانیارییەکانی دەورووبەرمان کێشکەین و کۆیکەینەوە. زانیارییە شیکراوەکان دەبێت بخرێنە بەردەست ئەو کەس و لایەنانەی کە وەك ڕێنمایی و ڕێبەر بەکاریان دەهێنن لە بواری کردارەکانی دژە تیرۆریزمدا.

لێرەدا پێویستە سوود لە ئەزموونەکانی ڕابردوو وەربگرین و هەڵسین بە ئاوێتەکردنی پرۆسەکانی بەڕێوەبردنی زانیارییەکان:

پێدەچێت پێویستمان بە کەسانی تایبەتمەند بێت بۆ شیکردنەوە و لێکدانەوەی زانیارییەکان بە هەموو زمانەکان.

بە شێوەیەکی کارا و کاریگەرانە هەواڵگری مرۆیی بۆی هەیە ببێتە سەرچاوەیەکی سەرەکی لە بواری کۆکردنەوەی زانیاریی هەواڵگریدا.

هۆکاری مرۆیی دەبێت ببێتە جێی بایەخ پێدانی سەرەکیمان.

بۆ سەرکەوتنی چالاکییەکانیان ئەفسەرانی هەواڵگری پێویستیان بە نەخشەدانانی مەبەستدار و زانیاریی ڕاست و دروست هەیە.

بیریاران و پسپۆڕان

یەکێك لە ئامرازە لە بیرکراو و فەرامۆشکراوەکان لە بواری دژە تیرۆریزمدا، بیریارو و پسپۆڕە ئەکادیمیەکانن کە یارمەتیدەر دەبن لە خستنەڕووی گۆشەنیگا و جیهانبینی فراوانتر دەربارەی تیرۆریزم و دەتوانن هەموو گۆشە و لایەنەکانی ئەم دیاردەیە بخەنە بەر باس و لێکۆڵینەوەی تێروتەسەل کە لە قۆناغە سەخت و ڕاستەقینەکانی ڕووبەڕووبوونەوەی تیرۆردا سوودی لێوەرنەگیراوە و لەبەرچاو نەگیراوە.

ئەم کەسە تایبەتمەندانە دەبێت مامەڵە لەگەڵ هەڕەشە و مەترسییە ڕاستەقینەکاندا بکەن، سەرەڕای سوودوەرگرتن لە تەواوی ئەو ڕووداوە تیرۆرستییانەی لە مێژوودا ڕوویان داوە. دەبێت ئەرکیان هەوڵدان بێت بۆ پێشبینیکردنی ئاییندە و بیرکردنەوە لەو بابەت و کێشانەی تا ئێستا بیریان لێنەکراوەتەوە.

دەبێت ئەم کەسە تایبەتمەندانە ئەندامانی پێشو و ئەنـدامانی ئێـستای دەسـتەکانی بەرەنگاربوونەوە و قەڵاچۆکردنی تیرۆر بن، لەگەڵ ئەو کەسـانە بەشـداری لـە داڕشـتن و خستنەڕووی بیروبۆچوونەکان دەکەن دەربارەی ئەم دیاردەیە.

ئەم بیرمەند و تایبەتمەندانە بۆیان هەیە ببنە ڕاوێژکار و چاودێری ڕەخنەگر و هەڵسن بـە پێـشکەشکردنی ڕا و سـەرنج و ڕەخنـەکانیان بـۆ دەسـتەکانی بەرەنگاربوونـەوەی تیرۆریزم. لە پاڵ پێـشبینیکردنی ڕووداو و گۆڕانکارییـەکانی داهـاتوو و بەشـداریکردن لەگەڵ ئەو هێزانـەی تایبەتمەنـدن بـۆ داڕشـتنی ڕێگاچـارەی پێویـست بـۆ بنبڕکردنـی کێشەکە.

هەروەها دەبێت ئێمە ئەم کەسانە وەکو کەسانی خـاوەن ڕا و ڕێنماییکـار بناسـین و قبوڵبکەین.

دەرئەنجامەکان دەربارەی تیرۆریزمی داهاتوو

پێکهێنانی تۆڕێکی سەرکەوتوو لەم کەسە تایبەتمەند و پسپۆڕانە کـارێکی یـەکجار گرنگە تا بتـوانن پـێ بـە پێـی گـەورە بـوون و گەشـکردنی ڕێکخراوەکـانی تیرۆریـزم ستراتیژیەتەکانی بەرپەرچدانەوە و بەرەنگاربوونەوەیان دابڕێژن.

ململانێی سیاسی و بیرۆکراسیەت زۆرجار دەبنە بەربەست و کۆسپ لەبەردەم پەیڕەو کردنی ستراتیژیەتە داڕێژراو و بڕیار لەسەردراوەکان لەگەڵ ئەو کردارانەی حکوومەت بـە نیازە دژی تیرۆرستان ئەنجامیان بدات.

بوونی ئەم کەسانە دەبێتە هۆی سازدانی گفتوگۆی هەمە لایەنە لەسەر تۆڕەکانی ئەنتەرنێت و یەکخستنی هەوڵەکان بۆ گەڕان بە دوای ڕێگاچارەی پێویستدا بۆ کێشەکە کە ئەمەش تا دواٲ ئەندازە سوودمەند و بە کەڵك دەبێت. پێدەچێت پێویستمان بە پەیمانگا و دەزگاکانی لێکۆڵینەوەی هەمە لایەنە هەبێت کە کات و کۆششی خۆیان تەرخان بکەن بۆ داڕشتنی ستراتیژیەتی بەرەنگاربوونەوەی جیهانی و ئامادە بن ببنە بەشێك لەو ستراتیژیەتە گشتییە.

پێویستمان بە مەڵبەندی نێودەوڵەتی ئاست بەرز و خاوەن توانست و لێوەشاوەیی هەیە کە بە هۆی لێکۆڵینەوە تێرو تەسەل و گشتگیرەکانیانەوە ڕێنمایی پێویست بخەنەڕوو بۆ چۆنیەتی ئەنجامدانی کردارە تایبەتییەکانی بواری شەڕی دژە تیرۆریزم.

نمونەش ئەو ناوەندانەیە کە بەم دواییە دامەزران بۆ لێکۆڵینەوە دەربارەی شەڕکەران و جەنگاوەرانی ئیسلام. هەر پەیوەست بە هەڕەشەکانی تیرۆریزمی داهاتووەوە، ئەگەری ئەوە هەیە خەیاڵی زانستی ببێتە بەشێکی پەیوەندیدار بە خۆسازدان و ئامادەسازی فیکرییەوە بۆ بەرەنگاربوونەوەی ئەم هەڕەشەیە لە داهاتوودا.

سیاسەت

سیاسەت و بەرەنگاربوونەوەی تیرۆریزم لە پێشەنگی بەرنامەی کاری نەتەوەییەوەن لە ڕۆژگاری ئەمڕۆدا. دەرفەتم بدەن ئاماژە بەچەند مەسەلەیەکی بایەخدار بکەم دەربارەی ئەو ڕێ و شوێنە سەرکەوتووانەی دژی تیرۆریزم پەیڕەو دەکرێن.

ئیرادەی سیاسی: بنەڕەتیترین پاڵنەر بۆ ئەنجامدانی چالاکییەکانی دژە تیرۆریزم پابەندبوونی سیاسییە. ئیرادەی شەڕکردن لە دژی تیرۆریزم و مامەڵەکردن لەگەڵ ئەو جیاوازییانەی لە نێوان تیرۆریزم و تاوانی ڕێکخراودا هەیە گرنگی خۆیان هەیە بۆ بڕیارسازە سیاسییەکان.

بەڵام با واقیعی بین و جڵەو بۆ ئەندێشەمان شل نەکەین. هەندێك جار چالاكییە گومانلێکراو و جێی پرسیارەکان بەشێکی دانەبڕاون لە پێکهاتەی ژێرخانی ئابووریی وڵات. هەر بۆیە کارێکی پڕ زەحمەت و دژوارییە، هەندێ وڵات ناچار بکەین سەرچاوە دارایییەکانی تیرۆرستان وشك و بنەبڕ بکەن، لە کاتێکدا ئەم چالاكییە ئابووری و دارایییانە وەك بەشێکی یاسایی لە ئابووریی نیشتمانی دەردەکەون.

سەرکردایەتی: سەرکردایەتیکردنی شەڕی دژە تیرۆر لە هەر دوو ئاستی نەتەوەیی و نێونەتەوەییدا کارێکی پێویستە بۆ چڕکردنەوەی هەوڵەکان و خستنەگەڕی تەواوی توانا و کۆششەکان لەو پێناوەدا.

پێناسە کردن: پێناسەکردنی تیرۆریزم لە لایەن کۆمەڵگەی نێودەوڵەتییەوە یەکجار گرنگ و بنەڕەتییە، کە بۆی هەیە ببێتە بناغە و بنچینەیەکی یاسایی بۆ چالاكییەکانی بەرەنگاربوونەوەی تیرۆریزم.

هەروەها دەبێتە پاڵپشتیەکی گەورە و ئامرازێکی کارا بۆ فراوانکردنی تێکۆشانمان لە دژی تیرۆریزم لە سەر ئاستی نێونەتەوەیی. چونکە تا ئێستاش زۆرێك لەو گروپ و ڕێکخراوانەی تیرۆرستان دەگرنە خۆیان، لە ژێر پەردەی جەنگاوەرانی ئازادی و یاخیبواندا درێژە بە چالاكییەکانی خۆیان دەدەن.

یاساکان: پاڵپشت بە ئیرادەی سیاسی سەرکردەکان و پێناسە نێودەوڵەتییەکان، پێویستە نەتەوەکان هەڵسن بە دارشتنی یاسای نوێ و گۆڕانکاری و دەسکاری کردنی یاساکانی پێشوویان بۆ باشتر خۆسازدان بۆ بەرپەرچدانەوەی ئەو هەڕەشانەی لە تیرۆریزم و تاوانی ڕێکخراوەوە ڕووبەڕوومان دەبنەوە.

بڕیاری سیاسی ڕوون و ڕاشکاو

لە بواری بنبڕکردنی تیرۆریزمـدا دەبێت داوا لـە سـەرکردە سیاسـییەکان بکـەین بڕیاری سیاسـی سـەخت وەربگـرن. لـە کـاتی نـەبوونی ڕابـەر و پێـشەنگی سیاسـیدا ڕێکخراوەکانی دژە تیرۆریزم پتر گرفتەکان بەڕێوە دەبەن لە بری ئەوەی چارەسەری بکەن.

سیاسەت، هاوبەش و هاوکارێکی گرنگە لە بواری دژە تیرۆریزمـدا و بەرپرسـە لـە کۆنترۆڵکردن و پاڵپشتیکردنی ئامرازەکانی دژە تیرۆریزم. سیاسـەتمەداران نابێـت تـەنها ڕای گـشتی بکەنــە پاڵپــشتی خۆیــان بــە هــۆی ســووربوون و بەرەنگاربوونــەوەی سەرســەختانەی تیرۆریــزم، بــەڵکو دەبێــت پــەیامێکی ڕوون و ئاشـکراش بـۆ گروپـە توندڕەوەکان بنێرن.

لە لایەکی دیکەوە ئێمە چاوەڕوانییەکی زیاترمان لە سیاسـەتمەداران هەیـە کـە بـە شێوەیەکی زانستیانە و پیشەگەرانە دەزگاکانی ڕاگەیانـدن هەڵـسوڕێنن، شـەڕ لـە دژی تیرۆریزمی داهاتوو ئیرادە و ئازایـەتی سیاسـی دەوێـت، بـە هـەمان شـێوە خـەبات و تێکۆشانی بێ وچانی دەوێت، لە پێناو کەمکردنـەوەی کاریگـەری هێـرش و پـەلامارە تیرۆرستییەکان لە داهاتوودا.

هەروەها بۆ بەرەنگاربوونەوەی تیرۆریزمی داهاتوو دەبێـت سیاسـەتمەداران خـاوەنی هۆشیاری و حیکمەتێکی زۆربن. پێدەچێت ڕوانینێکی ڕوونی سیاسی کارێکی پێویـست بێت، دەبێت سەرکردەکانمان ڕەچاوی بارودۆخ و هەلومەرجی سەر ئەرزی واقیع بکەن لـە ساتی دەرکردنی بڕیاری سیاسیدا.

دەزگاکانی ڕاگەیاندن

زۆرێك لە زانیارییە گشتییەکان دەربارەی تیرۆریزم لە دەزگاکانی ڕاگەیاندنەوە دێـن. زۆرێك لە هەواڵـە جیهانییـەکان تـەنها جـەخت لەسـەر دیـارترین قۆنـاغی چـالاکییە

تیرۆرستییەکان دەکەن و تەنها ئەم لایەنەی چالاکییەکە زەق دەکەتەوە، واتە خودی هێرشە تیرۆرستییەکە، لە ڕاستیدا یەکەم کاردانەوەی هەر هێرشکی تیرۆرستی لەسەر دەزگاکانی ڕاگەیاندندا دەردەکەوێت.

با نمونەی هێرشێکی خۆکوژی باس بکەین: دەزگاکانی ڕاگەیاندن لە شوێنی ڕووداوەکەوە وێنەکانی کوشتن و کاولکاری دەگوازنەوە، ئەم وێنانەش دەبێتە بەهێزترین چەکی دەستی ڕێکخراوە تیرۆریستییەکان کە تیایدا ئەو خەڵکانە پیشان دەدرێن کە بوونە ئامانج، ئەمەش ڕەنگدانەوەی دەبێت لەسەر ڕای گشتی جیهانی. ئەم وێنانە دەبنە سەلمێنەری سەرکەوتنی چالاکییە تیرۆرستییەکان، لە هەمان کاتدا دەبێتە هۆی دامرکاندنەوەی حەز و ئارەزووە نەخۆشەکانیان بۆ کوشتنی بێ تاوانەکان.

بەڵام بەرژەوەندی پشت پەردەی دەزگاکانی ڕاگەیاندن چییە لە گواستنەوەی ئەم چالاکییە تیرۆرستییانەدا؟ لە کاتێکدا ئەم گواستنەوەیە گەورەترین خزمەت بە تیرۆریزم دەکات، بە هۆی چاندنی ترس و دڵەڕاوکێیەوە.

هەمیشە دەزگاکانی ڕاگەیاندن مافی خەڵکی (جەماوەر) بۆ زانینی ڕاستییەکان دەکەنە پاساوی گواستنەوەی ئەم ڕووداو و دیمەنانە، چونکە زۆربەی زۆری جەماوەر دەیەوێت بزانێت کێ باشە و کێ خراپە، بێ ئەوەی ئەرك و زەحمەتی بیرکردنەوە بداتە بەر خۆی، دەیەوێت زانیارییەکانی بۆ ورد بکرێنەوە تا بە ئاسایی تێیان بگات بێ هیچ ئاڵۆزی و زەحمەتیەك.

تیرۆرستە هاوچەرخەکان دەیانەوێت بە ڕەنگدانەوەی کردەوەکانیان لەسەر ڕای گشتی کار لە بڕیاری سیاسی بکەن. لێرەدا دەزگاکانی ڕاگەیاندن دەبنە پاڵپشتی ئەم جەنگە دەروونییە بە هۆی نەبوونی ئەزموون و شارەزاییەوە، واتە بێ ئەوەی بە خۆیان بزانن دەبنە ئامرازێك لەم جەنگەدا و بێ لایەنی و مەوزوعیەتی خۆیان لە دەست دەدەن.

هەروەها تیرۆرستان بە هۆی دەزگا ڕاگەیاندنە جیهانییەکانەوە هەڵدەستن بە گواستنەوە و گەیاندنی پەیامی خۆیان.

بەڵام دەتوانین تا ڕادەیەك لە کاریگەری ئەم شاڵاوە و شەڕە دەروونییە کەم بکەینەوە بە هۆی تێگەیشتن و بەهۆی سەرنجدان لەو پاڵنەر و هۆکارە شاراوانەی لە پشتی ئەم چالاکییە تیرۆرستییانەوەن.

ئاگادارکردنەوە و تێگەیاندنی دەزگاکانی ڕاگەیاندن لەو ئەرك و بەرپرسیاریەتییەی دەکەوێتە ئەستۆیان لە بەرژەوەندی ئێمەیە، کە ئەم دەزگایانە یەکەمین وەڵام دەرەوەی پەلامارە تیرۆرستییەکانن. دەزگاکانی ڕاگەیاندن چەکێکی دوو سەرەن دەکرێت بە هەردوو بارەکەدا بەکاربهێنرێن، واتە دەتوانرێت بخرێنە گەڕ بۆ بەرپاکردنی جەنگی دەروونی یاخود بەرپەرچدانەوەی.

بە هەماهەنگی کردن لەگەڵ ئەم دەزگایانە و کێشانی سنوورێکی ڕوون لە نێوان هەڵسوڕاندنی بەرپرسیارانەی ئەم دەزگایانەو بوونیان بە ئامراز و چەکێك بە دەستی تیرۆرستانەوە، ئەوا دەتوانین بیانکەینە پاڵپشت و هاوپەیمان بۆ بەرەنگاربوونەوە و بنەبڕکردنی تیرۆریزم.

دەشێت (تیرۆریزمی ڕاگەیاندن) ببێتە بەشێك لەو تیرۆریزمەی لە داهاتوودا ڕووبەڕووی دەبینەوە، واتە دەستگرتن بەسەر کەناڵەکانی زانیاری و دەزگاکانی دا و بەکارهێنانیان بۆ بلاوکردنەوەی ترس و لەرز و چاندنی دڵەڕاوکێ وەك جێبەجێ کردنێك بۆ ئەو نەخشە و پلانانەی پێشتر بۆ ئەم مەبەستە داڕێژراون. لەگەڵ پەخشکردن و بلاوکردنەوەی لێدوانی سیاسیی ساختە و چەواشەکارانە، کە بە هەمان شێوە دەبێت ئەم ئەگەرەش لەبەر چاو بگرین و خۆمانی بۆ ئامادە بکەین.

هێرشە تیرۆرستییەکان بە چەندین شێواز ڕای گشتی دەکەنە ئامانج :

یەکەم: هێرشی سەرکەوتوو هەوڵی ورەپێبەردان و لاوازکردنی گیانی خۆڕاگری و بەرەنگاربوونەوەی ئەو خەڵکانە دەدات کە دەیانکاتە ئامانج.

مەرامی تیرۆرستان خولقاندنی هەستی زەبوونی و بێدەسەڵاتییە لە نێو هاوڵاتیاندا. ئەم شاڵاوە دەروونییە لە دەرئەنجامدا فشارێکی بێ شومار دروستدەکات و حکوومەت ناچار دەکات کاردانەوەی زیادەڕەوانەی هەبێت و لە ئاکامدا ببێتە هۆی سەرزەنشتکردن و ئیدانەکردنی لە لایەن کۆمەڵگەی نێودەوڵەتییەوە.

دووەم: هێرشەکە لە لایەن تیرۆرستانەوە دەکرێتە پردێك بۆ گەیاندنی پەیامەکەیان بە هەموو جیهان، بە پێچەوانەی تیرۆریزمی پێشووە کە پەیامە سیاسییەکانیان زۆر ڕوون و ئاشکرا بوون.

ستراتیژیەتی تیرۆرستانی ئەمڕۆ دوو ڕووی هەیە: لەلایەك شەپۆلێکی ڕاچڵەکاندن و هەژاندن ئاراستەی جیهانی شارستانی دەکەن، لە لایەکی ترەوە ئەم (سەرکەوتنانە) بەکار دەهێنێت بۆ ڕاکێشانی زیاتری هاوسۆزەکانیان بۆ ((جیهاد کردن))، هەموو پەلامارێکی تیرۆرستی سەرکەوتوو نووسینەوەی لاپەڕەیکی دیکەیە لە پەرتووك و دەستنووسی تیرۆرستان بۆ ڕێنماییکردن و گۆشکردنی نەوەی داهاتوو لە توندڕەوان.

ڕۆشنبیری گشتی: ستراتیژیەتی سەرکەوتوویی بەرەنگاربوونەوەی تیرۆر هەوڵی لێبڕاوانەی ڕۆشنبیرکردن و هۆشیارکردنەوەو بەرچاو ڕوونکردنەوەی هاوڵاتیان لەخۆدەگرێت دەربارەی مەترسییەکانی زاڵبوون و باڵادەستی تیرۆرستان و مەترسییەکانی ئەو شەڕە دەروونییە بەرپای دەکەن.

ڕێ و شوێنەکانی پاراستنی ئاسایش : گەر پاڵپشتی ڕای گشتیمان مسۆگەر کرد ئەوا بە دڵنیاییەوە دەتوانین ڕێ و شوێنی ئەمنی توند و تۆڵ بگرینەبەر. ئەوە هاوڵاتیانن بە شێوەیەکی گشتی باجی دانانی خاڵەکانی پشکنین و بەرتەسك کردنەوەی ئازادییەکان

دەدەن. بۆیە دەبێت بایەخێکی زۆر بدرێتە ئەم بەشە گرنگەی چالاکی دژە تیرۆریزم و هەوڵی بێ وچان بدێت بۆ ڕۆشنبیرکردن و بەرچاو ڕوونکردنەوەیان.

تیرۆریزم هێرش دەکاتە سەر ورە و خۆڕاگری و هاوسەنگی هەست و سۆزی تاکە کەس، لەبەر ئەوە دەبێت هەرچی لە تواناماندا بێت بیکەین بۆ بەهێزکردن و هۆشیارکردنەوەی ئەم پاڵپشت و شەریکە گرنگەی شەڕی دژە تیرۆریزم.

دەرئەنجامەکان دەربارەی تیرۆریزمی داهاتوو

پاڵپشتی ڕای گشتی هۆکارێکی هەستیارە بۆ هەر چالاکییەکی درێژخایەن لە بواری بەرەنگاربوونەوەی تیرۆریزمدا.

بە گوزارشتی دکتۆر گانۆر:

هێزەکانی دژە تیرۆر بۆیان هەیە شەڕەکە ببەنەوە و جەنگەکە بدۆڕێنن، گەر هاوڵاتیان سڵیان کردەوە لە بەکارهێنانی هۆکارەکانی گواستنەوە و هاتوچۆکردنی شوێنە گشتییەکان.

Tools for Countering Future Terrorism

Eric Herreu

http://www.ict.org.il

سەرچاوەکانی تیرۆری نوێ

ن: ماسیۆ ج. مۆرگان

و: مەڕوان کاکل

خۆ پیاکێشانی فڕۆکە ڕفێنراوەکانی هێڵی بازرگانی بە هەریەکە لە باڵەخانەی بنکەی بازرگانی نێودەوڵەتی و پنتاگۆن لە ١١ ی سێپتێمبەری٢٠٠١دا، بە یەکێك لە کاولکارترین هێرشە تیرۆریستییەکانی مێژووی جیهان لە قەڵەم دەدرێت. بەر لەو هێرشە تیرۆریستییە کە نزیکەی ٣٠٠٠٠ کەس تیایدا بوونە قوربانی، وێرانکەرترین هێرشی تیرۆریستی تاکەکەسی توانیبووی ژیانی تەنها ٣٨٠ کەس ئاوا بکات. کارەساتەکەی ٢٠٠١ لە کاتێکدا ڕوویدا کە شارەزایان خەریکی پێناسەکردنی تیرۆری نوێ بوون بە جەختکردنەوە لەسەر ئەو دید و بۆچوونانەی کە پێشبینی هێرشی بەکۆمەڵ و تێکدەرانەیان دەکرد، بەداخەوە هێرشە کاولکارییەکە ئەم مەترسییەی ئەوانی پشتڕاستکردەوە.

(*شێوازەکانی تیرۆری جیهانی*) کە لە سەرەتاکانی ٢٠٠٢دا بڵاوکرانەوە، ئەوەی ئاشکراکرد کە لەو چەند ساڵەی دواییدا هێرشە تیرۆریستییەکان کەمتر بوونەتەوە، هەرچەندە ژمارەیەکی زۆریش لە خەڵك لەو ماوەیەدا بوونەتە قوربانی[١]. لە کۆتایی هەشتاکاندا ئاماژە بە زۆری ژمارەی هێرشە تیرۆریستییەکان دەکرا بە تایبەتی لە ساڵانی ١٩٨٥ ـ ١٩٨٦، تێکڕای ژمارەی کارە تیرۆریستییەکان بەدەر لە ساڵی

١٩٩١ نەبێت بە زیاتر لە ٦٠٠ ڕووداوی تیرۆریستی خەملێنرا. بەڵام لە ساڵی ١٩٨٨ بەدواوە تێکڕای ئەم ژمارەیە کەمتر بووەوە کە گەیشتە نزیکەی ٤٥٠ ڕووداوی تیرۆریستی لە هەر ساڵێکدا و، لە ساڵانی ١٩٩٦ ـ ١٩٩٨ گەیشتە نزیکەی ٣٠٠ هێرشی تیرۆریستی. ئەم ژمارەیە لە ساڵی ١٩٩٨ەوە گەیشتە ٢٧٤ هێرشی تیرۆریستی، بەڵام لە هیچ بارێکدا ئەم ژمارانە نەگەیشتنە ئاستی ئەوانەی کە لە هەشتاکاندا ڕوویاندا. لە ڕاستیدا ئەم کەمبوونەوەیە لە ژمارەی ڕووداوەکان بەرەوژێربوونەوەیەکی هێڵی (ڕێکوپێك) نەبوو لە ژمارەی زۆرەوە بۆ ژمارەی کەم، بەڵام خواستەکە ئەوەی ڕوونکردەوە کە ڕووداوەکان کەمتر بوونەتەوە، بۆیە هەرچەندە ژمارەی ڕووداوەکان کەمتر ببنەوە، بێ گومان مەترسی کەمتر دەبێتەوە.

ئوسامە بن لادن و تۆڕی تیرۆریستی ئەلقاعیدەی نێودەوڵەتی گەورەترین نموونەی تیرۆری نوێن، بەڵام ئیسلامییە توندڕەوەکان تاکە شێوەی تیرۆری وێرانکردن و تێکدەرانە نین، بەڵکو ڕێکخراوی دیکەش وەك (ئۆمی شیرینکیۆ) کە ڕێکخراوێکی ئاینی یابانییە، یەکەم گەورەترین هێرشی تیرۆریستی بە بەکارهێنانی چەکی کیمیایی لە تۆنێلی تۆکیۆ لە ساڵی ١٩٩٥دا ئەنجامدا، هەروەها تەقاندنەوەی باڵەخانەی فیدراڵی (مۆراە) لە ئۆکلاهۆما، هەمان توندڕەویی باڵی ڕاستی ئەمەریکییەکانی سەلماند، جگە لەمە پلانەکانی دیکەی کەسایەتییە تیرۆریستییە مەسیحییەکان هەمان خواستی نانەوەی قوربانی بەکۆمەڵی نیشان دا.

(نادین گۆر و بنیامین کۆڵ) تیرۆری (ناوەکی ـ بایۆلۆژی ـ کیمیاییNBC) یان بە (شەپۆلی سێیەمی بێهێزی) لەقەڵەمدا کە لە لایەن وڵاتە یەکگرتووەکانەوە لە سەرەتاکانی ١٩٩٥دا تاقیکرایەوە. دوو شەپۆڵەکەی یەکەم لە لایەن یەکێتی سۆڤیەتەوە بەڕێوەچوو کە بریتی بوو لە بۆمبی ناوەکی ١٩٤٩ و، لەدوای ئەوەش

پەرەپێدانی چەکی ناوکی کەوتە قۆنـاغی پێـشبڕکێکردن.[٢] (دێیڤیـد ڕاپۆپـۆرت) هەمان هەڵسەنگاندنی بۆ سروشتی تیرۆری هاوچـەرخی هانـدراو بـەهۆی ئایینـەوە هەبوو و، لە قۆناغـەکانی نەشونماکردنی تیرۆردا بە شەپۆلی چوارەمی ناوزەدکرد کە لەدوای تیرۆری "هەرەسی ئیمپراتۆریەت و نەمانی کۆلۆنیالیزم و دژە ڕۆژئاییبوون" دا هاتە ئاراوە.[٣]

کۆمسیۆنی جیهانی بۆ تیرۆر، وای بینی کـە تونـدڕۆیی، زیـاتر هـانی تـیرۆری ئێـستا دەدات وەك ئـەوەی کـە بەرژەوەندییـە سیاسـییەکان دەیکـات و، ئێـستا تیرۆریـستان لـە ڕێگـای ئەنجامـدانی کارەکانیـان زۆر ئـازادترن لـە هـەرکاتێکی پێشووتردا[٤]. هەندێك سەرچاوەی زانستی دیکە گەیشتوونەتە هـەمان ئاکـام کـە تیرۆریـزم بـەزۆری لەسـەر بنـەمای تونـدڕۆیی ئـایینی بنیـات دەنرێـت[٥]. لـە بڵاوکراوەکانی بەر لە ٢٠٠١ دا هۆشداری لەبارەی مەترسی تیرۆری نێـو نەتـەوەیی زیادی کرد[٦]، بۆ نموونە، (ئاشتۆن کـارتر، جـۆن دەج و، فیلیـپ زیلیکـۆ) لەسـەر لاپـەڕەکانی گۆڤـاری (فـۆڕێن ئـەففێیرس، سـاڵی ١٩٩٨) ڕایـان گەیانـد کـە هەڕەشەکانی تیرۆری کاولکاری بەدیارکەوتوون[٧] و بایەخـەکانی پێـشووتر لەمـەڕ خەڵکە پەراوێزکراوەکان کـە پاڵپـشتی کێـشەکەیان دەکـرد هیـچی دیکـە بـەلای ڕێکخراوە تیرۆریستییەکانەوە گرنگی نـەماوە. لـە بـری جەختکردنـە سـەر نیـازە عورفییەکانی بزووتنەوە سیاسی، یان ئایینییەکان، تیرۆری ئێـستا بـەدوای ئـەوەن تیشکۆی ئامانجەکانیان بخەنە سەر تێکدان و ڕووخاندن و برەودان بـە ئـاژاوەگێڕی. یوسف بۆدانسکی لە کتێبەکەیدا (بن لادن)، لە (س. ك. مالیکس) ەوە لە کتێبـی (*بۆچوونەکانی قورئان لەمەڕ تیرۆر*) وەردەگرێ:

(تیرۆر و، ترس و تۆقاندن خستنە نێو دڵ و دەروونی دوژمنانەوە تەنها ڕێگایەك نییە، بەڵکو لە هەمانکاتدا ئامانجیشە. لە هەربارێکـدا کـە تـیرۆر خرابێتـە نێـو

دەروونی بەرانبەرەوە ئەستەمە کە شتێك مابێ بەدەست نەهێنرێت. ئەمە ئەو حاڵەیە کە هۆکارەکان و کۆتاییەکان (ئامانجەکان) لێیەوە بەیەك دەگەن و تیایدا یەکدەگرن. تیرۆر هۆکارێك نییە بۆ سەپاندنی بڕیارەکان بەسەر دوژمناندا، بەڵکو بڕیارێکە ئێمە دەمانەوێ بەسەریاندا بیسەپێنین).[٨]

تیرۆری ئەمڕۆ لە گۆشەنیگا و، پیادەکردنی شێوازەکانیانەوە، ئامانجی کۆتاییان زیاتر تێکدەرانەیە. زۆربەی ڕێکخراوە توندڕۆکان تیرۆر بەوە لێکدەدەنەوە کە ڕێگەیەکی دیکە بێ بۆ کۆتایی هێنان بە خودی تیرۆر. کۆمسیۆنی جیهانی بۆ تیرۆر لە (ڕ. جیمس وولسی) ڕایگەیاند: "کە تیرۆریستانی ئیمڕۆ نایانەوێ لەسەر مێز دابنیشن، بەڵکو دەیانەوێ مێزەکە بشکێنن و ئەوەی داشنیشتووە لەسەری بیکوژن".[٩]

هەندێك لە توێژەرەوان مشتومڕی ئەوە دەکەن کە گەشەسەندنی تیرۆر زیاتر بەردەوامی بەخۆوە دەگرێ لەوەی کە گۆڕانکاری بەسەردا بێت، بۆ نموونە نانەوەی قوربانی بەکۆمەڵ ماوەیەکی درێژە کە خەسڵەتێکی شێوازە تیرۆریستییەکان پێکدەهێنێ و توندڕۆکانیش هەمیشە باڵادەستی هاندەرە تیرۆریستییەکان بوون.[١٠] کتێبە نوێیەکەی (وۆڵتەر لاکوێر) هۆشداری دەدات لە دژی هەوڵدان بە هەر شێوەیەك بێ بۆ پۆلینکردن یان پێناسەکردنی تیرۆر، چونکە پێیوایە ژمارەیەکی یەکجار زۆر تیرۆر هەیە و، جەخت لەسەر تایبەتمەندێتی بزووتنەوە تیرۆریستییە جیاوازەکان و شێوازەکانیان دەکاتەوە.[١١] هەروەها چەند نەوەیەکی پەرەسەندووی تیرۆر جیادەکاتەوە بە تایبەتی ئیسلامییە توندڕەوە جیاوازەکان. جگە لەمانە (بروس هۆفمان) لە کتێبەکەیدا (*لە ناوەوەی تیرۆردا*) ساڵی ١٩٩٨ بە درێژی پێناسەی تیرۆری کردووە و دوایین پێناسەکەشی "گۆڕانکاری سیاسی" دەگرێتە خۆ ئەمەش وەك خواستێکی چالاکییەکانی تیرۆر لە کۆتاییهێنان بە دەوڵەت.[١٢]

ئەمەیان تاڕاددەیەکی باش هاوکۆکە لەگەڵ ئەو بیرۆکە تەقلیدییەی کە دەڵێ تیرۆر هۆکارێکە بۆ کۆتاییهێنانی بنیاتەکان. (ریچارد فولکێنراز) لە وتارەکەی کە بەر لە ۹/۱۱ بڵاوی کردەوە ئاماژەی بەوەداوە کە خواستی نانەوەی قوربانی بەکۆمەڵ لە تیرۆردا هێشتا ڕووداوێکی ناباوە.[١٣] توێژینەوەیەکی نوێ لەسەر تیرۆر، پێشبینی پەیوەندییەکی مێژوویی و مەعریفی دەکات کە فاشیزمی بزووتنەوە ئیسلامییە توندڕەوەکانی ئەمرۆی تیرۆر و بزووتنەوە چەوسێنەرەوەکانی سەدەی بیستەم بەیەکەوە گرێ دەدا و، زیاتر لەوەش جەخت لەسەر بەردەوامی تیرۆر دەکاتەوە نەك گۆڕان.[١٤]

بە هەرحاڵ، نوێترین لێکۆڵینەوە لەو گۆشەنیگایەوە دەڕوانێ، کە تیرۆری حاڵی حازری ماوەیەکی هەستپێکراوی لەچاو ڕابردوو بەجێهێشتووە. بێگومان هۆکاری جۆراوجۆر ڕۆڵیان بینیوە لە گەشەسەندنی ئەم جۆرە نوێیەی تیرۆر. "پاوڵ ویلکینسۆن" بڕوای وایە کە دیاردەی نەبوونی جیاکاری لە نێوان تیرۆریستەکاندا زاڵبوونی خۆی سەلماندووە و، کۆمەڵێك هۆکاریشی بۆ ئەم گۆڕانە کتوپڕە دیاریکردووە:[١٥]

یەکەم: تێربوونی میدیاکان بە وێنە توندوتیژەکانی کاری تیرۆریستی کە لە ئاستی تێکدان و وێرانکردن تێپەڕیکردووە و بەردەوام سەرنجی سەردێڕەکان بۆ خۆی ڕادەکێشێت.

دووەم: تیرۆریستان درکیان بەوە کردووە کە ئامانجەکانی وەك هاوڵاتیانی مەدەنی کەمتر مەترسی بۆ ئەوان دەنێتەوە.

سێەم: لە کۆتاییشدا، گۆڕانێك یان گوێزرانەوەیەك لە نێوان ئەو تیرۆریستانەی کە هەڵگری بۆچوونی سیاسیین و ئەوانەیش کە توندڕەون هاتۆتە ئاراوە.

له كاتێكدا كه هۆكـاره دەستنیـشانكراوەكانی ویلكینـسۆن بـه وردی وەسـفی پێشقەچوونەكانی ستراتیژییەت و تاكتیكی تیرۆریستان دەكات، بەلاّم گەلێ بـواری بنەڕەتی دیكه هـەن كـه كاریـان لەسـەر بكرێـت. هەرچـەندە ئیمـڕۆ جیهـان بـە گۆڕانكاری جۆراوجۆردا تێپەڕدەبێ لە گەلێك ئاستی جیـاوازدا، بـەلاّم ئەسـتەمە بتوانرێ هەموو گۆڕانكارییە كۆمەلاّیەتییەكان بە تیرۆری ئەمڕۆوە بلكێنرێ، دەكرێ كۆمەڵێك هۆكاری ڕوون بەدواداچوونی بۆ بكرێ كـە گردبوونەتـەوە سـەر یـەك بـۆ هێنانەكایەوەی چەشنێكی دیكەی تیرۆر كە پێشتر هاوشێوەی نەبووە لە سەر ئاستی ئەو هەرەشەیەی كە لەسەرانسەری جیهاندا بلاّوی دەكاتەوە. ئەم وتارە هەوڵ دەدات بۆ دەرخستنی ئەو هۆكارانە لە ڕوانگەی كەلتووری و سیاسی و تەكنۆلۆجییەوە.

هۆكاری كولتووری

توندڕەوە ئیسلامییەكان، ناوزڕاوترین شێوەی تیرۆری كەلتووری پێكـدەهێنن، بەلاّم دوور لە تاكە جۆری خواستی كولتووری كە هانی چـالاكییە تیرۆریستـییەكان دەدات. هەروەها گەلێ مەزهەبی ئایینی كە سەرهەڵدانیان لە گەلێ بـاردا لەگـەڵ ئاوابوونی هەزارەی نوێدا هاوكۆك بوو، مەترسی بێ ئەندازەیان سەپاندبوو. بەلاّم لە دواییـدا، مـافی ئـایینی ئەمـەریكی كەوتـەكار لەگـەڵ بـرەودان بـە ئامانجـە تێكدەرەكانیان، هەرچەندە بوونی هێزی سەپاندنی یاسـا ئـەم گروپانـەی سـنووردار كردبوو.

گرنگە كە تیرۆریستە ئایینییەكان و ئەوانەش كە ناوەرۆكییان ئایینییـە، بـەلاّم ئامانجـە سـەرەتاییەكانیان سیاســییە لێـك جیابكرێنـەوە. گروپـە تیـرۆریـستە هاندراوەكان بە ئایین، لە ١٩٨٠ تا ١٩٩٢ شەش بە قەد خۆیان گەشـەیان كـردووە و، لە نۆهەتەكانیشدا بەردەوامبوون لە گەشەكردن. (بروس هۆفمان) جەخت لەسەر

ئەوە دەكاتەوە: كە "گرنگترین خەسڵەتی كردە تیرۆریستییەكانی ئەمڕۆ بریتییە لە پابەندبوونی ئایینی".[١٦] ئەمە وا ناگەیەنێ كە ئەمە دیاردەیەكی تەواو نوێیە، بەڵكو یەكەم شێوەكانی هاندانی تیرۆر لەو ڕێگەیەوە بووە، بە چەشنێك تا پەیدابوونی هاندەری سیاسیی بۆ تیرۆر وەك ناسیۆنالیزم و ئەنارشیزم (ئاژاوەگێڕی) و ماركسیزم، ئایین تاكە بیانووی پەسەندكراوی تیرۆری دابین كردبوو. هەر چۆنێك بێت تیرۆر لە سەردەمی نوێدا تا ئەم چەند ساڵەی دوایی نەبێ بەم شێوەیە ئایینسالاری پێوە پەیوەست نەببوو، بۆ نموونە، لەو كاتەی كە تیرۆری نوێی نێودەوڵەتی بۆ یەكەمجار سەری هەڵدا، لە نێو ١١ گروپی دیاریكراودا، هیچ یەكێكیان نەخرانە ڕیزی تیرۆری ئایینەییەوە.[١٨]

زۆربەی تیرۆریستانی ئەمڕۆ، چالاكییەكانی مردن و تێكدان وەك كارێكی پیرۆز یان سنوور بەزاندوو لە سەر ئاستی ڕوحی و باوەڕهێنان بەڕۆژی دوایی دەبینن. واقیعییەتی خۆپارێزی تیرۆریستە عیلمانییەكان كۆسپ ناخاتە بەردەم تیرۆریستانی ئایینی.[١٩] بەهەرحاڵ تیرۆریستی عیلمانی بۆی هەیە توندوتیژی لە جیاوازیكردن وەك كارێكی نا ڕەوشتی ببینێ، بەڵام بەلای تیرۆریستە ئایینییەكانەوە توندوتیژی جیاوازیكردن بۆی هەیە نەك هەر بیانوویەكی ڕەوشتی بێت، بەڵكو پێشكەوتنێكی پێویست و پەسەندكراو لە كێشە ئایینییەكەیان پێكدەهێنێت. سەرەڕای ئەوەش، ئامانجەكانی تیرۆریستە عیلمانییەكان زیاتر لەلای ڕای گشتی پەسەندكراون، چونكە توندوتیژی بێ مانا پشتیوانی لە كێشەكەیان كەم دەكاتەوە، هەروەها خراپتر بەسەریاندا دەشكێتەوە. وەك هۆفمان تێبینی كردووە، تەنانەت خودی جەماوەری تیرۆریستی عیلمانی و ئایینی جیاوازن، تیرۆریستی عیلمانی بەدوای ئەوەدا دەگەڕێ كە بەرگری لە خەڵكێكی بێ بەشكراو بكا یان دۆزەكەی بەرەو پێش بەرێ

و، داوای هاوتایی دەکات لە نێو ڕیزەکاندا، بەڵام تیرۆریستی ئایینی زۆر بەکەمی پشتیوان یاخود جەماوەریان بۆ کردارە تێکدەرەکانیان هەیە.[٢٠]

(ئۆم شیرینکیۆ) لە ڕیزی تیرۆری (تایپۆلۆجی)یەوەکانەوە دانراوە، کە ئیسلامییە توندڕەوەکانیش دەگرێتەوە، مەبەست لە تایپۆلۆجی ئەو ڕێکخراوانەن کە ئایین هاندەریانە لە هێرشکردنە سەر هێماکانی وڵاتە هاوچەرخەکان.[٢١] لە زۆر ڕێگەوە، گۆڕانی بەردەوامی گروپە ئایینییەکان، گروپی وەك (ئۆم شیرینکیۆ) بەرهەم دێنێت کە زۆر ترسناکترن لەو گروپە تیرۆریستییانەی کە لەسەر بنەمای نەریتییە ئایینییە کۆن و فراوانەکان ڕیشەیان گرتووە. ئەم گروپە ڕادیکالییانە هیچ پشتیوانێکی میانڕەو شك نابەن کە لە بیر و بۆچوونەکانیاندا هاوبەشیان بێت و لەهەمانکاتیشدا ئەوان کاری توندوتیژ و تێکدەرانە ئەنجام بدەن. ئاماژە بڕواپێکراوەکان لە هەریەکە لە ئاینی ئیسلام و مەسیحیدا دەتوانێ توندوتیژی تیرۆرستان بە ناڕەوا لە قەڵەم بدات و بیانووەکانیان پووچەڵ بکاتەوە، هەرهیچ نەبێ ئەگەر بە تێڕوانینێکی دڵسۆزانەوەش سەیریان بکات.

دیاردەیەکی دیکەی گروپە ئایینییەکان کە وایان لێ دەکات بە شێوەیەکی بڕوا پێنەکراو ترسناك بن ئەوەیە کە ئەم گروپانە سروشتێکیان لە بیرکردنەوەدا هەیە کە دڵسۆزی ئەندامانی گروپەکە بۆ سەرۆکێك ڕێگر دەبێ لەبەردەم شوێنکەوتووانی ئەم گروپە بۆ وەرگرتنی هەر بڕیارێکی خۆیان یان بگەڕێنەوە بۆ هەر سەرچاوەیەکی تری بیرکردنەوە. ئەگەر ئەم سەرۆکەش لەڕووی سۆزەوە یان هۆشەوە جێگیر نەبێت، ئەوا ئاکامەکەی وێرانکەر دەبێت. بۆیە گروپی تیرۆریستی ترسناکی نەریتە ئایینییەکان بۆی هەیە زۆرجاران لەم ڕاستییەدا هاوبەش بێت کە دەڵێ: سەرۆکی بەتوانا، کاریگەرییێکی بەهێزی بەسەر ئەندامانی گروپەکەوە هەیە.

بەگوێرەی زۆربەی لێکدانەوەکان، ڕێکخراوی (ئۆم شیرینکیۆ)ی یابانی توانا هەڕەشەییەکانی خۆی لە ڕێگەی هێرشی گازی (سارین) لە تونێلی تۆکیۆ ڕاگەیاند. هەروەك (D. W. Brackett) نووسی: "زەنگێکی تۆقێنەر لە تونێلی تۆکیۆ لێیدا". تیرۆریستان لە کردەوەکانیاندا بە دوای هەنگاوەکانی پابەندبوونەوە ناکەون، بەڵکو ئەو وانانە بە باشی هەڵدەمژن کە دەبێ لە کردەیەکی سەرکەوتووی توندوتیژیدا پیادەی بکەن. بێ گومان ڕێکخراوی ئۆم شیرینکیۆ، وەك یەکێك لە ترسناکترین کارا تیرۆریستییەکان تەنها ناوزڕاوی بۆ مایەوە. سەرەڕای نوشوستیش، وەك بەندکردنی کەسایەتییە سەرکردەییە گەورەکان، گروپەکە بەردەوام دەبێ بۆ سەپاندنی هەڕەشە لە داهاتوودا. توانای ئۆم شیرینکیۆ بۆ بەئەندامکردنی تاکی نوێ بە ئاستی باڵای ڕۆشنبیری و زانیاری تەکنەلۆژی، ڕواڵەتێکی بەرچاوی هەڕەشەی نیشاندا کە بەهۆی گروپی ئایینییەوە سەپێنرابوو.(٢٣)

لە ڕابردوودا، گروپە ئایینییەکان وەك هەڕەشەیەکی ئاسایشی نەتەوەیی سەیر نەدەکران، بەڵکو بۆ ئەوە ترسناك بوون کە خەڵکێکی نەفام بکەوێتە ژێر کاریگەری ئەوانەوە و تەسلیم بە ئیرادەیان بن. هەرچۆنێ بێ، سیمای ئەم دواییەی ویستی گروپە ئایینییەکان و توانستیان لە وەدەستهێنانی ئامانجە کاولکارییەکانیان، تێگەیشتنێکی باشی لەمەڕ ڕاستییەکانی ئەو گروپانەوە بەدەستەوەدا. بەهۆی ئەوەی کە گروپە ئاینییەکان بە شێوەیەکی سەرەکی لەسەر بنەمای توندوتیژی ناچارکردن دامەزراون، بۆیان هەیە ڕاهاتبن لەسەر ئەم زنجیرەی بیرە کە زۆر پێویستە لە شێوازەکانی کاری تیرۆریستاندا هەبێ. هەرچەندە گروپە ئایینییەکان زیاتر پراکتیزەی توندوتیژی هۆشیی پیادە دەکەن لەگەڵ دەستبەسەرداگرتنی دەروونی و هێرشی توند بۆ سەر تایبەتمەندێتی کەسێتی، بەڵام جار نا جاریش لە کاری جەستەییدا خراپەکانیان نیشاندەدەن. ترسناکترین جۆری ئەم گروپانە، ئەوانەیانن کە

بە بۆچوونی دوایی هاتنی جیهان سەرنجکێشکراون، وەك ڕادیکاڵەکانی نێو زۆربەی ئایینە زاڵەکان. ئەندامانی ئەم گروپە ئایینییانە بە زۆری بڕوایان وایە کە ئەوان ئامراز و هۆکاری ڕوودانن. سروشتی کەسایەتییە ئەفسانەییەکانی گروپە ئایینییەکان دەکرێ ڕێنیشاندەر بێ لەمەڕ ئاستی مەترسییەکانیان.[٢٤] بە کورتی گروپە ئایینییەکان، بە وردی، شێوەیەکی ترسناکی تیرۆری ئایینین، چونکە دەتوانن بە خێرایی دەربکەون بە بێ هۆشدارکردنەوە و، ئامانجی عەقلانییان نییە و، دەتوانن ببن بە هۆکاری دروستکردنی دڵەڕاوکێ و نائارامی لە ڕێگەی ترساندن و دوژمنایەتیکردن کە بە شێوەیەکی گشتی لە لای کۆمەڵگەوە وادەبینرێن.

ئەو توندوتیژییەی کە بەهۆی تیرۆریستی ئایینییەوە پیادەدەکرێ (چ گروپە ئایینییەکان یان توندڕەوە ئایینییەکان) زۆر مەترسیدارترە بە بەراورد لەگەڵ ئەوەی کە لە ڕێگەی تیرۆری سیاسییەوە لە ساڵەکانی زووتردا هاتووەتە کایەوە. هەروەك هۆفمان تێبینیی کردووە، "بەلای تیرۆریستانی ئایینییەوە، توندوتیژی پابەندبوونێکی خواوەندییە... وەك وەڵامێکی ڕاستەوخۆ بۆ هەندێ فەرمانی خواوەند جێ بەجێ دەکرێت هەروەك لە کتێبی پیرۆزدا ڕێگەی پێدراوە".[٢٥] ئایین نەك هەر بۆی هەیە هێزێکی پاساوهێنانەوە بێ لە ڕێگەدان بە ئەنجامدانی ئەم کارانە، بەڵکو بە بوارێکی فراوان تیرۆریستان بۆ ئەنجامدانی کاری توندوتیژی لەدژی بەرانبەرەکانیان ناچاردەکات.[٢٦] توندوتیژی تیرۆریستان دەکرێ وەك ئامانجێکی ئیلهامبەخش لە خودی خۆیدا ببینرێ. لێکدانەوەیەك کە بۆ شیکردنەوەی توندوتیژی توندڕەویی ئیسلامی پێشکەشکراوە، تیایدا تۆڵە سەندنەوە وەك ئامانجێکی سەرەکی تیرۆریستان دەبینێ.[٢٧] ئەم بیرکردنەوەیە وادەکات لەگەڵ گۆڕانی سیاسی یان ئامانجە سیاسییە کۆنەکان هاوکۆك نەبێ، و بە تەریبی ئەو بۆچوونە هەنگاو بنێ کە وادەبینێ توندوتیژی لە خودی خۆیدا ئامانجیشە نەك تەنها

هەر هۆکار. ئیسلامییە توندڕەوەکان ناتوانن درك بەوە بکەن کە یان لەگەڵ بماری سیاسیدا بژین یان سازشی لەسەر بکەن. داواکارانی تیرۆی پیرۆز وای دەبینن ئیسلام یان دەبێ زاڵ بێ یان دەبێ ژێردەستەبێ.[28] لێکۆڵینەوەیەکی نوێ کە بەدواداچوونی بۆ ڕێچکەی خواوەند لە ڕۆژهەڵاتی ناوەڕاست گرتە ئەستۆ، تێبینی ئەوەی کرد: ئەو پێشکەوتنە فەلسەفییانەی کە زۆربوونی خواستی نانەوەی قوربانی بەکۆمەڵ بە تیرۆری ئایینییەوە گرێدەدا لەلایەن پشتیوانانی ئیسلامەوە سەرچاوەی گرتووە.[29]

ئەو توێژینەوە نوێیەی لەسەر فەتواکەی ئوسامە بن لادن بڵاوکرایەوە لە گۆڤاری (*لێکۆڵینەوەکانی ململانێ و تیرۆر*) وایدەبینێ کە ناوەرۆکی فەتواکە نە شۆڕشگێڕانەیە نە شتێکی بێ هاوتاشە وەك ئەوەی هەڵوێستێکی گرنگی لە جیهانی ئیسلامیدا تێدا دەربڕیبێ، بە تایبەتی ئەو بەشەی کە ڕایگەیاند ئیسلام لەدژی بێگانە عیلمانییەکان و بە مۆدێرنبوون دەجەنگێ.[30] هەرچۆنێ بێ هەندێ لە ناوەرۆکی فەتواکە ڕاستەخۆ چووە نێو تەرازووی تیرۆری ئایینی هەنووکەیی. ئەمە چەند بەشێکییەتی:

"سوپاس بۆ خوا، کە کتێبی ئاشکراکرد و، دەستی بەسەر هەوزەکاندا دەڕوات و، هەموو پارتەکانی تێکشکاند و، لە کتێبەکەیدا دەڵێ: کاتێك کە مانگە قەدەغەکراوەکان تێپەڕین، ئەوکاتە لە هەرکوێیەکدا موشریکەکانتان بینی لەگەڵیان بجەنگێن و بیانکوژن.

لەسەر ئەم بنەمایە و بە پێی پابەندبوون بە فرمانەکانی خودا، ئێمە ئەو فەتوایانە بۆ هەموو موسوڵمانان دەردەکەین:

فەرمانی کوشتنی ئەمەریکییەکان و هاوپەیمانەکانی - مەدەنی و سەربازی، ئەرکی هەر تاکێکی موسڵمانە کە لە توانایدا بێ بە ئەنجامی بگەیەنێ لە هەر وڵاتێکدا کە بۆی بکرێ."[31]

لە وتارێکدا کە کەمێك دوای ڕووداوی ١١ی سێپتێمبەر بڵاوکردایەوە، (ستیڤن سیمسۆن و دێیڤید بنیامین) تێبینی ئەوەیان کرد کە گەلێ لە هێرشەکانی ئەلقاعیدە بە هێرشەکەی ١١ی سێپتێمبەریشەوە لە کاتێکی زۆر گونجاو و باش لە بەرژەوەندی فەلەستینییەکان لە پرۆسەی ئاشتی ڕۆژهەڵاتی ناوەڕاستدا ڕوودەدات، بەڵام نەگۆڕانی هیچ هەڵوێستێك لە سیاسەتی دەرەوەی حکوومەتی ئەمەریکا بۆی هەیە ڕادیکاڵییەتی ئوسامە بن لادنی لەسەر ئەم کارەی سارد کردبێتەوە.[32] لە کاتێکدا کە تیرۆریستە توندڕەوەکانی ئیسلامی ناوزڕاوترین توندڕەوی پیادەکردنی توندوتیژی ڕۆژگاری ئەمڕۆن، هەروەها هەندێکی دیکە وەك باڵی ڕاستی توندڕەوە مەسیحییەکان گەلێ خەسڵەت و جیاکەرەوەی تیرۆری نوێ نیشان دەدەن. (مارك جێرجینسمیر) لە پەرتووکەکەیدا (*لە بیری خوداوەندەوە، بەرزبوونەوەی توندوتیژی ئایینی*)، سێ ئاکاری دیاریکردووە کە ئیسلامییە توندڕەوەو و مەسیحی ڕادیکاڵی وتیرۆریستە ئایینییەکانی دیکە لێی هاوبەشن: یەکەمیان، ئەوانە بە شێوەیەك لە ئامانجەکانیان دەڕوانن یان تێیگەیشتوون کە پارێزگاری لە بوون و سەربڵندی و شکۆمەندییان دەکات. دووەم، لەدەستدان یان دۆڕاندنی ململانێکەیان کارێکی مەحاڵە. سێیەمیش، ململانێ و تێکۆشانەکەیان لە ژێرکەوتندایە یان ناتوانێت سەربکەوێ لە کاتی ڕاستەقینەدا یاخود بەزاراوەیەکی ڕاستەقینە.[33]

لە ڕابردوودا تیرۆریستەکانی باڵی ڕاستی مەسیحی هاندراو بەهۆی ڕەگەز یان ئایینەوە، بە شێوەیەکی هەڕەمەکی لە دژی قوربانییە هەڵبژێردراوەکانیان چالاکی توندوتیژییان ئەنجامدەدا و، ڕووبەڕووبوونەوەش لەگەڵ حکوومەتدا سنووردار بوو تا

چەند قۆناغێك کە حکوومەت ڕووبەڕووی بەرنامەی سیاسی و ئایینی گروپە تیرۆریستییەکان بووەوە.[٣٤] بەڵام ئیمڕۆ هەندێك لەو گروپانە دوژمنی ڕاستەوخۆی حکوومەتی ئەمەریکان، کە پشتیوانەکانیان بڕوایان وایە پیلانگێڕییەکی بەرفراوان لە ئارادایە و مەترسی لەسەر بوونی (شێوازی ژیانی مەسیحییە سپییەکان) هەیە.[٣٥] نوێترین ستراتیژییەتی هەڵسەنگاندنی (FBI) بۆ تواناکانی تیرۆری نێوخۆیی لە وڵاتە یەکگرتووەکانی ئەمەریکادا تیشکۆی خستووەتە سەر ئەو گروپانەی وەك (کیانی مەسیحی و، بزووتنەوە خۆپارێزە لەڕادەبەدەرەکان کە بە مەسیحییە ئوسولییەکانەوە پەیوەندییان هەیە). توندڕەوترینی ئەمانە، ئەوانەن کە پێگەی (نا مرۆڤ) یان (مرۆڤی پلەدوو) لەسەر بنەمای ڕەنگ بۆ خەڵك دیاری دەکەن، سەرەڕای ئەوەش بە کۆیلەیان دادەنێن و وایان دەبینن کە لە جەنگێکی بێ کۆتایی لەگەڵ هێزی شەڕ دان (هەر وەك لە ڕاگەیاندراوی ڕەگەزە نا سپییەکان و حکوومەتی بەهێز و شەڕخوازدا هاتووە). ئەم مەسیحییانە بە ئەرکی خۆیان دەزانن کە پەلە بکەن لە درککردن بە پلانەکانی خواوەند، کە ڕێگەیان دەدا و هانیشیان دەدا بۆ ئەنجامدانی توندوتیژی لە ئاستی باڵاتر.

بەڵام بۆ ماوەی چەند دەیەیەك توندوتیژی ئەو مەسیحییانە لە وڵاتە یەکگرتووەکانی ئەمەریکادا بە بێ جیاوازی لە دژی کەمینە ڕەگەزییەکان و ئامانجی نا مرۆڤانە بە ڕێوەدەبرا، تا لە دواییەکانیدا بە ڕادەی ئەوە فراوانبوو کە هەوڵی تەقاندنەوە و ژەهراوی کردنی سەرچاوەکانی دابینکردنی ئاویان دا.[٣٦] ئەم هێرشە هەڕەمەکییانە ویست و ئارەزووی ئەم گروپانە لە هەوڵدان و کۆششکردن بۆ گەیاندنی زیان بە ئاستێکی بەرزتر و هێنانە ئارای قوربانی بە کۆمەڵ دەردەخا. تەقاندنەوەی باڵەخانەی فیدراڵی لە شاری ئۆکلاهۆما نموونەیەکی بەرچاوی ئەم خواستانەیە، هەرچەندە هەندێك بڕوایان وایە کە لێپرسراوێتی هێرشەکە دەکەوێتە

ئەستۆی هەندێ میلیشیای خۆپارێزی دیکە یان تیرۆریستی مەسیحی دیکە.[٣٧]
یاسای سەپاندنی نێوخۆیی کاریگەر لە ولاتە یەکگرتووەکاندا بە رادەیەکی زۆر ئەم گروپانەی قەدەغەکرد لە ئەنجامدانی توندوتیژی بەرفراوان لە ئاستی ئەوەی شاری ئۆکلاهۆما، بە شێوەیەك وایکردووە کە ئەم رووداوە بارێکی هەلاویژراوی تراژیدی بێت لە ژمارەیەکی یەکجار گەورەتر لە پلانی سەرنەکەوتووی دیکە.

لە کاتێکدا کە بە دلنیاییەوە هیچ هاوکاری و پەیوەندییەك لە نێوان ئیسلامییە بێگانەکان و مەسیحییە توندرەوەکانی ولاتە یەکگرتووەکاندا نییە، بەلام وێکچوونێکی نیگەرانکەر لە دیدەکانیاندا بە دیدەکرێ. (ئۆگەست کریس) کە سەربە گروپێکی نیمچە سەربازیی (پۆسی کۆمیتاتەس) بەم شێوەیە و بە دەنگێکی شێواو وەلامی رووخانی بنکەی بازرگانی نێودەولەتی دایەوە: (**هالالۆیا یاوێە = سوپاس بۆ خوا (یاوێە)، لەوانەیە شەر دەستی پێکردبێ، مردن بۆ دوژمنەکانی ئەو! بۆی هەیە بنکەی بازرگانی جیهانی بکەوێتە خوارەوە!**).[٣٨] پەرتووکە نوێیەکەی (جێسیکا ستێرن) بە ناوی (*تیرۆر بە ناوی خودا: بۆچی میلیشیای ئاینی کوشتار دەکەن*) کە تیایدا چاوپێکەوتنی لەگەل تیرۆریستە نێودەولەتییەکاندا بۆ ماوەی پێنج سال کۆکردووەتەوە، وەنەبێ بە نموونەیەك لە گوانتانامۆ یان شەقامەکانی رۆژهەلاتی ناوەراست دەستپێبکات،[٣٩] بەلکو لە پێشەکییەکەیدا تیرۆریستە مەسیحییەکانی پێشوو لە پارکی ترێلەکان لە ویلایەتی تەکساس بە نموونە دەهێنێتەوە، ئەمە لە کاتێکدایە کە تیرۆری ئیسلامییەکان دیارترین هەرەشەن بۆ ولاتە یەکگرتووەکان، بەلام تاکە مەترسیش نییە کە بەهۆی خواستی نوێی کەلتووری توندرەو و توندوتیژی ئایینییەوە سەپێنراوە.

کەلەکەبوونی کۆمەلێك دیاردەی کەلتووری لە نێو گروپی تیرۆریستی جیهانیدا ئاستێکی بەرزی هەرەشە دیاری دەکات، ئەم سیما و خەسلەتانەش ئەمانە

دەگرێتەوە: بۆچوونی کوشتن بە مەبەستی چاککردن، پێویستیی ڕووخاندنی تـەواوی کۆمەڵگە وەك بەشێك لە پرۆسەی پالاوتن، سەرقاڵ بوون بە چەکی بەکۆمەڵکوژ و، لە نێو گروپدا سەرکردەی بالادەست بەشێوەیەك کەسـایەتی خـۆی بـسەپێنێ کـە شوێنکەوتووانی وێنەیەکی وەك ئەویان لێ بێتە بەرهەم.[٤٠] ئـەم تایبەتمەندێتییانـە بەیەکـەوە دابڕانێکـی بەرچـاو دەنـوێنن بـە بـەراورد لەگـەڵ کـەلتووری گروپـە تیرۆریستییەکانی پێشووتر. ئەو ڕێکخراوانەی کـە بـەم خاسـیەتانە جیادەکرێنـەوە هەڕەشەیەکی توندیان بۆ جیهانی شارستانی لە هەگبەدایە.

هۆکارە سیاسی و ڕێکخراوەییەکان

ئەو بارە گونجاوەی کە بۆ تیرۆری ئیمڕۆ خولقاوە، بەهۆی گـەلێ پیـشکەوتنەوە بووە لەسەر ئاستی ڕووداوە جیهانییەکاندا. جیاوازی گەورە لە سەرچـاوە و پێوانـە ئابوورییەکان بۆ ژیان لە نێوان بەشە جیاکانی ئەم جیهانە، هۆکاری میللین و دەبنە مایەی پێدانی خوێنگەرمی و دڕاندایەتی تیرۆریستان،[٤١] ئـەو لێکدانەوەیـەی کـە دەڵـێ هەرەسـی حکـومی لـە وڵاتـە ڕووخاوەکانـدا زەمینەیـەکی بـە پیتـی بـۆ پـەروەردەکردنی تیرۆریـستانی ئێـستا خولقانـدووە، بۆچـوونێکە لـە بـارەی ئـەم لۆجیکەوە ناکۆکی لەسەرە.[٤٢] بە هەر حاڵ تا ئێـستا نـە لێکدانەوەیـەکی شمـولی هەیـە کـە چـۆن هـەژاری تـیرۆر دەخولقێنـێ، نـە ڕاگەیانـدراوێکیش لـە نێـوان هەردووکیاندا بەدی دەکرێت.[٤٣] بەڵام هاتنی بەهاو دەزگا ڕۆژئاواییـەکان بـۆ نـاو جیهـانی ئیـسلامی لـە ڕێگـەی پرۆسـەی جیهانگـەرایی بـازاڕی ئـازادەوە، لێکدانەوەیەکی ترە بۆ چۆنیەتی نەشونماکردنی تیرۆر، لـەم بـارەدا پـارت و لایەنـە بێهێزەکان تەنها تۆڵەسەندنەوەیان بۆ دەمێنێتەوە کە هەڵیبژێرن.[٤٤] جیهانگـەرایی کە بریتیە لە کەمکردنەوەی سنووری تەکنەلۆژی، سیاسی، ئابووری و، کـەلتووری

نێوان وڵاتان لە سەرانسەری جیهاندا، کەچی ئەم بارە لە کەلتووری کۆمەڵگە ڕۆژهەڵاتییەکاندا بەرژەوەندی خۆیی و، گەندەڵی و خراپەکاری بازاڕی لێ کەوتووەتەوە. لە هەمانکاتدا جیهانگەرایی تیرۆری ورووژاندووە و ڕێگاکانی ئەنجامدانیشی ئاسانتر کردووە.

یەکێك لە گەورەترین ئاکامەکانی جیهانگەرایی بریتی بووە لە بەرەو خراپ چوونی دەسەلاتی دەوڵەت و، فراوانبوونی چەندجارەی (توانی) ڕێکخراوە نا حکومییەکان. هەروەها هاوپەیمانی هەرێمایەتی و، ڕێکخراوە جیهانییەکانیش ئەم خواستەی قایمتر کردووە. هەرچەندە بە دڵنیاییەوە مەبەست لە ڕێکخراوە نا حکومییەکان، ڕێکخراوە جیهانی و مرۆڤایەتییە کۆنەکان نییە وەك ڕێکخراوی خاچی سوور یان ڕێکخراوی پزیشکانی بێ سنوور. ئەلقاعیدە لەنێو سەرکەوتووترین ڕێکخراوە ناحکومییەکاندا خۆی جودا کردووەتەوە بە بەردەوامبوون و بەدواکەوتنی بەرنامە جیهانییە تایبەتییەکەی لە دابینکردنی دراو. خواستی دوورکەوتنەوەی تیرۆریستان لە بوونی پەیوەندی ڕاستەوخۆ بە وڵاتانی پاڵپشتیکەری تیرۆر، چەندین قازانج و سوودی هەبووە لە بوێرانە ئەنجامدانی توندوتیژی. بۆی هەیە گروپە تیرۆریستییەکان زیاتر هەوڵی وەدەستهێنانی پاڵپشتی جەماوەری نادیار بدەن، بۆیە ڕێگا و شێوازە توندوتیژەکان زیاتر پەسەندکراو دەبن، چونکە بەهۆی ئەم ڕێگایانەوە دەتوانرێ بە بێ دڵەڕاوکێ و ترس لە دوورخستنەوەی پاڵپشتی سیاسی پیادە بکرێن.[٤٦] (هارڤێی کوشنێر) ئەم پێشکەوتنەی بە گەشەی گروپی هەوادار وەسف کردو، کاتێك هاتە کایەوە کە یارمەتی وڵاتانی پشتیوان کەمتر بووەوە.[٤٧] (لۆورێنز فرێدمان) ئاماژە بەوەدەکات کە بەڕێوەبردنی ئەفغانستان لەلایەن تالیبانەوە تا ئەو ڕادەیە تیرۆری پاڵپشتیکراو لەلایەن دەوڵەتەوە نەبوو بەقەد ئەوەی تیرۆرێك بوو پاڵپشتی دەوڵەتی دەکرد.[٤٨]

بــه هــەرحاڵ، تیرۆرســتان بــەردەوام دەبــن بــۆ کــەڵکوەرگرتن لــە یارمــەتی ناڕاستەوخۆی وڵاتانی پشتیوانی تیرۆر. هەرچەندە بواری ئەو وڵاتانە لە چاودێری و پاڵپشتی تیرۆر کەمبووەتەوە لە ئەنجامی جەنگی دژە تیرۆری حکوومەتی ئەمەریکا کە لە دوای ١١ ی سێپتێمبەرەوە دەستی پێکردووە، کەچی ئەم وڵاتانە بە بەربڵاوی لە شێوەی خۆیاندا دەمێننەوە. لە ڕاستیدا پەرەسەندن لـە ئەنجامـدانی کـردە دژە تیرۆرییــەکان بــۆی هەیــە هەنــدی خواســتی ترســناك لــە تــیرۆری هاوچــەرخدا بێنێتەکایەوە. کاتێك کە تیرۆریــستان نــاتوانن ڕاســتەخۆ پاڵپــشتی لــە وڵاتانــەوە وەربگرن، کەمتر دەتوانرێ دەستنیشان بکرێن و بەدواکەوتنیان سەختتر دەبێ. دەبێ وڵاتان خۆیان لە تێوەگلانی ئاشکرای تیرۆریستان بەدوور بگرن بە کەمتر واڵاکردنــی دەرگا بۆیان و دواتریش کەمتر ڕێکخراوە تیرۆریستییە توندڕەوەکان لەباوەشبگرن. گەلێك وڵات چوونە نێو ئەو لیستەی کە وڵاتە یەکگرتووەکانی ئەمــەریکا بــەناوی وڵاتانی چاودێریکەری تیرۆر بۆ ماوەی زیاتر لە دەیەیەك بڵاوی کـردەوە، لەوانــەش: کوبا، ئێران، عیراق، کۆریــای بــاکوور، لیبیــاو ســوریا، بــەم دواییــەش ســودان و ئەفغانستان هاتنە نێو ئەم لیستە. هەندێ وڵاتی پشتیوان بۆ تیرۆریستان بەیەکــەوە هاوکاری دەکەن بۆ پەرەپێدانی توندوتیژی تیرۆریستیو، بەشێوەیەك کاردەکــەن کــە چالاکییە تیرۆریستییەکان تەواو لەگەڵ سیاسەتی دەرەوەی هەر وڵاتێــك لێکپــچڕاو بێ. ئێران یارمەتی دارایی بە کەمپــەکانی مەشــقکردن لەســودان داوەو، جیهــادی ئیسلامی فەلەستینیش پاڵپشتی لە هەردوو وڵاتی سوریا و ئێران پێگەیشتووە.[٤٩]

ئەوەی زیاتر تەنگژە دەخاتە کێشەکەوە، ڕێگاکانی بەخشینی یارمەتی داراییە، کە زۆرجاران هیچ پێوانەیەك نییە بۆ لێپرسینەوە. پاڵپــشتی ئێــران بــۆ ڕێکخــراوە تیرۆریستییەکان ناتوانێ هیچ ئامانجێکی دیاریکراو بگرێتــە خــۆو، ئەنجامەکەشــی هەندێ جار بە لەدەستچوونی بڕی یارمەتییەکە کۆتایی دێت بەهۆی ئەنجامنــەدانی

هیچ کارێکی تیرۆریستی.[٥٠] ئەم پێچەوانەبوونەوەش لەسەر وڵاتە پاڵپشتیکەرەکان دەکەوێتەوە، بەهۆی جار نا جاری پێدانی پاداشت لە بری وێرانکردن و هەروەها تەمومژاوی بوونی ئەو بەڵگانەی کە تیرۆریستان بە وڵاتەکانەوە گرێ دەدەن، بۆیە ئێران بە ئەنقەست پێکهاتوویێکی فەرمانـدەیی لامەرکـەزی بـۆ ئـەم قازانجانـە پێکهێنـاوە.[٥١] وڵاتـانی پـشتیوان بەرژەوەنـدی زیاتریـان لـە هێـشتنەوەی دەستڕۆیشتوویی کردەوە توندوتیژەکان بریتییە لـە پاراسـتنی خـۆیی، بـۆ نموونـە، ڕێکخراوی هەواڵگەری حکوومەتی سودان بە ئاشکرا چاودێری ئوسامە بـن لادنـی دەکرد کاتێك کە لەو وڵاتە دەژیا. لە ڕواڵەتدا بۆ ئـەوە بـوو تـا بەرهەڵـستکارانی خۆی قەدەغە بکا لە ئەنجامدانی کاری توندوتیژی تەنانەت لەو وڵاتەشدا کە خـۆی داهێنەری توندوتیژییە.[٥٢]

لە کاتێکدا کە کـردەوەی سـەربازی ئەمـەریکا لـە ئەفغانـستان و عـیراق لـە مەترسی ئەو وڵاتانەی کەمتر کردەوە، هەندێ وڵاتی دیکەی پشتیوان بۆ تیرۆریستان بـەهۆی هۆکـاری سیاسـییەوە ئـەم لیـستەیان بـەڕەسمی جێهێـشتووە. (زۆرجـار قسەوباس لەوە دەکرێ کە هەر وڵاتێك ناوی بـچێتە لیـستی وڵاتـانی پـشتوان بـۆ تیرۆریـستان، ئـەوا ڕەنگدانـەوەی لەسـەر پەیوەنـدی نێـوان ئـەو وڵاتـە و وڵاتـە یـەکگرتووەکان دەبێـت)[٥٣] بـە گـوێرەی ڕاپۆرتـەکان هەواڵگـەری پاکـستانی لـە یارمەتیدانی توندوتیژی تیرۆریـستی لەهـەردوو دۆزی ئەفغانـستان و هـەرێمی پـڕ ململانێی کشمیر تێوەگلابوو. جگە لەمەش، میرنشینی عەرەبی سعودی لە چـەقی مشتومڕەکاندا بوو کە وڵاتێکە چاودێری توندوتیژی دەکات و تیرۆریـستان بەرهـەم دەهێنێ. (لۆورێنت میوراویك)، شرۆڤەکارێکی دەزگای (رانـد ـ RAND) ە، لـە ساڵی ٢٠٠٢ لە کۆبوونەوەی ئەنجوومەنی سیاسەتی بەرگری، سەرنجی گشتی بـەوە بۆ لای خۆی کێـشکرد کـە ئامـاژەی بـە مەترسـی سـعودیای عـەرەبی کـرد لـە

پشتگیریکردنی توندڕەوە ئیسلامییەکان بە شێوەیەکی دیاریکراویش ئوسامە بن لادن. لە کاتێکدا هیچ بڵاوکراوەیەکی ئەم دەزگایە پێشبینی بۆچوونێکی لەم جۆرەی نەورووژاندبوو، زیاتر لەوەش، (میوراویك) تیشکی خستە سەر چەند بەڵگەیەك لە یارمەتی دارایی سعودیا بۆ بەرنامە ئیسلامییەکان لە ڕێگەی ناوچەکانی پەروەردەکردنی ئیسلامی و بەخشینی یارمەتی پێیان.

بۆیە کە جیهانگەرایی یارمەتی لادانی گەلێ سنووری دا کە پێشتر وڵاتە پشتوانەکان سەپاندبوویان، تیرۆریستان دەتوانن بە ئاسانی مامەڵە بە پارەکانیان بکەن و پارێزگاریشی لێبکەن کە دەوڵەتە پشتیوانەکان بۆیان دابین دەکەن. هۆکارێکی دیکەی جیهانگەرایی کە تیرۆریستان سوودیان لێوەرگرتووە بریتییە لە پێکانی ئامانجەکانیان: "لە دونیای جیهانگەری ئەمڕۆدا، تیرۆریستان دەتوانن بە شێوەیەکی ئاسانتر بگەنە ئامانجەکانیان کە لە زۆربەی شوێنەکاندا بەدیدەکرێن و، ئەو هەواڵ و بیرۆکانەی خەڵك دەورووژێنن بۆ پەنابردنە بەر تیرۆر بەشێوەیەکی فراوانتر و خێراتر بڵاودەبێتەوە وەك لە ڕابردوو."(٥٤) لەنێو ئەو هۆکارانەی کە لەم پرۆسەیەدا هاوبەشن، ئاسانکاری هاتووچۆیە بە نێو سنوورەکاندا و، پێشکەوتنی ژێرخانی خولاوەی جیهانییە، کە یارمەتیدەرە بۆ بەئەندامکردن وبەرزکردنەوەی ئاستی دارایی و، گواستنەوەی کەلوپەلەکان و، هەندێ ئەرکی لۆجیستیکی دیکەیە.

سەرەڕای گۆڕانە سیاسییەکان لەسەر ئاستی جیهانیدا، پەرەسەندنی پراکتیزەکردنی ڕێکخراوەییش مەترسی تیرۆریستانی زیاتر کردووە، هەروەك ئەو هاوکارییەی لە نێوان ڕێکخراوە تیرۆریستییەکاندا هاتۆتە ئاراوە. گروپە تیرۆریستییەکان لە پێکهاتەی ڕێکخراوەیی ستوونی پلەدار، بۆ گروپی شێوە ئاسۆیی گەشەیان کردووە کە فەرماندان کەمتر تیایدا باوی هەیە. (جۆن ئەرکویلا،

دێڤید ڕۆنفیچلت و، مایکل زانـینی) تێبینـی ئـەوەیان کـردووە "سـەرکردایەتی تیرۆریستی لە کۆمەڵێك بنەماوە وەرگیراوە کـە دەتوانـێ سـنوور دابنـێ و هێڵـی ڕێنماییەکانی بڕیاروەرگرتن و چالاکییەکان دابین بکا، بۆیـە ئەندامـەکان پێویـست ناکا بگەڕێنەوە سەر شێوەی پلـەدارێتی. ئـەوان دەزانـن کـە دەبـێ چـی بکـەن". نووسەرەکان بە شێوەیەك وەسفی نەخشە ڕێکخراوەییەکان دەکەن کە هەندێ جار بێ سەرن (سەرکردە) و هەندێ جاریش زیاتر لە چەند سـەرێك (وەك هایـدرا) بـەخۆوە دەگرن.[٥٥] (پاول سمیت) تێبنینی کردووە کـە پێکهاتـەی فرەخانـەیی ئەلقاعیـدە، چالاکی و ڕووپۆشی بە ڕێکخراوەکە دەبەخشێ و بووەتـە مایـەی هێزێکـی گـەورە بۆی.[٥٦] ئەم نەرم ونیانیە ڕێگەی بە قاعیدە داوە بۆ دامەزراندنی چەندین بنکە بە بەکارهێنانی کەسایەتی نێوخـۆیی (میللـی) لـە سەرانـسەری جیهانـدا، هـەروەها ڕێکخـراوە ناحکومییـە ئیـسلامییەکانی خـستووەتە نێـو گروپەکـەی بـۆ ئـەوەی کارەکانی تێدا بشارێتەوە.[٥٧] (جێسیکا ستێرن) بەم دواییە لێدوانێکی دا دەربارەی توانای ئەلقاعیدە لە هێشتنەوەی چالاکییەکانی بەشێوەی هێرشی بێ وێنە نووسی:

وەڵامەکە دەکەوێتە سەر سروشتی هەمیـشەگۆڕاوی ڕێکخراوەکـە. بەدرێـژایی ماوەی ژیانی، ئەلقاعیدە بە چەسپاوی گەشەی کردووە و ئامادەیی سەرسوڕهێنەری خۆی لە ئەنجامدانی ئەرکەکانی نیشانداوە. ئەم توانایەی گۆڕان وایکردووە کـە بـە چەسپاوی داوای بۆ بەئەندامکردن و ڕاکیشانی سەرنجی هاوپەیمانی نوێ زیاد بکا و، نیگەرانی و مەترسیشی لە بۆچوونی ڕۆژئاوا ، وایکردووە کە زیاتر هەوڵی پـشکنین بداو سەختتر کاولکاری ئەنجام بدا.[٥٨]

هۆكارە تەكنۆلۆژییەكان

سـەرەڕای هانـدەرە كـەلتووری و ئایینییـەكانی تیرۆریـستان و، هۆكـارە ڕێكخراوەیی و سیاسییەكان كـە لـە ئەنجامـدانی كارەكانیـان توانایـان پێـدەدات، تەكنۆلۆژیا لە گەلێ ڕێگەوە پێشكەوتووە بۆ دابینكردنـی هەلومـەرجی باشـتر بـۆ تیرۆریستان بە شێوەیەك كـە بـەر لـەوە هاوتـای نـەبووە. هەرەسـهێنانی یـەكێتی سۆڤیەت و ئەگەری زۆربوونی چەكی ناوكی بۆ وڵاتە بەكارنەهێنەرەكانی ئەم چەكە، هۆكاری یەكەمە و بە شـێوەیەكی بەرچـاو بووەتـە مایـەی زیـادبوونی هەڕەشـەی تیرۆری ناوكی.[٥٩] هەرچۆنێك بـێ، جگـە لـە چـەكی بـە كۆمـەڵكوژ و زیانیـاری تەكنۆلۆژی، چەكی دیكەش هەلومەرجیان بۆ تیرۆریستان خولقاندووە كە لە گـەلێ ڕێگەوە مەترسـی فـراوانتر لـە تـیرۆری ڕادیۆلـۆجی بێننـە كایـەوە، چـونكە ئـەم جێگرەوانە ئەگەری زیاتریان هەیە بۆ ئەنجامدانیان.

هەندێ لە توێژەرەوان پێیانوایە چەكی بە كۆمەڵكوژ ئەو چەكە نییە كە زۆربەی تیرۆریـستان لـە چـالاكییەكانیان هەڵیدەبـژێرن تەنانـەت لـەم جیهانـە گـۆڕاوەی ئێستاشدا. (ستێرن) دەنووسێت كە: "تیرۆریستان بـەردەوام دەبـن لـەوەی كـە لـە چەكی بە كۆمەڵكوژ دووربكەونەوە بەهۆی گەلێ هۆكـاری جۆراوجـۆر و، بۆمـب و چەكی سادە بە باشتر دەزانن".[٦٠] (براین جێنكینز) لەگەڵ ئەو بۆچوونە هاوكۆكـە كە زۆربەی تیرۆریستان لە ڕووی تەكنۆلۆژییەوە خۆپارێزن، بەڵام تێبینـی ئەوەشـی كردووە: ئەو كۆت و بەندە ڕەوشتییانەی كە لەسەر خۆیان سـەپاندوویانە و زۆرجـار دەست بەسەر چالاكییە تیرۆریستییەكان دادەگرێت، بـەرەو پووكانـەوە دەچـێ.[٦١] هەركە خواست و ئارەزووەكان دەگەنە كامڵ بوون، نیازی بـەكارهێنانی چـەكی بـە كۆمەڵكوژ و مەیلی نانەوەی قوربانی بەكۆمەڵ لە تیرۆردا زیاتر دەبێت و بۆی هەیە

تیرۆریستان بگەڕێنەوە سەر ئەم چەکانە،کە باشترە بۆ پێکانی ئامانجەکانیان و زیاتر لەگەڵ بنەماکانی ڕەوشتیان دەگونجێ.

(وۆڵتەر لاکویێر) لە (تیرۆری نوێ) دا جەخت لەسەر ئەوە دەکاتەوە کە فەراهەمبوونی چەکی بەهێزی بەکۆمەڵکوژ وەك هەڕەشەیەکی هەنووکەیی گەورە ڕووبەڕووی جیهانی شارستانی دەبێتەوە.[٦٢] لە نێو جۆرەکانی چەکی بەکۆمەڵکوژدا، چەکی بایۆلۆژی و کیمیایی لەوانی دیکە مەترسی گەورەتر پێکدەهێنن. چەکی بایۆلۆژی دیاریکراوترن، چونکە پێویستی بە مامەڵە و بەرکەوتنی ڕاستەوخۆی مرۆڤ دەبێت بۆ بلاوکردنەوە و گەیاندنی کاریگەرییەکانی. بەلام لەگەڵ ڕاگەیاندن و بلاوکردنەوەی هەواڵێکی لەم شێوەیە، ترس و دڵەڕاوکێ و نائارامی، دەتوانێ بە بوارێکی فراوان زیانی ئابووری و سیاسی بنێتەوە، بەبێ ئاماژەکردن بەو ڕادەیەی ئازار کە مرۆڤ دەیچێژێ لەو کەسانەی کە بەر هۆکارە توشکەرەکە دەکەون. چەکی بایۆلۆژی دەتوانرێ بەچەندین ڕێگە لێبدرێت: کە ڕێگەی ڤایرۆسی و بەکتیری و، بەکتریای نەخۆشی مشەخۆر (ریکیتسیا - بەکتریایەکە وەك ڤایرۆس دەتوانێ لەنێو خانەی خانەخوێدا بژیێ) دەگرێتەوە.

مادەی ژەهراوییە کیمیاییەکان جیاوازن لە چەکی بایۆلۆژی لەوەی کە ئەوانە هۆکاری نازیندوون و پێویستییان بە تووشبوون و بەریەککەوتنی ڕاستەوخۆ لەگەڵ قوربانییەکاندا هەیە ئەمەش وادەکات کە بلاوبوونەوەی کاریگەری چەکەکە بەردەوام نەبێت، بەلام کاریگەری ڕاستەخۆی زیاترە و لەوانەشە زیانی زۆرتر بگەیەنێت. هۆکارە کیمیاییەکان لە چەند جۆرێکدا خۆیان دەنوێنن، وەك: هۆکارە خنکێنەرەکان کە شانەی سییەکان تێکدەدەن، هۆکارەکانی خوێن کە دەبنە مایەی پووکانەوەی ئەندامە چالاکەکان، هۆکارە سوتێنەرەکان (ڤاسیکانت) کە کاریگەری لەسەر پێست دەردەخەن و، زۆربەی هۆکارە کوژەرەکانی دەمار. گەلێ شێوازیش

هەن کە ڕێگە بەو هۆکارانە دەدەن قوربانییەکان بپێکن، لەوانەش: هەناسەدان، مژین لەڕێگەی پێستەوە و، خواردن و چوونیان بۆ ناو جۆگەی هەرس. ورووژاندنی ئەم مەترسییانە خۆی ئەو ڕاستییە دەگەیەنێ کە گەلێك لەو هۆکارە کیمیاییە کوشندانە یان پێکهاتووەکانیان لە ئاڵوگۆڕی بازرگانیدا دەستدەکەون.

ڕاپۆرتی ساڵانەی (وەزارەتی دەوڵەت) لە وڵاتە یەکگرتووەکانی ئەمەریکا، جەختی لەسەر ئەوە کردەوە کە ڕووداوەکانی ١١ ی سێپتێمبەری ٢٠٠١ بەڵگەی ئەوە دەدەنە دەست کە خواست و توانستی ڕێکخراوە تیرۆریستییەکان بەرەو ئەوە ڕێچکە دەگرێ کە پلان دابرێژن بۆ ئەنجامدانی هێرشی بەکۆمەڵکوژ. هەروەها ڕاپۆرتەکە ئەوەشی ڕاگەیاند کە ئەم هێرشانەی پێشتر هاوتایان نەبووە، ئەگەری ئەوەی لێ دەکرێ ببنە مایەی برەودان بە بواری تیرۆر لە ڕووی شێوازەکانی چەکی کیمیایی و بایۆلۆژی و ڕادیۆلۆژی و ناوکی.[٦٣] لەوەش زیاتر ڕاپۆرتەکە هەندێ بەڵگەی نیشاندا کە لە هێرشی سەربازی بۆ سەر ئەفغانستان لەنێو هۆکارە تیرۆریستییەکانی ئەوان دەستی بەسەردا گیرابوو. هەروەها بەکارهێنانی ژەهر لەلایەن بزووتنەوەی حەماس بۆ ڕووپۆشکردنی پارچە (ساچمە) لە تەقەمەنییەکاندا و، گرتنی گروپێکی بێ ناو لە ئیتالیا کە چەند نەخشەیەکی باڵیۆزخانەی ئەمەریکایان لەو وڵاتە لەبەردەستدا بووە و توانای تەواویشیان هەبووە لە بەرهەمهێنانیی گازی سیانیدی هایدرۆجینی کوشندە. هەروەها چالاکی گروپە ئایینییەکانی وەك (ئۆم شیرینکیۆ) و پلانەکانی تیرۆریستە ئەمەریکییەکان بۆ ژەهراویکردنی سەرچاوەی ئاوی شارەوانی، ئەمانە هەمووی بەڵگەی زیاتری مەترسی و هەڕەشەی چەکی بە کۆمەڵکوژ بەدەستەوە دەدەن.

پەرەسەندنێکی گەورەی دیکە بریتییە لە پێشکەوتنی نوێی پەیوەندیکردن و تەکنۆلۆژیای زانیاری. ئەم تەکنۆلۆژییە هەردوو هۆکاری یارمەتی و هەلومەرجی

ئەنجامدانی ئامانجەکانی بۆ تیرۆریستان دابینکردووە، بەوەی کە کۆمەڵگە زۆر شارستانییەکان تارادەیەکی بەرز پشتیان بە ژێرخانی زانیاری بەستووە. لەوەدەچێ تیرۆریستان لە لێکپچڕاندنی ئەنتەرنێت خۆیان بەدوور بگرن، چونکە ئەمان ئەو تەکنۆلۆژییەیان بۆ مەرامی خۆیان لە پەیوەندیکردن و بڵاوکردنەوەی پرۆپاگەندەکانیان بەکاردەهێنن. بەم پێیە تیرۆریستان زیاتر پچڕاندن و تێکدانی سیستەمەکانیان لەلا مەبەست دەبێت زیاتر لەوەی کە بە یەکجاری تۆڕی زانیاری تێکوپێك بدەن.[٦٤] لە کاتێکدا کە ئەم چەشنە هێرشەی تیرۆریستان بۆ سەر سیستەمەکانی وڵاتە یەکگرتووەکان یان ژێرخانی زانیاری جیهانی، کارەساتێکی گەورەی دارایی و کۆمەڵایەتی لێدەکەوێتەوە، بەڵام تیرۆریستان تا ئێستا خواست و توانستی ئەوەیان نیشان نەداوە بۆ هێرشی بەکۆمەڵ لەم بوارەدا و، چەند هێرشێکی دیاریکراو بە درێژایی ئەم هێڵە ئەنجامدراون بەڵام کاریگەرییەکی ئەوتۆیان نەبووە. بەگشتی بەکارهێنانی فراوانی تەکنۆلۆژیای زانیاری یارمەتیدەرێکی باشی تیرۆریستان بووە لە بری ئەوەی ئامانجێك بێت لە چالاکییەکانیاندا. ڕاپۆرتێك لە بارەی بەکارهێنانی ئەنتەرنێت و ئیمێڵ لەلایەن قاعیدەوە بۆ هەماهەنگیکردن لە لێدانی بنکەی بازرگانی جیهانی و پنتاگۆن، نموونەیەکی زەقی ئەم جۆرە هاوکاریکردنەیە. هەروەك (پاول پیلەر) تێبینی کرد "گەورەترین کاریگەری تەکنۆلۆژیای زانیاری لەسەر تیرۆریستان، بریتییە لە ڕێکخستنی کاری ڕۆژانە و پەیوەندیکردنیان، زیاتر لەوەی کە ڕێگەیەکیان بێ بۆ هێرشکردن".[٦٥]

هەروەها تەکنۆلۆژیا توانای تیرۆریستانی لە بەڕێوەبردنی هێرشی بەکۆمەڵکوژ زیاتر کردووە، وەك پێشتر تێبینیکرا، خراپترین هێرشی تیرۆریستی بەتەنیا بەر لە ٩/١١، ٣٨٠ کەسی کردە قوربانی. بەڵام بەرهەمی چەکی هەنووکەیی ڕادیۆلۆژی و کیمیای و بایۆلۆژی و ناوکی دەتوانێ ئەم ژمارەیە یەکجار بچووکتر بکاتەوە و

ئامانجە تیرۆریستییەکانی ئەمڕۆ بەدەستبهێنێت هەروەك نموونەی هێرشی سەر بنکەی بازرگانی و پنتاگۆن و، تەقاندنەوەی باڵەخانەی ئۆکلاهۆما و، گازی سارین لە تۆنێلی تۆکیۆ و،هێرشەکانی دیکەی ئەم دەیەی ڕابردوو. پێشکەوتنەکانی تەکنۆلۆژی و فەراهەمبوونیان و بڵاوبونەوەیان لەلایەن ئابووری بازاڕی جیهانگەرایی، بێ گومان مەترسی تیرۆریستی فراوانی دەبێ لەسەدەی نوێدا بەشێوەیەك کە نەتوانرێ لێی دووربکەوینەوە.

ئەنجام

پراکتیزەکردنی تیرۆر لەم ساڵانەی دواییدا بە گۆڕانکاری بەرچاو تێپەڕیوە. توندڕەویی ڕەها کە ڕواڵەتی ڕێکخراوە تیرۆریستییەکانە لە ڕێگەی شەبەنگی سیستەمی بڕواکان بەشێکی گەورەی ئەم گۆڕانە لە ئامێزدەگرێ. لە ڕابردوودا، شیمانەی ئەوە دەکرا کە تیرۆریستان بکەونە ژێرەوە بەهۆی ڕەچاوکردنەکانی پراکتیکییانەی گۆڕانە سیاسی و کۆمەڵایەتییەکان، یان ڕای گشتی، یان هەندێ هۆکاری لەو بابەتە. ئیمڕۆ، دیاردەیەك کە دەگمەنبوونێکی وردە لە ڕابردوو، تیرۆریستان خواستەکانیان لە مردن و تێکدان خەستکردووەتەوە لە پێناوی خۆیاندا. سەرەڕای ئەمەش قەبەیی ئەمڕۆی تیرۆریستان سنوورە یەکلاکەرەوەکان لادەدا کە جاران توندڕەوترینی تیرۆریستانی دەپشکنی یان قەدەغەی دەکردن لە گەیشتن بە بەرزترین ئاست لە ڕێکخراوەکانیاندا. تیرۆریستان تا ئێستاش دەتوانن کار بە دراوەکان بکەن و پارێزگاریشی لێبکەن کە تەنها دارایی نەتەوەیی دەتونێ لاییدات، بەڵام بە تەنیا لە پلەیەکی گەورەتر و ژمارەیەکی زیاتر دان وەك لە ڕابردوو. لە ڕووی ڕێکخراوەییشەوە، تیرۆریستان سیستەم و پێکهاتنی پلەکانی دەسەڵات بەکارناهێنن کە لەم چەند ساڵەی دواییدا بەدیارکەوتووە. لە کۆتاییدا، بوونی

توانای تەکنۆلۆژی چەکی بە کۆمەڵکوژی کیمیایی و بایۆلۆژی و ناوکی و ڕادیۆیی، بۆچوونێکمان پێ دەبەخشێ، ئەویش ئەوەیە، ئەم خواستانە دەکرێ کارەساتێك بقەومێنن کە پێشتر وێنەی نەبووە.

لە چاو ساڵانی پێشوو، تیرۆر لە هەردوو بواری چەندێتی و چۆنێتی گۆڕانی بەخۆیەوە بینیوە. تیرۆری ئێستا ماوەیەکی بەرچاوی جێهێشتووە تەنانەت وەك لە ماوەی شەڕی ساردیشدا. ستراتیژیەتی ئاسایشی نیشتمانی، تیرۆری لەشێوەی دەربڕینێکی لەیادنەچوو دەربڕیوە (**کورتبڕی لە توندوتیژی و تەکنۆلۆژیادا**) کە وەك مەترسیی ئاسایشی لە دوای جەنگی سارددا وەسفی دەکات. کاریگەریی کاولکارییانەی ۹/۱۱ لەسەر وشیاری ستراتیژیەتی ئەمەریکا و ژینگەی ئاسایشی جیهانی زیادڕەوی تیادا نەکراوە، ئەم هێرشانە لە یەکگرتنی هۆکارە تەکنۆلۆژی و سیاسی و کەلتوورییەکاندا هاتە بەرهەم و ڕاگەیاندنێك بوو بۆ جیهان لە سەرهەڵدانی تیرۆری نوێ.

پەراوێزەکان

١ـ وەزارەتی دەوڵەتی ئەمەریکا، *شێوازەکانی تیرۆری جیهانی*، ٢٠٠١ (واشینتۆن: GPO ئایاری ٢٠٠٢) و ل١٧١. پێداچوونەوە ئامارییەکانی ڕاپۆرتی وەزارەتی دەوڵەت هەموو قوربانییەکان ناگرێتەخۆ، تەنها ئەوانەی ئەمریکییەکانە و، ئەو قوربانییانەی کە لە ڕاپۆرتەکەدا هاتووە هاوڕێك لەگەڵ ژمارەی هێرشەکاندا نییە، ژمارەی قوربانییان لە ڕووداوە تیرۆریستییەکان بۆ پێنج ساڵی پێشووتر وەرگیراوە بەرانبەر بە ٢٠ ساڵی ڕابردوو.

٢ـ نادین گوڕ و بنیامین کۆل، *سیمای نوێی تیرۆر: مەترسی چەکی بەکۆمەڵ کوژ*، (نیویۆرك: I.B. تاوریس، ٢٠٠٢).

٣ـ دێیڤید ك. ڕاپۆپۆرت، شەپۆلی چوارەم: *١١ی سێپتێمبەر و مێژووی تیرۆر*، *"مێژووی ئێستا"* دیسێمبەری ٢٠٠١، ل٤١٩ ـ ٤٢٤.

٤ـ کۆمسیۆنی نیشتمانی تیرۆریزم، *بەرەنگاربوونەوەی مەترسی نێودەوڵەتی تیرۆر:* ڕاپۆرتی کۆمسیۆنی نێودەولەتی بۆ تیرۆر، (واشنتۆن GPO، ٢٠٠٠).

٥ـ وۆڵتەر لاکوێر، *"ڕووی نوێی تیرۆر"* گۆڤاری هارڤارد ئینتەرناشنال ریڤیو، ژمارە ٢٠(پایزی ١٩٩٨)، ل٤٨ـ٥١.

٦ـ ریچارد أ. فولکنراس و، رۆبێرت د. نیومان، وبرادلی أ. سایەر، *پاژنەی ئەخیلی ئەمریکی: تیرۆری ناوەکی، بایۆلۆجی، کیمایی و هێرشی نهێنی*، (کمبریج، چاپی ١٩٩٨): فیلیب ب. هیمان، *تیرۆر و ئەمەریکا: ستراتیژیەتی کۆمۆنسێنس بۆ کۆمەڵگەیەکی دیموکراتی* (کمبریج، ١٩٩٨): بروس هۆفمان، *لەنێو تیرۆردا* (نیۆیۆرك: زانکۆی کۆلۆمبیا، ١٩٩٨): براد رۆبێرتس، *تیرۆریزم بە چەکی کیمیای و بایۆلۆژی: پێوانەکردنی مەترسی و کاردانەوەکان*

(ئەسکەندریە ١٩٩٧): جێسیکا ستێرن، *دواین تیرۆریستان* (کامبریج، زانکۆی هارڤارد، ١٩٩٩).

٧ـ ئاشتۆن کارتر و، جۆن داج و، فیلیپ زیلیکۆ، "*تیرۆری کاولکار*" گۆڤاری فۆرێن ئەففێر، ژمارە ٧٧، نۆڤێمبەر ـ دیسێمبەر ١٩٩٨) ل٨٠ـ٩٤.

٨ـ س. ك. مالیك، *بۆچوونە قورئانییەکان لەمەڕ تیرۆر* (لاهور، هیندستان: وەجیدالیس، ١٩٧٩) لە یوسف بۆدانیسکی وەرگیراوە، بن لادن (ڕووسڤێلت، کالیفۆرنیا: بلاوکردنەوەی پریما ١٩٩٩) پێشەکی لXV.

٩ـ کۆمسیۆنی نێونەتەوەیی بۆ تیرۆر، *بەرەنگاربوونەوەی مەترسی گۆڕاو*، ل٢.

١٠ـ کریس کویلن، "*تێکردنەوەیەکی مێژوویی بۆمبی بەکۆمەل کوژ*"، گۆڤاری ستەدیس ئین کۆنفلیکت ئاند تیرۆریزم، ژمارە ٢٥، (سێپتێمبەر ـ ئۆکتۆبەری ٢٠٠٢)، ل٢٧٩ ـ ٢٩٢.

١١ـ وۆلتەر لاکویر، *جەنگ کۆتایی نییە: تیرۆر لە سەدەی بیست و یەکەمدا* (نیویۆرك: زنجیرە، ٢٠٠٣).

١٢ـ بروس هۆفمان، لە نێو تیرۆردا (نیویۆرك: زانکۆی کۆلۆمبیا، ١٩٩٨).

١٣ـ ریچارد فۆلکنراس، "*بەرەنگاربوونەوەی تیرۆری ناوەکی، بایۆلۆژی و، کیمیایی*" گۆڤاری سیرڤایڤەل، ژمارە ٤٠ (پایزی ١٩٩٨)، ل٥٢.

١٤ـ پاول بیمان، *تیرۆر و لیبرالیزم* (نیویۆرك: W.W. Norton, 2003).

١٥ـ پاول ویلکینسۆن، *تاکتیك و ئامانجەکانی تیۆر: مەترسی نوێ بۆ سیستەمی جیهان*، گۆڤاری کۆنفلیکت ستەدی، ژمارە ٢٣٦ (واشنتۆن: دەزگای لێکۆلینەوەی ململانێی و تیرۆریزم، دیسێمبەری ١٩٩٠)، ل٧.

١٦ـ هۆفمان، *لە نێو تیرۆردا* .

١٧ـ دێیڤید ك. ڕاپۆپۆرت، *"ترسو دڵەڕاوکێ: تیرۆر لە نەریتی سێ ئایندا"*، گۆڤاری ئەمەریکان پۆلیتیکەل ساینس ڕیڤیو، ژمارە ٧٨ (سێپتێمبەر ١٩٨٤) ل٦٦٨ـ٦٧٢.

١٨ـ بروس هۆفمان، *"تیرۆری پیرۆز: ئەنجامدانی تیرۆری هاندراو بە پابەندبوونی ئایینییەوە"*، گۆڤاری کۆنفلیکت ستەدی، ژمارە ٧٨ (ئۆکتۆبەر ـ دیسێمبەر ١٩٩٥)، ل٢٧١ـ٢٨٤.

١٩ـ برێین م. جێکینز، *هاوشێوەی تیرۆری ناوەکی*، (سانتا مۆنیکا، کالیفۆرنیا، ڕاند، تەمووزی ١٩٨٥).

٢٠ـ هۆفمان، تیرۆری پیرۆز، ل٢٧٣.

٢١ـ مارك جویرگینزمیر، *"تیرۆری ڕێگەدراو لەلایەن خواوەند"*، گۆڤاری تیرۆریزم ئاند پۆلیتیکەل ڤایۆلێنس، ژمارە ٩ (هاوینی ١٩٩٧)، ل١٦ـ٢٣.

٢٢ـ D. W. Brackett، *تیرۆری پیرۆز: جەنگی یەکلاکەرەوە لە تۆکیۆ* (نیۆیۆرك: ویزەرهیل، ١٩٩٦) ل٥ـ٧.

٢٣ـ دێیڤید کاپلان و، ئەندریۆ مارشاڵ، *گروپی ئایینی لەکۆتایی جیهاندا* (نیویۆرك: کراون پۆبلیشەر، ١٩٩٦) ل٧٤.

٢٤ـ ستێرن، *دوایین تیرۆریستان*، ل٧٢.

٢٥ـ هۆفمان، *لە نێو تیرۆردا*، ل٢٠.

٢٦ـ هۆفمان، *تیرۆری پیرۆز*، ل٢٨٠.

٢٧ـ گێیڤین کایرۆن، *تیرۆری ناوەکی* (باسینگستۆك، ئینکلیزی: ماکمیلان، ١٩٩٩)، ل١٣٩.

٢٨ـ ئەمیر تاهیری، *تیرۆری پیرۆز: چیرۆکی ناوەوەی تیرۆری ئیسلامی* (لندن: هاچینسۆن، ١٩٨٧)، ل١٩٢.

٢٩ـ دانییّل بنیامین و، ستیڤن سیمسۆن، *چەرخی تیرۆری پیرۆز* (نیۆیـۆرك: رانـدۆم هاوس، ٢٠٠٢).
٣٠ـ ماگنەس ڕانستۆرپ، گۆڤاری *ستەدیس ئین کۆنفلیکت ئاند تیرۆریـزم*، ژمـارە ٢١ (ئۆکتۆبەر ـ دیسێمبەری ١٩٩٨)، ل٣١ـ٣٢.
٣١ـ شێخ ئوسامە بن موحەمەد بن لادن و، ئەیمەن لزەواهیری و، ئەبو یاسر رافیعی ئەبرود تەها و، شیخ میر هەمزە و، فەزلول رەحمان، "*بەیانی بـەرەی ئیـسلامی جیهانی بۆ هاندانی جیهاد لەدژی خاچپەرست و جوولەکەکان*"، لندن، گۆڤـاری القدس العربی، ژمارە ٢٣، شوباتی ١٩٩٨.
٣٢ـ ستیڤن سمسۆن و، دانییّل بنیامین، "*تیرۆر*"، گۆڤاری سـیرڤایڤەڵ، ژمـارە ٤٣ (زستانی ٢٠٠١)، ل١٢.
٣٣ـ مارك جویرگینزمیر، *تیرۆر لە بۆچوونی خوداوەنـد: بەرزبوونـەوەی توندوتیـژی ئاینی جیهانی* (بیرکیلی: زانکۆی کالیفۆرنیا، ٢٠٠٠).
٣٤ـ گۆڕ و کۆل، ڕووی نوێی تیرۆر، ل١٤٤.
٣٥ـ نوسینگەی لێکۆڵینەوەی فیـدراڵی، پـرۆژەی *مێگیـدۆ* (واشـنتۆن: GPO، ژمـــــــــــــــــارە ٢٠، ئۆکتۆبـــــــــــــــــەری ١٩٩٩).
http://permanent.access.gpo.gov/lps3578/www.fbi.gov/library/megiddo/megiddo.pdf.
٣٦ـ گۆڕ و کۆل، *ڕووی نوێی تیرۆر*.
٣٧ـ سەیری (گۆڕ ڤیدال، *جەنگی هەمیشەیی لەپێناو ئاشـتی هەمیـشەیی: چـۆن وامان لێهات کە وەها رقیان لێمان بێتەوە*)، (نیۆیۆرك: ٢٠٠٢) بۆ بینینی ئـەو بۆچوونەی کە وادەبینی باڵەخانەی فیدراڵی موراه لـە ئۆکلاهۆمـا بـۆی هەیـە بەبێ پاڵپشتییەکی گەورە نەتوانرێ بتەقێنرێتەوە.

٣٨ـ دانییل لیڤیتاس، *تیرۆریستانی دەرگاکەی دیکە: بزووتنەوە میلیشیاکان و ڕاستڕەوە توندەکان* (نیویۆرك: تۆماس دیون بوکس ٢٠٠٢).
٣٩ـ جێسیکا ستێرن، تیرۆر بەناوی خوداوە،: *بۆچی میلیشیای ئایینی کوشتار دەکەن* (نیویۆرك: هارپورکۆلینس، ٢٠٠٣).
٤٠ـ ڕۆبێرت ج. لیفتۆن، *وێرانکردنی جیهان لەپێناو ڕزگارکردنی: ئۆم شیرینکیۆ، توندوتیژی وێرانکەر و،تیرۆری نوێی جیهانی* (نیویۆرك: میترۆپۆلیتان بوکس، ١٩٩٩).
٤١ـ جێمس د. وێلفینسۆن، "*کردنی جیهان بە شوێنێکی باشتر و ئارامتر: کاتی کارکردن ئێستایە*"، گۆڤاری پۆلیتیکس، ژمارە ٢٢ (ئایاری ٢٠٠٢)، ل ١١٨ـ١٢٣/ ئەندریۆ س. فێربەر، "*ئاو مەخۆرەوە...*"گۆڤاری بریتش میدیکەل جێرنال، ژمارە ٣٢٦ (٢٢ی ئازاری ٢٠٠٣)، ل٦٦٧/ جان نێدرڤین پیتێرس، "*ئایەکسانی جیهانی*، گۆڤاری تێرد وێلد کوارتەرلی، ژمارە ٢٣ (دیسێمبەر ٢٠٠٢)، ل١٠٢٣ـ١٠٤٦.
٤٢ـ کارین ڤۆن هیپل، "*ڕیشەکانی تیرۆر: لێکۆڵینەوەی ئەفسانەکان*"، گۆڤاری پۆلیتیکەل کوارتەرلی، ژمارە ٧٣ (ئابی ٢٠٠٢) ل٢٥ـ٣٩.
٤٣ـ میکایل مۆسیو، *بازاڕی شارستانیەت و بەریەککەوتنی لەگەڵ تیرۆر*"، گۆڤاری انترناشنال سیکیوریتی، ژمارە ٢٧ (زستانی ٢٠٠٣)، ل٦.
٤٤ـ مۆسیۆ، "*بازاڕی شارستانیەت*/ ئودرێی کۆرت کرۆنین، "*لە دوای چەماوە: جیهانگەرایی و تیرۆری نێودەوڵەتی*"، : گۆڤاری انترناشنال سیکیوریتی، ژمارە ٢٧، (زستانی ٢٠٠٣)، ل٣٠ـ٥٨.

٤٥ـ کارلس و. کیگلی، جر. و، جۆرجی أ. ڕایمۆند، *پاککردنەوەی تارمایی وێستفالیا: بنیاتنانی سیستەمی جیهان لە هەزارەی نوێدا*، (ئەپەر سادل ریڤەر، ن. ج. پرێنتس هۆل، ۲۰۰۲).
٤٦ـ ستێرن، دوایین تیرۆریستان.
٤٧ـ هارڤی و. کوشنێر، *داهاتووی تیرۆریزم: توندوتیژی لە هەزارەی نوێدا*، (تاوزەندس ئۆوکس، کالیفۆرنیا: ساگ پۆبلیکەیشن، ۱۹۹۸).
٤٨ـ لۆورێنز فیدمان، "*جەنگی جیهانی سێیەم؟*" گۆڤاری سێرڤایڤەل، ژمارە ٤٣، (زستانی ۲۰۰۱)، ل٦١ـ٨٨.
٤٩ـ جیمس ئادامس، سیخورە *نوێکان* (لندن: هاچینسۆن، ۱۹۹٤) ل۱۸۰، ۱۸٤
٥٠ـ ئایبید، ل۱۸۰.
٥١ـ تاهیری، تیرۆری پیرۆز، ل۱۰۰ـ۱۰۱.
٥٢ـ فرانك سمیت، "*ململانێی کەلتور، بن لادن، خەرتووم و، جەنگ لەدژی ڕۆژئاوا*"، جێینز انتیلیجێنس ریڤیو، ئۆکتۆبەری ۱۹۹۸، ل۲۲.
٥٣ـ ئەدریان گویلك، چەرخی *تیرۆریزم*، (لندن .I. B تاوریس، ۱۹۹۸) ل١٤٨.
٥٤ـ پاول ر. پیلەر، "*تیرۆر بە جیهانی دەبێ: گروپە توندڕەوەکان خۆیان دەگەیەنن بە سەرانسەری جیهان*"، گۆڤاری بوکینگس ریڤیو، ژمارە ۱۹ (پاییزی ۲۰۰۱)، ل٣٤ـ٣٧.
٥٥ـ جۆن ئارکویلا، دێیڤید رۆنفێلدت، میکایل زانینی، "*تۆڕەکان، جەنگی تۆڕ و، تیرۆری چەرخی زانیاری*" *لە بەرەنگاربوونەوەی تیرۆری نوێدا*، یان ۆ. لێسەر، هەندێکی دیکە، MR-989-AF (سانتا مۆنیکا، کالیفۆرنیا: راند، ۱۹۹۹)، ل٥١.

٥٦ـ پاول ج. سميت، "*تيرۆری نێونەتوەيی و شێوازی ئەلقاعيدە: بەرەنگاربوونەوەی واقيعە نوێكان*"، گۆڤاری پاراميتەر، ژمارە ٣٢، (هاوينی ٢٠٠٢)، ل٣٧.

٥٧ـ ئايبيد، ل٣٧.

٥٨ـ جێسيكا ستێرن، "*دژمنی گۆڕاو*" گۆڤاری فۆڕێن ئەففێر، ژمارە ٨٢، (تەمووز ـ ئاب ٢٠٠٣).

٥٩ـ برێين م. جێكينز، "*ئايا تيرۆريستان چەكی ناوەكی بەدەست دێنن؟*" پێداچوونەوە، لە كوشنێر، *داهاتووی تيرۆريزم*، ل٢٢٥ـ٢٤٩.

٦٠ـ ستێرن، *دوايين تيرۆريستان*، ل٧٠.

٦١ـ جينكينز، "*ئايا تيرۆريستان چەكی ناوەكی بەدەست دەهێنن؟*".

٦٢ـ وۆلتەر لاكوێر، *تيرۆری نوێ: توندڕەوەی و چەكی بەكۆمەڵ كوژ*. (نيۆيۆرك: ئۆكسفۆرد پرێس، ٢٠٠٠).

٦٣ـ وەزارەتی دەوڵەتی ئەمەريكا، *شێوازەكانی تيرۆری جيهانی*، ل٦٦.

٦٤ـ ئاركويلا، رۆونفێلدت و، زانينی، "*تۆڕەكان، جەنگی تۆڕ و، تيرۆری چەرخی زانياری*".

٦٥ـ پيلەر، *تيرۆر بەجيهانی دەبێ*.

The origins of New Terrorism

Matthew J. Morgan

Parametters, Spring 2004

ڕەنگدانەوەکان بۆ سەر تیرۆری هاوچەرخ

ن: جیرالّد هۆڵتۆن
و: مەڕوان کاکل

ئەو پەرەسەندنانەی کـە جیهـانی تـیرۆری گرتووەتـەوە، گـۆڕانێکی مێـژوویی بەسەردا هێناوە و بە قۆناغێکی گوێزرانـەوەدا گوزەراندوویـەتی، بـە جۆرێـك کـە ئێستا تیرۆر لە چەشنی یەکەم و دووەمیدا یەکیان گرتووە و ئاوێتەی یەکتری بوون. چەشنی یەکەمی تیرۆر ئەو چالاکییانە دەگرێتـەوە کـە تـاك یـان گروپـی بـچووك ئەنجامی دەدەن و تیایدا ئامانجیان سەپاندنی تیرۆرە بەسەر تاك یان گروپی دیکە و، دواتریش لە ڕێگەی ئەوانەوە مەبەستیانە حکوومەت ملکەچ پێبکەن. بەڵام تـیرۆر لە چەشنی دووەمیدا سەپاندنی حکومی لەخۆ دەگرێت کە هاوڵاتیانی نێوخۆیی یان بێگانە تیایدا دەبنە ئامانج. کـە چـی جـۆری هاوچـەرخ لـە تـیرۆردا کـە جـۆری سێیەمیەتی، بە هۆی گروپی گـەورەتر پیـادە دەکـرێ، کـە ڕاسـتەخۆ جـەماوەری نێودەوڵەتی لە کردەکانیاندا دەکەنە نیشان. ئەم جۆرەی دواییان هـەموو ئـامراز و پێکهاتووەکانی سەرکەوتنیان بۆ فەراهەم بووە و لەبەردەستیاندایە. ئـەم وتـارە لـە تیرۆری نوێ دەدوێ و مەبەستییەتی ڕوونی بکاتـەوە کـە چـۆن بـەهۆی توانایـەکی

جەستەیی کەمی ئەنجامدەرانی، دەتوانن یادەوەری تاکەکەسی و مێژوویی بشێوێنن لە ڕێگەی ئەنجامدانی کارەساتی ماوەفراوان کە بۆ ئەم مەبەستە نەخشەی بۆ کێشراوە. لە ڕاستیدا چەشنی سێیەمی تیرۆر لەوانی دی ساناتر ئەنجام دەدرێت ئەویش بەهۆی فەراهەمبوونی ئاستی بالآی تەکنەلۆژیا. بەلآم نەتەوە بەئامانجکراوەکان بەشێوەیەکی تەقلیدی ڕووبەڕوویان نابنەوە، پێویستیان بەوە هەیە کە دژەکرداری بەرگریکارانەی هاوچەرخ، وەك وەلآمێك ئەم چەشنە هاوچەرخەی تیرۆر دابهێنن.

بەلای منەوە زۆربەی مشتومڕەکانی سەدەی بیست لە خاڵێکدا لاوازی پێوە دیارە، یان ڕوونتر بڵێین ئەم خاڵەی تێدا ونبووە، ئەویش نەبوونی یاسایەکی چاوەڕواننەکراوە لەگەڵ ویستی نێونەتەوەیی، چونکە ئێمە بە گۆڕانکارییەکی مێژوویی تێپەڕیوین کە گەڕانەوەی بۆ نییە.

تیرۆریزم هۆکارێکە بە مەبەستی ملکەچپێکردنی خەڵك یان سەرکردەکانیان یان هەردووکیان پیادە دەکرێت ئەویش لە ڕێگەی بلآوکردنەوەی ترس یان گەیاندنی ئازار و خولّقاندنی چەرمەسەری. هەمیشە لەم کارانەیاندا ئەوەی کە سەرنجی ئێمە کێش دەکا، ئەو کردارانەیە کە هەوڵدەدەن لە ڕێگەیەوە تیرۆر و تۆقاندن بە هۆی کەسێکەوە یان گروپێکەوە بەسەر کەسێکی دیکە یان گروپێکی دیکە بسەپێنن، بەشێوەیەکی ناڕاستەوخۆ بە حکوومەتی بگەیەنن. من ئەمە بە تیرۆری چەشنی یەکەم ناودەبەم. تۆمارەکانی تیرۆر ئەوە دەردەخەن کە لە هەر بارێك یان هەر ڕووداوێکی ئەم جۆرە کردارانەدا هەر لە تەقاندنەوەی باڵەخانە تا دەگاتە ڕفاندنی ئاسمانی، سێ خەسڵەتیان لەخۆ گرتووە:

١ـ ئەم چالاکییانە بە ڕێگەیەکی تەقلیدی ئەنجامدراون واتە لە ڕێگەی هۆکارە تەقلیدییەکانەوە.

٢ـ دەبن بە بەشێك لە زنجیرەیەکی درێژی ئەم جۆرە کردارە هەستپێکراوانە یـان لەبیرکراوانە، (ڕاپۆرتێك دەریخستووە کە لە نێوان ساڵانی ١٩٨٣ ـ ١٩٩٨، نزیکەی ٢٤٠٠ هێرشی تیرۆریستی بۆسەر وڵاتە یەکگرتووەکان لەلایەن تیرۆریستانی دەرەوە و ناوەوە، لەم چەشنەی تیرۆر ئەنجامدراوە).

٣ـ لە سەرووی هەموو ئەمانەدا، لە کاتێکدا ئەوان ئامـانجی سـەرەکی خۆیـان بەدەستدێنن لە ڕاکێشانی سەرنجی جیهان بۆ لای خۆیان بۆ ماوەیـەکی دیـاریکراو، یان بۆی هەیە سەرکەوتنێك تۆمار بکەن لە پێشبڕکێیان لەگەڵ گروپەکانی دیکەدا، یاخود تامـەزرۆیان بـۆ ڕژانـی خـوێنی خـەڵکی بـێ تـاوان تێربکـەن ئـەویش بـە مەترسییەکی تاڕاددەیەك کەم لەسەر ئاسـتی حکومیـدا دەکەوێتـەوە، بـە لاّم لـە زۆربەی بارەکاندا سەرکەوتوو نابن، سـەرنەکەوتن بـە لێکدانـەوەی وەدەسـتهێنانی ئامانجە بوار فراوانەکانیان کە بریتییە لە ملکەچپێکردنی سیاسەتی حکوومەت بـە قازانجی ئەوان. لێرەدا ئەو تێبینییە ڕەتکەرەوەیەم دێتەوە یاد کە لە نامەیەکدا لـە سێپتێمبەری ١٨٧٠ لە (ف. ئەنگێلزەوە بۆ ك. مارکس) نووسراوە دەڵێ: (تیرۆر لە هەموو کردەوە دڕندانە بێ سوودەکان کە لە لایەن خەڵکی ترساو ئەنجامـدراوە، بـۆ ئەوە بووە تا لەخۆیان دڵنیابن).

ئەگەر بگەڕێینەوە سەر تیرۆر لە چەشنی دووەمیدا، حاڵەتەکە تەواو پێچەوانەیە لەگەڵ ئەوەی چەشنی یەکەم، کە بەم شێوەیە پێناسەمانکردووە: سەپاندنی تیرۆر لە لایەن دەوڵەتانەوە بەسەر کەسانێك یـان چـەند گروپێکـی نێوخـۆیی یـان خـەڵکی دەرەوە. هەرچەندە ئەم جۆرە لە تیرۆری جۆری یەکەم کەمترە، بەڵام ئەو کردەوانـەی کە لەسەدەی بیستەمدا لەو ڕێگەیەوە ئەنجامدران، ژمارەیەکی یـەکجار گـەورەتری خـەڵکیان کردووەتـە قوربـانی. سـەرەڕای ئەمـەش توانیویانـە لـە ئامانجـە ڕاگەیاندراوەکانیاندا سەرکەوتن بەدەستبهێنن، هەر لە بۆمبـارانکردنی مۆسـۆلینی

حەبەشییەکان و، کوشتنی هەموو پیاوەکانی شارۆچکەی لیدز لە تۆڵەی یەك پیاو، تا دەگاتە تەقینەوەکەی سەری ساڵ لە هانۆی ساڵی ١٩٧٢. لەگەڵ ئەوەشدا چەند حاڵەتێکی کەم هەیە کە تیرۆری چەشنی دووەم تێیدا سەرکەوتوو نەبوو بێ، بۆ نموونە هێرشی بلیتزی ئەڵمانی بۆ سەر ئینگلترا و، کارە زۆرەملێکانی سوپای فەرەنسی لە جەزائیر.

من وای بۆ دەچم کە هەر یەك لە تیرۆری چەشنی یەکەم و هی دووەم لە سەردەمی ئێستاماندا بەرەوە توانەوە دەچن و، ئاوێتەبوونێکی هاوچەرخ لە نێوان ئەم دوو چەشنەدا دێتە ئارا کە بە پاڵشتی و هاوکاری حکوومەتەکانەوە دەست پێدەکات لە بەئەندامکردن و پڕچەککردنی گروپە تیرۆریستییەکان و بەکارهێنانیان لەمەرامە نێونەتەوەییەکانی وەك: پاساو هێنانەوە و بەیاسایی کردنی تیرۆریزم وەك بەشێك لە پرۆسەکانی ئازادکردنی نەتەوەیی، هەروەها مەشقپێدان و چەکدارکردن و پاڵپشتی دارایی بۆ تۆڕە تیرۆریستییە نێودەوڵەتییەکان لەلایەن وڵاتانی جۆراوجۆرەوە. ئەوەی دواییان ئاژانسی تیرۆریستی ڕوون بۆ دووانەکەی پێشووتر دابین دەکات، وڵاتانێك کە خاوەن توانای بەهێزی تیرۆرن و گروپی سەربەخۆی دیکەی خاوەن توانستێکی دیاریکراو، هاوکاری دەکەن و یەکدەگرن، لە شێوەیەکی نوێتردا دەردەکەون و کاردەکەن چی بە نهێنی یان بە هاوکارییەکی ئاشکرای کەم یان زۆر، لە سەر وێرانکردن ڕێکدەکەون، کە ئەویش جۆری سێیەمی تیرۆرە.

بۆ ئەوەی لە هێز و توانای ئەم جۆرە ئاشنابین، دەبێ ڕەچاوی ئەگەری بەکارهێنانی هۆکارە تەکنیکییەکان بکەین. چونکە هۆکارە تەکنۆلۆژییەکان لە قسەوباسی ئێستادا وەك چەکی ناوەکی و هۆکارە فیزیاییە وێرانکەر و سەرسوڕهێنەرەکانی دیکە، یان چەکی بایۆلۆژی و کیمیایی، تەنها بەشێکی ئەم قسەو باسانە پێکدێنن، تەکنیکی نوێ لە چەکدا و بەکارهێنانی دەتوانێ ماوەی

زەرەر و زیانەکان فراوانتر بکات، هەروەها لە ڕێگەی تەلەفیزیۆن و میدیاکانی دیکەشدا دەتوانێ بە بەردەوامی و بە دووبارەکردنەوەی هەواڵەکان و گەورەکردنی کردارەکان ئەمە بەدی بهێنێت، بۆیە ئەوان پێویستیان بەوە نییە کە خەڵکێکی دیاریکراو بخەنە ژێر فشارەوە، بێ گومان ئەمەش یەکێکە لەو هۆکارە گرنگانەی کە بە هاوبەشی لەگەڵ ئەوانی دیکە ڕۆڵ دەبینێ لە سەرکەوتنی تیرۆر.

هەر ڕووداوێك یان کردەیەکی تیرۆریستی، چ لە لایەن کەسانێك یان گروپێك یان وڵاتێك یان هاوپەیمانییەك پیادە بکرێ، ئەوا لە قۆناغێکدا، چ سەرکەوتوو بێ یان نا، چوار پێکهاتووی هەیە هەریەك لەوانە بابەتێکە بۆ بەرفراوانکردنی بوارێك یان هەلێك لە ڕۆژگاری ئیمڕۆماندا.

١ـ فەراهەمبوونی توانا تەکنۆلۆژییەکان بۆ گروپە تیرۆریستییەکان.

٢ـ شێوازی ئێستای ژیانی ئاسایی (ڕێك و پێك) کە لەلایەن گروپی بە ئامانجکراو دەگوزەرێت.

٣ـ یادەوەری مێژوویی (فۆلکلۆر و ئەفسانەی دیکەی کۆمەڵایەتی) ی گروپە نیشانکراوەکە.

٤ـ باری سیاسی نێودەوڵەتی کە تیرۆرکاران و قوربانیان خۆیان تێدا دەبیننەوە.

یادەوەری مێژوویی

بۆئەوەی بە ڕوونی لەو خاڵە تێبگەین، دەبێ درك بەوە بکەین کە ئەو شێوازانەی تیرۆر لە جۆری دووەمدا لە کاتە زووەکانی مێژوودا تا ئێستا گرتوونیەتە بەر، قوربانی بێ ئەندازەی ناوەتەوە. جگە لەوە سەرکەوتووش بووە لە هێنانە ئارای گۆڕانکارییەکی بەهێز کە سروشت و بیری نەریتی کۆمەڵگەی بەو گۆڕانکارییەدا گوزەراندووە، بە چەشنێك کە ژیانی ئادەمیزاد توانای بیرکردنەوەی هەبوو، بەڵام لە ڕێگەی ئەو گۆڕانە کاریگەرەوە قوربانییەکان دەشێوێندرێن و لە بێگەردی

دادەمالرێن و بە شێوەیەکی یاری پێکراو دادەتاشرێن. ئەمەیان گەورەترین وانەیە لە یەکەم نموونەی ئازار و ئەشکەنجەدان. لە پەرتووکی (کۆچکردن) دا، بەشی یازدەهەم هاتووە: "تا هاتنی پەتای دەیەم، یەکێك لەو هۆکارانەی کە شێوازی ئاسایی ژیانی خێزانەکان و پێکهاتەی کۆمەڵگەی میسرییە کۆنەکانی شلەژاندبوو، بریتیبوو لە ئاستی تیرۆر بەرادەیەکی بەرز کە توانییبوی ملکەچی بە بریارەکانی فیرعەونەکان بکا".

بۆی هەیە تیرۆری نوێ بە باشی بۆ ئەوە هەوڵبدات کاریگەرترین شوێن کە یادەوەری تاکە کەسی و مێژوویی قوربانییە ویستراوەکانی تیا بەدیدەکرێ دیاریبکات و لە وێوە گورزی خۆی بوەشێنێ. بە پێچەوانەوە، گروپێك یان سەرکردەکەی کە لە قوربانیدان دەترسێ بە هۆی هێرشی تیرۆریستانەوە، بۆی هەر دوو بارەکە تاقیبکاتەوە، یەکیان ناوچە لاوازەکانی کۆمەڵگەکەیەتی کە بەلای کەمی بەشێکی پارێزراوتر بێت، هەروەها ئەو هۆکارانەی دەبنە هۆی دروستبوونی رق و کینە لە تێروانینی جیهانی هێزی تیرۆرکاران و سکالاکانیان، بتوانرێ باشتربکرێت.

دەقاودەق چونکە ئەو بابەتە لە گفتوگۆیەکی وەهادا بەدەگمەن رەچاودەکرێ، بۆیە لادان لێی باشترە وەك لەوەی درێژەی پێبدرێ. بەلام جیاوازی لە نێوان یادەوەری تاکەکەسی و مێژووییدا، ئەوەی یەکەمیان لە رووکەشەوە بە پاشماوەی خۆشی و ناخۆشی دیاریکراوی کەسەکە جیادەکرێتەوە، لە ئاستێکی قووڵتردا کە رەگە باریك و درێژەکانی لە خاکەوە دەردەچن، سیمای بە جیهانیبوونی دەبێ، کە لە توێژینەوە دەروونییە هاوچەرخەکاندا بابەتێك بۆ بەدوادا گەرانی دڵسۆزی دێنێتە کایەوە.

بەڵام یادەوەری مێژوویی بەشێکی ڕووداوی ڕاستەقینە و بەشێکی ئەفسانەییە، دەکرێ بە بەشێکی بچووکتر لە یادەوەری قووڵی کەسێتی دابنرێ. بەشێکی گرنگ لە ناوەڕۆکەکەی بریتییە لە ئەگەری ڕووداوی کۆچکردن و هۆشدارکردنەوەی ڕەشبینانە و ڕووداوی پێشبینیکراو و نامۆ و ڕووداوە سیحراوییەکان کە لە ئەفسانە بشیاتتنەر و ڕوخێنەرەکاندا هاتووەتە دەربڕین، هەروەها لەو چیرۆکانەدا کە ڕووداوە کەسییە هاوبەشەکان دەگوازێتەوە، وەك لە دایکبوون، ترسناکی، ڕاکردن و مردن، جگە لەوەش جیهانی چیرۆکخوان لە مەڕ ڕووداوەکان لەسەردەمی میرنشینە کۆنەکاندا و، جەربەزەیی و چاونەترسی سوپا و سەرکردەکانیان، یان کارەساتە سروشتییە گەورەکان (وەك بوومەلەرزەکەی سەدەی هەژدە کە لیشبۆنەی وێرانکرد، بۆیە یارمەتی گەشبینی ڕۆژئاوی دا لەو سەدەیە) لەخۆ دەگرێت. لە هەمانکاتدا بۆی هەیە ئەم چیرۆکانە چڕبوونەوەی ڕەگەزی لە خەڵکێکی دیاریکراوەوە پێوە دیاربێ، بەم شێوەیە لە (مۆتیف ـ ئیندێکس ی وێژەی خەڵك) دا کە ستیس سۆمپسۆن نووسیویەتی، تیایدا پۆلینکردنی سەرەتاکانی (باس ـ وتار) لە ڕێگەی بوارێکی فراوانی کەلتوور و کات دەوروژێنرێ. بەڵام گرنگییەکەی لەوەدا خۆی دەبینێتەوە کە هەردوو دژیەکەکە (کارەساتی جیهانی) و (دامەزراندنی سیستەمی سروشتی) لە نێو میتۆلۆجیای هاندانە هەرە زووەکاندا لیستکراون.

توانای بەکارهێنانی ئەو بنچینە سایکۆلۆژییە وەك بەشێکی قۆناغێك بۆ کردەی سیاسی ماوەییێکە ناسراوە، هەروەك لە پەرتووکی (ڕەنگدانەوەکانی سەر توندوتیژی ـ ١٩٠٨) کە ڕێبەرێکی خاوەن جەماوەرێکی زۆرە لە بزووتنەوە تیرۆریستییەکاندا، (جۆرج سیرۆڵ) ئامۆژگاری شۆڕشگێڕەکانی سەردەمی خۆی دەکات کە کەڵك لەو ئەفسانە کۆمەڵایەتییانە وەربگرن کە ناوی هێناون، تیایدا دەڵێ:

"لەوانەیە چوارچێوەدانان بۆ داهاتوو زۆر کاریگەر بێت... ئەمە کاتێك ڕوودەدات کە پێشبینییەکان شێوەی ئەم ئەفسانانە وەردەگرن، کە لەگەڵ خۆیاندا هەموو خواستە بەهێزەکانی خەڵك و کۆمەڵ و چینەکان دادەخەن، ئەو خواستانەی کە لە هۆشەوە سەرچاوە دەگرن لەگەڵ مکوڕبوونی غەریزەکان لە هەموو هەلێکی ژیاندا، کە ڕوخساری واقیعێکی تەواو بۆ هیوای کردارە ڕاستەوخۆکان دەبەخشن، لێرەوە زۆر ساناترە وەك لە هەر ڕێگەیەکی دیکە بۆ مرۆڤ کە بتوانێ چاکسازی لە خواست و مەیننەتی و چالاکییەکانی مێشکیدا بکات".

نووسەر لێرەدا لەوە دەدوێ کە هیچ مانایەکی نییە ئەگەر ئێمە بە تێروتەسەلی گفتوگۆ لەسەر ئەوە بکەین کە بۆ ماوەی چەند دەتوانین وەها ئەفسانەیەك بە شێوەیەکی ئەدەبیانە وەك داهاتووی مێژوو وەربگرین. "ئەوە ئەفسانەیەکە لە کۆی خۆیدا کە بەتەنیا گرنگە، بەشەکانی تەنیا لە دوورەوە گرنگن کە دەتوانن بیری سەرەکی بە دیار بخەن". هەروەها بەردەوام دەبێ بۆ ئەوەی پیشانی بدات کە ئەم بۆچوونە دەکرێ لە هەردوو باری سلبی و ئیجابی کەڵکی لێوەربگیرێ، بەو مانایەی نەك تەنها ئەفسانەیەکی کۆمەڵایەتی سیستەمێکی کۆمەڵایەتی جێگیر بکات، بەڵکو تێکشکاندن و جێگۆڕکێکردنی بە ئەفسانەیەکی دیکە، دەکرێ یان بڵێن پێویستە ببێ بە دۆخێك بۆ گۆڕانی ڕیشەیی لە کۆمەڵگەدا. ئەمە لە گۆشەنیگای ئەوەوە ئەرکی (توندوتیژی پرۆلیتاری) (سادەترین شێوەی دڕندایەتی) بوو. ئامانجی ئەو توندوتیژییەش بریتیبوو لە دروستکردنی دژە ئەفسانە لە دۆخێکی دیاریکراودا کە لە بەرژەوەندی ئەوبوو. ئەفسانەی (مانگرتنی گشتی.... ئەو ئەفسانەیەی کە سۆشیالیزم بە تەواوی لێیپێکهاتووە) تەواوی ناوەرۆکەکەی دوور لە داوای بۆ توندوتیژی لە پێناوخۆیدا، ئامانجێکی گەورەی هەبوو بۆ بەرەنگاربوونەوەی مرۆڤ لەگەڵ کارەساتدا کە ئاماژە بۆ شۆڕشی ڕەها دەکات. لە هەمانکاتدا بۆی هەیە گومان ببرێت بە درێژدادڕی

بۆچوونەکانی (سیرۆڵ) کە دەڵێ: (ڕێگاکانی گۆڕان بەهۆی کارەساتی گەورەدا دێتە ئاراوە کە بۆ ئەم مەبەستە ڕێکدەخرێت) بەڵام ئەم بۆچوونە لە چەرخی تەکنەلۆژیای زۆر پێشکەوتووی ئەمڕۆماندا تەنانەت بۆچوونێکی زۆر بەهێزترە لەو چەرخەی کە سیرۆڵی تیادا بوو.

بەڵگەیەکی دیکەی بەناوبانگ لە بەکارهێنانی تیرۆر بە شێوەیەکی فراوان لە خزمەتی ئایدۆلۆژیادا، کتێبەکەی (لیۆن ترۆتسکی - تیرۆریزم و کۆمۆنیزم)ە ساڵی ١٩٦١، کە لە ماوەی دوو ساڵدا لە سەردەمی سەرکەوتنی شۆڕی بۆلشفیك لە شۆڕشی ڕووسیادا نووسراوە، لە بەشێکیدا لە ژێر ناوی (تیرۆریزم) بە بڕوا بەخۆبوونەوە لە پەڕەگرافێکدا نووسیویەتی: گرفتی شۆڕش هەروەکو هی جەنگ پێکدێت لە تێکشکاندنی ویستی دوژمن و ناچارکردنی بۆ خۆبەدەستەوەدان و ڕازیبوون بە مەرجەکانی داگیرکاران...ل٥٦.

دۆزەکانی سەدەی بیست

بۆ ئەوەی ڕۆڵی سەرەکی سەرکەوتنی کردەوەکانی تیرۆری جۆری دووەم لامان ڕوون و ئاشکرابێت، دەبێ تیشك بخەینە سەر بەشێکی تایبەت لە یادەوەری مێژوویی هاوچەرخ کە ئاماژە بە ئازار و مەینەتی ڕاستەقینەی ڕووداوەکان دەکات و هەر لەو ڕێیەوە ژینگە و بارودۆخی ژیانی ئاسایی مرۆڤ شێوێنرابوو. گەورەترین نموونەی ئەو مەینەتی و کارەساتانەش، بێگومان هەرگیز لە بیر و هۆشمان ساتێك دوور ناکەوێتەوە، کە هەڵدانی ڕژۆێکی دەستکرد بەسەر ئاسمانی هیرۆشیما و ناکازاکی بوو، کە شەپۆلی گەرمی یەکجار بەرز و تۆزی تیشکە ڕادیۆیییەکان و تیشکی ترسناکی (گاما)ی بەسەر ئەو دوو شارەدا باراند، ڕاستییەکەی ئەمە خستنەسەرێکی نوێی تەنێکی بۆشایی کاریگەر بوو بۆ ژینگەی ئەزموونی مرۆڤ.. سکرتێری جەنگی ئەوسای وڵاتە

یەکرگرتووەکان، (ستیمسۆن) بەوردی چاودێری ئەندامەکانی دەستەی زانستی خۆی دەکرد و ئامۆژگاری بە بەکارهێنانی بۆمبەکە دەکرد لە ١٩٤٥/٥/٣١، کە بەر لەوە تاقیکردنەوەیەکی دیکە بەسەر ئاسمانی (ئەلامۆرگۆ)دا ئەنجامدرابوو، بە چەشنێك کە نابێ بۆمبی ئەتۆمی تەنها حیسابی ئەوەی بۆ بکرێت کە بۆمبێکی نوێیە، بەڵکو خولقێنەری گۆڕانێکی شۆڕشگێڕانەیە لە پەیوەندی نێوان مرۆڤ و جیهاندا. وا پێدەچوو کە لە نێو ئەو زانایانەی ئامادەبوون، تەنها ستیمسۆن زوو درکی بەوە کردبێت کە چەکەکە بەدەر لە چوارچێوەیەکی ئاساییدا قوربانی دەنێتەوە، نەك تەنها قوربانیانی بە ئامانجکراو- بەڵکو بۆ خودی سەرکەوتووانیش.

بەکارهێنانی بۆمبی ئەتۆمی لەلایەن تیرۆری جۆری دووەم، بە دۆخێکی تەقلیدی سەرکەوتووی ئازار و مەینەتی دەژمێردرێت. بەڵام یادەوەری مێژوویی نموونەی دیکە لەخۆ دەگرێ کە هاوبەشە لە هەمان ئەو کاریگەرییانە، هەرچەندە ئەگەر هەمان بواری فراوانی کاریگەریشی نەبێ، هەروەك لە هەندێ دانیشگەدا، کاریگەری هەڵدانی مانگی دەستکردی نوێ (سپیوتنیك) لە ئۆکتۆبەری ١٩٥٧ لە وڵاتێك کە بیر لەوە دەکرایەوە هەڕەشەیەك بێت، وەك هێستریاییێك بۆ خەڵکەکە وابوو، کە ئەم پرۆژەیە بە نهێنی کاری لەسەر دەکرا. حاڵەتێکی دیکە کە پەیوەندی پتەوی بە بابەتەکەوە هەیە، جێگۆڕکێکردنی هەوای ئاسایی بە گازی کوشندە کە لە جەنگی یەکەمی جیهان لە لایەن ئەڵمانیاوە بەرهەمهێنرا. سەرەتا هاوپەیمانان هەستیان بە مەترسی کرد، بەڵام دواتر هەر زوو خستیانە نێو پلانەکانی جەنگیان، هەروەك (گیلبێرت ف. ویتیمۆر) لە ئازاری ١٩١٨ تێبینی ئەوەی کرد کە گروپی توێژنەوەی وڵاتە یەکگرتووەکان لە پەرەپێدانی پرۆسەیەکی سانا و کاریگەردا بۆ بەرهەمهێنانی دابینکەری گازی (موستارد - خەردەل) کە گازێکی کوشندەیە، لە لایەن هێزی سەربازی ئەمریکی لە سێپتێمبەری ١٩١٧ دا فەرمانی پێدرا. لە کاتی وەستانی جەنگدا توانرا لە هەر

ڕۆژێکدا ٣٠ تەن لە گازی خەردەڵ لە ڕووەکی (Edgewood) بەرهەمبهێنرێت. دواتر کیمیاگەران بە شانازییەوە ئاماژەیان بە دەستکەوتەکە دا و ئەوەیان ڕاگەیاند کـە ئەمـە هەڵەی ئەوان نییە کە ئەو بڕە یەکجار گەورەیەی گازەکـە لـە چـەکی ئەمریکییەکانـدا بەکارنەهاتووە، بەڵکو گازەکە ئامادەیە و چـاوەڕێیە، بـەڵام سـوپا نـەیتوانیوە دەزگـای پێویست دابین بکا بۆ بەکارهێنانی لە چەکە جۆراوجۆرەکاندا.

هۆشیاری مێژوویی ئێستامان جگە لەمانە، حاڵەتی دیکەش لەخۆ دەگرێ کە بۆی هەیە مێژوونووسانی داهاتوو بیخەنە سـەر لیـستی ئـەو پێـشکەوتنانەی کـە بەتـەنیا سەدەی بیستەم جیادەکاتەوە. دەمەوێ ئامـاژە بەدۆزینـەوەی کەمپـە جینۆسـایدەکانی نازی بکەم لە کۆتایی جەنگی دووەمی جیهاندا، یان ڕێکتر بڵـێین بەڵگەیـەکی کۆتاییـە کە ئەو ڕاستییانە دەسەلمێنێ بۆ ئەوانەی دەیانەوێ گرنگی پێبدەن یان بیزانن. پرۆسـەکە بە هۆی ئەو کەمپانە بە شێوەیەکی ڕێکوپێـك بەڕێوەدەچـوو لـە کوشـتن و لـەناوبردنی گروپی دیاریکراوی خەڵك لە ژێر دەسەڵاتداری ئەڵمانی. ئەم کەمپانە بـۆ مەبەسـتێکی سێ لایەنە ڕێکخرابوون. تەنها بۆ ئەوە دانەمەزرابوون کە خـەڵك دووربخەنـەوە وەك لـە باری ئاساییدا مەبەستە. بەڵکو کارگەیەکیش بوون بۆ دووڕینـەوەی ئـەو خەڵکـەی کـە تیایدا بوون بە شێوەی بەرنامەیەکی داڕێـژراو و بـە خێرایـی و بـە ڕادەیـەکی یـەکجار گەورە. نیازێکی دیکە لە دانانی ئەو کەمپانـە ئـەوە بـوو کـە وەك کارایـەکی تـیرۆر و تۆقاندن کاربکات. بەدڵنیاییەوە، ئەگەر کەسێك لەم جیهانـەدا ئاگـای لـە بـوونی ئـەو خەڵك نەبووبێ، بەلایەنی کەمـەوە خەڵکەکـە خۆیـان لـە بـوونی خۆیـان دڵنیـابوون و دەیانزانی کە هەن، بەڵام دواتر لە ڕێگەی ئازار و ئەشکەنجەی جۆراوجۆر ملیۆنـەها لـەو خەڵکانە لەناو بران.

بە کارهێنانی تیرۆری دەوڵەت بە شـێوەیەکی ڕێکوپێـك و بەرنامـە بـۆ دانـراو لـە یەکێتی سۆڤیەتدا بە شێوەیەکی زۆر فەرمی لە لایەن (ریچارد پایـپ) لـە کتێبەکەیـدا

(شۆڕشی ڕووسیا) (الفرید أ. نۆپف، ۱۹۰۸) باسکراوە. لە بەشی هەژدەەمدا (تیرۆری سوور) کاریگەری زووی خۆی بۆ نووسینەکانی لینین جێ دەهێڵێ کە لە وتارەکەیدا ساڵی ۱۹۰۸، یەکەمجار بیرۆکەی لەناوبردنی چینەکانی دوژمنی هێنایە کایەوە. کاتێك کە دکتاتۆر بۆلشڤیك لەسەر حوکم بوو، تیرۆری کردە سیاسەتی دەوڵەت، کۆمیسەری لینین بۆ دادپەروەری لە ساڵی ۱۹۲۰دا نووسیویەتی: " تیرۆریزم سیستەمێکە.... پلانێکی یاسای ڕژێمە بۆ مەبەستی تۆقاندنی بەکۆمەڵ و ناچارکردنی بەکۆمەڵ و لە ناوبردنی بەکۆمەڵ". هەموو ئەمانە لەدژی دانیشتوانی خۆیان پیادەکراون.

بەم شێوەیە سیاسەتی ئاسایشی سۆڤیەت دەستی واڵاکردبوو بۆ لەناوبردنی ژیانی ملیۆنەها هاوڵاتیان کە بەدوژمن لە قەڵەمی دەدان. بنکەکانی دەستگیرکردن... وەها ناوێك بۆ ئەم مەبەستە داهێنرابوو، یەکەمجار لەسەردەمی ترۆتسکی و لینین دامەزرا لە ئابی ۱۹۱۸ کە بەشێك بوو لە تیرۆری سوور، لە ساڵی ۱۹۲۳ ژمارەی ئەم کەمپانە بووە ۳۱۵. لەسەردەمی ستالینیشدا کەمپەکان هەم لەڕووی قەبارە و هەم لەڕووی ژمارەوە زیادبوونی گەورەیان بەخۆوەبینی.

لەڕاستیدا نامەوێ لەم وتارەدا بە دوای پاشماوەی دیاریکراوی ئەو سەدە تراژیدییە بکەوین لە مێژووی جیهاندا، بەڵام نەبوونی هەر ڕێکەوتنێك، هاندەرێك، یان هەر هێزێك کە خواستی ساردکردنەوەی ئەو پێشڤەچوونانە پەرەپێبدات و، سەرەڕای ئەوەش بەکارهێنانی تیرۆر لە هەردوو جۆردا، بێگومان هەر ئەوە ئاکامی دەبێ کە بوو. بۆیە دەبێ ئێمە چاومان لە قەدەغەکردنێکی جەوهەری بێت لە بەکارهێنانی شێواز و چەکەکانی ئەم جۆرە دیاریکراوەی تیرۆر بۆ ئەوەی بتوانرێت بەسەری زاڵبین. هەڵمەتەکانی پاکتاوکردنی نەژادی بۆ نموونە لە سیبریا و ڕواندا نمونەی زەقی ئەم چەشنەن لە ساڵەکانی دواییدا.

سەرکەوتنی تیرۆر

من لەوە دوام کە ڕووداوە وێرانکەرەکان و گۆڕانکارییە کاریگەرەکانی دیکە لە ژیانی مرۆڤدا، یادەوەری تاکەکەسی و مێژوویی بۆ ئەودیوی سنووری دانیشتوان درێژدەکەنەوە، بە وێنەی ئەوەی کە لاستێك مەودای ئاساییەکەی ببڕێت و گۆڕان لە سروشتی پلاستیکەکە بەدیبهێنێت، هەروەها گیان بەشێوەیەکی شێواوی جیاواز جێ دەهێڵن و ئامادەن کە ئەزموونەکان لە دەوری برینەکاندا بەکریستاڵ بکەن. کاتێك دەپرسین ئەو وانانە چین کە یادەوەری مێژوویی ئێستامان لەو ڕووداوانە وەریگرتووە، بەدڵنیاییەوە دیارترین وەڵام ئەوەیە کە (پاراستنی خودە لە ئاستی هۆشیاری). بۆمبی ئەتۆمی و مەنجەنیقەکانی ئاگری جەنگ هەرگیز نەبوونەتە بەشێك لە پرۆگرامی پەروەردەیی، بە پێچەوانەوە بۆ هاوڵاتیان ئامرازی سەرەکی پێشکەشکردنی حاڵەتەکانی تیرۆر بوونەتە شتێکی ئاسایی و هۆکارێکی قۆستنەوەی ئەم هەلە. بۆ نموونە ئەو فیلم و بەرهەمانەی تەلەفزیۆن کە لە تیرۆر و حاڵەتە ترسناکەکانی دەدوێن وەك (هیرۆشیما، مۆن ئامۆر و چەندانی دیکە) هەروەها دوایین ڤیدیۆ گێمەکان پشتیوانەکانی نازی بە شێوەیەکی ڕێك پێشکەشدەکات.

وانەی دووەم لە کارەساتی بەکارهێنانی چەکی تیرۆر لە جۆری دووەمیدا کە لە یادەوەری مێژوویی جێیهێشتووە، ئەوەیە کە بە تێکڕا ئەوان سەرکەوتوو بوون و، جگە لەوەش بەکارهێنانی چەکەکە نەبووە هۆی دروستبوونی دژە هاوسەنگ بوون و کەوتنەوەی زیانی گیانی گەورە بۆ بەکارهێنەرانی. بۆیە هیچ هۆکارێك لە ئارادا نییە کە چیدیکە جەربەزەیی داهاتووی ئەنجامدەرانی، بە درێژایی ئەو هێڵە هەنگاو بنێ.

لە کاتی دروستکردنی یەکەم بۆمبی ئەتۆمی ژمارەیەك لە زانایان لەسەر نەخشەسازی و بەرهەمهێنانی بۆمبەکە کاریان دەکرد کە بریتیبوون لە (جیمس فرانك، یۆگن رۆبنویچ، گلین ت. سیبۆرگ، لیۆ سلیزارد و، هەندێکی دیکە) لە حوزەیرانی

١٩٤٥ لە ڕاپۆرتێکیاندا بۆ سکرتێری جەنگ تکای ئـەوەیان کـرد کـە بۆمبەکـە تایبـێ یەکەجار هاوڵاتیانی مەدەنی بکاتە ئامانج. یەکێك لە مشتومڕە سەرەکییەکانیان ئـەوە بوو کە: بەرژەوەندی سەربازی و ڕزگـارکردنی ژیـانی ئەمریکییـەکان بـە بـەکارهێنانی کتوپڕی بۆمبی ئەتۆمی لە دژی یابان بۆی هەیە قەبارەیەکی زیاد لە خـۆی وەربگـرێ و بییتە هۆی لەدەستدانی باوەڕ و، دروستبوونی شەپۆلی تـرس و تۆقانـدن و بـە هـەموو جیهاندا بڵاوبێتـەوە و، بۆشـی هەیـە ڕای گـشتی لـە وڵاتـدا بخاتـە ململانێـوە". بـە دڵنیاییەوە ئامۆژگارییەکەیان گوێی بۆ نەگیرا و تەقینـەوەکان کاریگـەری ئازاربەخـشی ویـستراویان لەسـەر سـەرکردە یابانییـەکان دەرخـست. بـەڵام وەك پێـشبینی دەکـرا (لەدەستدانی متمانە) و (شەپۆلی ترس و ڕق و کینە لە جیهاندا بڵاو دەبێتەوە) نەهاتـە دی، تەنانەت بۆ ماوەیەکیش نەبوو.

تەواو پێچەوانەی بۆچوونی زاناکان، نیۆیۆرك تـایمز لـە سـەروتاری ١٩٤٥/٨/٧ دا دەستخۆشی لە بۆمبەکەی هیرۆشیما کرد و وەك کلیلێکی سیحراوی سەرکەوتن وەسـفی کرد کە ئەمەریکا دۆزییەوە.... بۆمبـە نوێیەکـە بەڵگەیـەکی تاجینـەی تـەکنیکی و پێشکەوتووی زانستی و ماددی هاوپەیمانانە بەسەر دوژمناندا.

لە نۆڤێمبەری ١٩٤٥ لە دەنگدانێکدا ئەوە ڕوون بووەوە کە تـەنها ٥٪ ڕای گـشتی ئەمەریکی دژی جەنگی بەکارهێنانی بۆمبی ئەتۆمی بوون. (هاری ترومان) کە بڕیـاری بەکارهێنانی بۆمبەکەی دا، لەو بارەیەوە هاوبەشـی بۆچـوونەکانی دەنگـدەرانی کـرد و گوتی ئەو بۆمبە بۆمبێکی یاسـاییە، هـەروەك ترومـان لـەدوای کارەسـاتی ناکـازاگی نووسیویەتی:

"هـیچ کەسـێك وەکـو مـن حـاڵی پەشـۆکاو نـەبوو لـە بـەکارهێنانی بۆمبـە ئەتۆمییەکان، بەڵام من زۆر لەوە پەشۆکاوتربووم بەرانبەر بە هێرشە ناڕاستەکەی یابـان بۆ سەر بەندەری (پیرل) و کوژرانی گیراوەکانمان لە جەنگـدا. بۆیـە تـەنها زمانێـك کـە

ئەوان لێی حاڵی دەبوون، هەر ئەوەبوو بە بەکارهێنانی بۆمب لـە گەڵیانـدا. ئەگـەر تـۆ بتەوێ مامەڵە لەگەڵ دڕندە بکەی، دەبێ دڕندانە لەگەڵی بجولێیتەوە".

ئەنجام

لەوەتەی ئەو نارەزاییانە ڕووبەڕووی جـۆری یەکـەم و دووەمـی تـیرۆر دەبنـەوە، تـا ئێستا هیچ کاریگەرییەکیان نەبووە و، هیچ هۆکارێکیش لـە ئـارادا نییـە کـە تـیرۆری جۆری یەکەم، بەردەوامبن لە دیاریکراوکردنی خۆیان بەو هۆکارە تەقلیدییانەی هەیانـە و چیدیکە کردەوە و پـەلاماری سـەرنەکەوتوو ئاکامیـان بـێ. بـە پێـچەوانەوە، هـەمان بەردەوامی بەهۆی پێشکەوتنی تەکنۆلۆژیاوە دۆخی ئەو تیرۆرەی بەهێزتر کـردووە، کـە یەکبگرێ بۆ کارکردن لە نێو تیرۆری تاك و گروپدا لە شـێوەی تـیرۆری جـۆری سـێیەم. بۆیە ئەم بارە بۆی هەیە سێ پێشهاتی بەخۆیەوە ببینێ: یەکەمیان، هەوڵ و تەقـەلای وڵاتێك یان کۆمەڵێ لە وڵاتان بـۆ چـاندنی تـۆوی تـیرۆری تـەکنۆلۆژی و کـەلتووری و ئامادەکردنی زەمینە بۆیان، نەك بە شـێوەیەکی ڕاسـتەوخۆ، بـەڵکو لەڕێگـەی گروپـی بەکرێگیراو، بە مانایەکی تر بـۆ دڵنیـابوون لـە تێکـەڵاو بـوونی تـەکنۆلۆژیای نـوێ و نیازەکانیان لـە بـەکارهێنانی ئـەو تەکنۆلۆژیایـە لـە ئـازاردان و نانـەوەی کارەسـاتی کاولکاری. دووەمیان، گرنگ نییە گروپـەکان بـە شـێوەیەکی ئاشـکرا بـە وڵاتێکـەوە بەندبن، بەڵکو بە ئایدۆلۆژیاییێکی ڕادیکاڵەوە پەیوەند دەبن کە هـەمان تێکـەڵاوبوون و خراپەکاری لەنێو خۆیاندا ئەنجامـدەدەن. سـێیەمیان، کاتێـك کـە نەتەوەیـەك دەبێتـە ئامانج بۆ شێوەیەکی نوێی تیرۆر، بێ گومان وەڵامی تەقلیدیان نادەنەوە و، دەبێ کـردار و ئەنجامدانی نوێ دابهێنن بۆ هەردوو حاڵەتی: قەبوڵنەکردنی کردە تیرۆریستییەکان بـە هەر نرخێك بێت و، داهێنانی سیاسەتێك بۆ ئەوەی ئەو حاڵەتانە لـەکار بخـا کـە هێـزە تیرۆریستییەکان دەخاتە جووڵەوە.

لێرەدا خاڵی کۆتایی ماوە بڵێین کاتێك کە تیرۆر لە جۆری سێیەمیدا بەرەو سەرەوەی ئاستی چالاکییەکانی هەڵدەکشێ، هەندێك تیرۆریستی دیکە دووچاری تێکشکان دەبنەوە بە تایبەتی لە یەکەم هەڵمەتەکانیاندا، چونکە هەر تەقەلایەك بۆ خولقاندنی زیان بە ڕادەیەکی گەورە، پێویستی بە کەرەستە و توانای تەکنەلۆژی دیاریکراو هەیە کە لەوانەیە سانا نەبێ بۆ ئەوانەی پێشتر تەنها خۆیان لە جۆری یەکەمی تیرۆردا دەبینییەوە، بتوانن ئەنجامی بدەن. ماوەکە لە پێشبڕکێدایە لە نێوان دابینکەرانی چەکی نوێ لە لایەك و بەکارهێنەرانی لە لایەکی دیکەوە، بۆی هەیە گەلێ فراوان بێ.. تەنانەت لە حاڵەتی ئەوەشدا کە ئەو چەکانە لە وڵاتێکی پێشکەوتووشدا بەکاردەهێنرێن لە جەنگدا. بە هەر حاڵ، هەرچەندە چەکی بایۆلۆژی، ناوکی و، کیمیایی لە دەستی جۆری دووەمی تیرۆر سەرنەکەوت، بەڵام تیرۆی جۆری سێیەم دەتوانێ بەدەستیبهێنێ و لە ڕێگەی گەلێ هۆکاری ئازاربەخش ژیان لە گەلێ ناوچەی نەویستراودا وێرانبکات. دەقاودەق ئەم کارەساتەی سەرنەکەوتنە بۆی هەیە چاك بێت و بتوانێت خزمەت بکات ئەویش بە تێبینی کردنی ئەوەی بەردەوام بوون لە مێژووی جیهاندا تا سەرنابێت.

Reflections on Modern Terrorism

Gerald Holton

http://www.edge.org

تەنگژەکانی تیرۆریزم

ن: پاتریك هۆلێز

و: هێمن غەنی

لەم چەند ساڵە کەمەی دواییدا وڵاتە یەکگرتووەکانی ئەمریکا بە هۆی چەند کردارێکی تیرۆرستیەوە کەوتە بەر هێرش و پەلامار، بەڵام لە هەموویان کوشندەتر و کاریگەرتر هێرشەکانی ڕۆژی یانزەی سێپتەمبەری ساڵی ٢٠٠١ بوون کە بە دواییدا ناردن و بڵاوکردنەوەی ماددەی ژەهراوی ناسراو بە ئەنسراکس لە سیمتی پۆستەی حکومیدا ئەوەندەی تر ئەم هێرشانەی سامناکتر و ئاڵۆزتر کرد.

هەر چۆنێك بێت، نابێت ئەو زنجیرە هێرشانە لە بیر بکەین کە لە بەراییدا کرایە سەر هێز و بارەگاکانمان، یەکەم هێرش لە دژی مەڵبەندی بازرگانی جیهانی ئەنجام درا، باڵەخانەی فیدراڵی لە ئۆکلاهۆما سیتی بۆمبڕێژکرا، هێرش کرایە سەر باڵۆیزخانەکانمان لە تەنزانیا و کینیا، لەگەڵ هێرشکردنە سەر تێکشکێنەری ٧٢٢ کۆڵ لە کەنداوی عەدەن لە یەمەن. چەندین هێرشی نەخشە بۆ دارێژراوی دیکە توانرا پوچەڵ بکرێنەوە، شکستیان پێ بهێنرێت، لە ڕێگەی ئاگادارکردنەوە و هۆشدارکردنەوەی هاوڵاتیانەوە لە ڕێگەی کاری ڕێکوپێکی هێزەکانی پۆلیس و بەدەستهێنانی زانیاری ورد و ڕاست و درووستی هەواڵگرییەوە.

زیادبوونی ئاست و مەودای شەپۆلی چالاکییە تیرۆرستییەکان بە شێوەیەکی بەرچاو و هەستپێکراو دژی وڵاتە یەکگرتووەکانی ئەمریکا جێی سەرنج و نیەگەرانییە. ئەگەر

بەهۆی سەرنجدان لە ڕووداوەکانی ڕابـردوو بتـوانین پێـشبینی پێـشهات و ئەگـەرەکانی داهاتوو بکەین، ئەوا لە ماوەی مانگ و سالانی داهاتوودا بەدەست ژمارەیەکی زیـاتری هێرشـە تیرۆرسـتیەکانەوە گرفتـار دەبـین. مەبەسـتی دیـار و ئاشـکرای تیرۆرسـتان بەدەستهێنانی دەسەلات و دەسترۆیشتوویی زیاترە لـە داهـاتوودا. ئامـانجی تیرۆرسـتان ئـەو کـەس و دامودەزگـا ئەمریکیانـە دەبـن کـە هۆشـداریبیان پـێ ڕانەگەیـەنراوە و نەپارێزراون.

چەند مەسـەلەیەکی ڕوون و ئاشـکرا لـە ئـەنجامی ئـەو گفتوگـۆ و مـشتومڕانەوە بەرجەستە بـوون کـە دەربـارەی شکـستی هـەوڵ و تەقـەلاکانی پوچـەلکردنەوەی ئـەو هێرشانەی لە پێشەوە باسمان کردن کرا.

ئایا ئەوەی پێشتر خرایەڕوو و باس کرا دەکرێت ببێتە ئاماژەیەك کە بـەم نزیکانـە ڕووبەڕووی هێرشێك دەبینەوە؟ دەبێت بە چ جۆرێـك هەلـسوکەوت بکـەین کـە پێـشتر نەمان کردوو، بۆ چی؟ دەتوانین چی بکەین بۆ ئەوەی ئاسـتی سـەرکەوتنی تیرۆرسـتێك دابەزێنین بۆ خالی سفر؟ دەبێـت چـۆن و بـە چ شـێوەیەك ئـەو سەرچـاوە و ڕێگاچـارە کەمانەی لەبەر دەستمان دایە بەکاربهێنین؟

بۆ ئەوەی بە تەواوەتی وەلامی ئەم پرسیارانە بدەینـەوە و بەرچـاوی هاولاتیـان ڕوون بکەینەوە ئەوا پێویستمان بەو زانیارییانە دەبێت کە نهێنین و یارمەتیدەرمان دەبـن لـە چۆنیەتی بەرەنگاربوونەوەی هێرشە تیرۆرستیەکاندا.

بۆ ئەوەی ئەم زانیاریانەش سوودمان پێ بگەیەنن و بە ئاسـانی بـە کاریـان بهێـنین ئەوا دەبێت پۆلێنیـان بکـەین و بلاوبوونـەوەیان سـنووردار بکـەین ئـەویش لـە پێنـاو سەرکەوتنی پرۆسە ئەمنی و هەوالگرییەکاندا، بـە تایبـەتی دەبێـت ئـەو راسـتییەمان لەبەر چاو بێت کە تیرۆرستان سوود لەو زانیاریانە وەردەگرن کە بلاودەبنەوە بە تایبـەتی ئەو زانیارییانەی کە هەمانە دەربارەی جموجوولەکانیان.

سـەرکەوتنی ئـەو لایەنـەی هێـرش دەکاتـە سـەرمان دەوەسـتێتە سـەر بـەنهێنی بەرێوەچوونی کار و کردەوەکانی، بەشێوەیەکی گشتی هۆی ڕاستەقینە و سـەرەکی هـەر شکستێکی تیرۆرستان ئاشکرابوونی ئەو کار و چالاکییانەیە کە هەولـدەدەن بـە نهێنـی

بیبەن بەڕێوە و ئاشکرا نەبێت، کە لەم کاتەدا چالاکییەکانیان دەستنیشان دەکرێت و ڕێ و شوێنی پێویست دژیان دەگیرێتە بەر.

سەرکەوتنی هەر تیرۆرستێك دەگەڕێتەوە بۆ سەرکەوتنی لە پاراستنی نهێنیدا و نوشستهێنانی ئەو دەزگاو دامەزراوانەی کاریان بەرەنگاربوونەوەی تیرۆریزمە لەوەی دژە کردارێك دژی ئەو تیرۆرستە بگرنەبەر و یاخود نوشستهێنانیان لەوەی بایەخ بە وەرگرتنی ئەو دژەکردارە بدەن.

سیمای ئەم گرفتە — واتە نهێنی بوون لە هەموو لایەك، نەك تەنها کردارەکانی دژی تیرۆرستان ئالۆز کردووە، بەڵکو هۆشدارکردنەوەی هاولاتیانیشی دەربارەی هەر هێرشێکی تیرۆرستی نزیك ئالۆز کردووە. وەڵامدانەوەی ئەم مەسەلە گرفتارئامێزە ئاسان نییە.

نهێنیبوون ڕەگەزێکی پێویستە بۆ بەرەنگاربوونەوە و شەڕکردن لە دژی ئەو کەس و لایەنانەی کە ئامادەسازی و خۆ ئامادەکردنیان بۆ ئەنجامدانی کاری تیرۆرستی دەوەستێتە سەر نهێنی بوون، چارەسەریش لەوەدا خۆی نابینێتەوە کە هەرچی زانیارییەکمان دەربارەی تیرۆرستان هەیە ئاشکرا بکەین.

لەم کەشوهەوایەدا کە نهێنیبوون و نهێنیپارێزی تیایدا بالادەستە، ئەوا هاولاتیەکی پڕچەك بە زانیاری و چاوکراوە باشترین پارێزگارییە لە بەرانبەر هەر هەلومەرجێکدا کە هەڵگری مەترسی بێت، بە تایبەتی ئەو مەترسیانەی پەیوەندییان بە تیرۆرستانەوە هەیە.

تەنگژەکە ئەوەیە (هاولاتی هۆشداریکراو) بە شێوەیەکی بنچینەیی جڵەونەکراوە و لەوانەیە بە شێوەیەکی زیادڕەوانە ڕەفتار بکات یاخود خەمسارد بێت ئەمەش دەگۆڕێت بەپێی گۆڕانی بارودۆخ و ڕوودانی گۆڕانکارییەکان وەك بەرپاکردنی هەڵمەتی چەواشەکاری و کاریگەری خستنەسەر هەست و هەڵوێستی هاولاتیان.

ئەوەی ئەوەندەی تر کێشەکەی ئالۆزکردووە روونەدانی ئەو هێرشە تیرۆرستیەیە کە هاولاتیان ئاگاداردەکەینەوە دەربارەی روودانی کە دەبێتە هۆی دروستبوونی هەستی

بێمتمانەیی لە نێوان هاولاتیاندا بەرانبەر هەوڵەکانی ئەو دەزگایانەی بۆ پاراستنیان کاردەکەن، تیرۆرستانیش دەستیان کردووە بە سوود لێ وەرگرتنی ئەم تەنگژەیە.

بە بۆچوونی؛ ئێستا کات بە دەستی ئەوانەوەیە (تیرۆرستان) و دیاریکردنی وادەی ئەنجامدانی کرداری داهاتوویان و ئامادەسازییەکان بۆی بە نهێنی دەمێنێتەوە، واتە بڕیار لە دەستی ئەواندایە. تەنگژەیەکی دیکە کە دەبێت لەبەرچاوی بگرین بارودۆخە، لە گۆڕەپانی جەنگدا، یاخود لەکەشوهەوای دوژمنداری و دژایەتی دا، نادڵنیایی و دڵەڕاوکێ شتێکی بەردەوامە، دوژمنان ناسراون و ئەگەری دەرکەوتنیان هەیە لە هەرساتێکدا، ئاستی ئاگاداری و ئامادەسازییەکان بەرزە و هەڵسوکەوتکردن لەگەڵ پێشبینییەکاندا پێویستیەکی بە پەلەیە.

بەلام لەم هەلومەرجە نوێیەدا کە ئێستا تیایدا دەژین و ئەزموونی دەکەین ئێمە لە جیهانێکدا کار دەکەین و بە جیهانێکدا گەشت دەکەین کە نائارامی و نادڵنیایی تێدایە بەڵام پێمانوایە بە شێوەیەك لە شێوەکان ئاسایش و سەلامەتی هەیە. هەڵدەستین بە کەمکردنەوەی خوسازدان و ئامادەکارییەکانمان بۆ رووبەڕووبونەوەی هەڕەشە و مەترسییەکان، پێشبینی و چاوەڕوانی دۆخێکی ئارام دەکەین کە تیایدا بەربەست و بەرتەسککردنەوە نەبێت بۆ جموجوڵ و ئازادیمان، هەروەها هەستێکی پێویستمان نییە دەربارەی ناسکی و ناسەقامگیری بارودۆخەکە، یاخود بەپێچەوانەوە ماڵەکانمان جێناهێڵین لەبەرئەوەی هەستی نائارامی و دڵەڕاوکێ بە سەرماندا زاڵە.

بەلام ئەوەی روونە خەڵکی رێگە نادەن هەڕەشەی سەرچاوە گرتوو لە تیرۆرستانەوە مافی کۆڕ و کۆبوونەوەمان لێ زەوت بکات، ئەگەرچی ئەم کۆبوونەوە و گردبوونەوانە ئامانجی لەباری تیرۆرستانیش بن.

لە ((گۆڕەپانی جەنگ))دا لە ولاتە یەکگرتووەکان ئەم تەنگژەی بارودۆخە زۆر ئالۆزترە. ئێمە نامانەوێت پێشبینی نائارامی و ناسەقامگیری بکەین، بەڵکو بە پێچەوانەوە، ئەگەرچی نموونەی ڕوون و ئاشکرامان لەبەر دەستدا بێت کە پاساو بن بۆ ئەوەی وریا و هۆشیار بین دەربارەی ئەگەری کردارە تیرۆرستیەکان. ئێمە هەستی

دەستوبردکردن و کەوتنە خۆی بە پەلەمان نییە. ڕەنگە دوای ٩/١١ کردبێتمـان، بـەڵام ئێستا بە هەمان ئاست و ئەندازە نییە.

هەر کاتێك هەستمان بە جموجوڵێك کرد کـە ئەگـەری مەترسـی هـەڵگرتووە ئـەوا کاردانەوەمان تەنها بە ئاوات خواستن دەبێـت کـە کـارێکی لـەو چەشـنە ڕوو نـەدات. کاردانەوەکانمان جۆراوجۆرن، هەندێکیان بە شێوەیەکی زیادەڕەوانە دژە کردار لە بەرانبەر هەڕەشەی تیرۆرستیدا ئەنوێنن، هەڵدەستن بە خۆسازدان بۆ ڕوودانی کارەسـات و دەسـت دەکـەن بـە تۆمـارکردنی هـەموو شـتێك کـە دەیبینێـت وا دەیبیـستێت کـە لەگـەڵ بیروبۆچوونی ئەواندا ناکۆکە. هەندێکی تر باوەڕیان وایە کە ناکرێت خۆمان لـە ڕووداوی تیرۆرستی لابدەین لە داهاتوودا و کاردانەوەیان تەنها هیوا خواسـتنە بـەوەی لـە کـاتی ڕوودانی کارە تیرۆرستیەکاندا ئەوان ئامادە نەبن لەو شوێنەدا.

دەسەڵاتداران، بەرپرسە حکومییەکان، پۆلیس، هەواڵگری و دەزگاکـانی ئاسـایش، هەموویان کاردانەوەی جۆراوجۆر و جیاوازیان هەیە لە پێناو ڕاگرتنی هاوسەنگییەکەدا، ئەوان بەردەوام لە هەوڵی خۆئامادەکردندان بۆ ڕوودانـی هـەر ڕووداوێـك کـە خوازیـارن هەرگیز ڕوونەدات، بەڵام سـەرەڕای ئەمـەش هـەر پێـشبینی ڕوودانـی دەکـەن. ئـەوان بارێکی دەروونی ئارامیان هەیە لە کەشێکی پڕ لە دڵەڕاوکێ و نادڵنیاییدا.

چەند کەسێکی کەم هەن کە لە پێگە و بارێکـدان زانیـاری جۆراوجـۆر و تـەواویان دەخرێتە بەردەست و، هێز و دەسەڵاتیان بەدەستە بۆ کارکردن، هـەروەها بەرپرسـیارێتی دانانی نەخشەی تێروتەسەل و گشتگیرییان لە ئەسـتۆدایە لەگـەڵ ئەنجامـدانی چـالاکی هێرشبەرانە بۆ پوچەڵکردنەوەی کرداری تیرۆرستی.

بە شێوەکی گشتی ئێمە نازانین و، ناتوانین بزانین، ئەو کەسانە چی دەکەن و تەنانەت نازانین کێن، لەبەر ئەوەی سەرکەوتنی کارەکانیان پشت بە پاراستنی نهێنـی و چـالاکی ئەمنی کاریگەر دەبەستێت. بەم شێوەیە پارێزگاری کردن لە ژیان و ئاسـایش و ئـازادی ئێمە خراوەتە ئەستۆی ئەو کەسانەی کە ئەرکیان پاراسـتنمانە بـەبێ ئـەوەی ئاگـاداری چۆنیەتی کارکردنیان بین، هەلومەرجێك کە گوزارشت لە نادڵنیایی دەکـات و خـەیاڵمان

بۆ تەنگژەیەکی تر دەبات کە تیرۆرستان بۆیان خولقاندوین — ئەویش ئەگەری پێشێلکردنی مافە دەستوورییەکانمانە لەم باردۆخە ئەمنییەدا.

گوێگرتن و کۆکردنەوەی زانیاری لە پەیوەندییە شەخسییەکانەوە زیاتر سروشتی ئەم کێشەیەمان بۆ شیدەکاتەوە، کە دەبێتە هۆی ئەگەری پێشێلکردنی مافی ژیان بەسەربردن بێ چاودێری و دەستێوەردان، ئەم چالاکییانە تەکنەلۆجیای پێشکەوتوو بەکار دەهێنن بۆ گەیشتن بە زانیاری پتەو و باوەڕ پێکراو.

ئەم تەنگژەی بەدەستهێنانی زانیارییە تەنها چالاکییەك نییە کە دەبێتە هۆی داماڵینی ئازادی تاکەکەسیمان. پەرژین و بەربەستی چواردەوری باڵەخانەکان، ئامادەیی هێزی چەکدار لە شوێنە گشتییەکاندا، داواکاری و داخوازی بەردەوامی سەلماندنی ناسنامەکەت، سروشتی ئەو کۆبوونەوەی لەگەڵ کەسانی دیکەدا ئەنجامی دەدەین، لەگەڵ زۆرێکی تر لەو سیما و خەسڵەتانەی ژیانی (ئاسایی نوێ)مان هەموویان بوونەتە بەشێك لە هەوڵەکانی پاراستنی هاوڵاتیان لە ڕێگەی بەدەستهێنانی زانیاری زیاتر لەبارەیانەوە.

ئەم بارودۆخە پڕە لە نیگەرانی و دڵەڕاوکێی ئاشکرا، بەڵام ئەو بۆچوونەی پاساو بۆ ئەم بارودۆخە دەهێنێتەوەو بەڵگە و بیانوی نوێی بەهێزی هەیە، ئەوساتەی مەترسی چالاکییەکی تیرۆرستی لە ئارادایە بەبەکارهێنانی جەنگی ناوەکی و بایەلۆجی و کیمیایی، ئەوا ڕوون و ئاشکرایە کە بەرگەی ئەم چەشنە زەبر و پەلامارانە ناگرین. دەبێت هەرچی پێویستە بیخەینە گەڕ بۆ بەرپێگرتن و پوچەڵ کردنەوەی.

بەرەنگاربوونەوەی تیرۆریزم دەبێت خەم و بایەخی یەکەمی هەموو هاوڵاتیان بێت، ئەگەر هیچ هۆیەکی دیکەش لەبەرچاو نەگرین تەنها ئەو کۆت و بەند و بەرتەسك کردنەوە ئەمنیانە نەبێت کە دەخرێتەسەر ئازادییە تاکەکەسیەکانمان.

پێدەچێت چارەسەر لە دانان و گرتنەبەری چەندین ئاستەنگ و بەربەستدا بێت کە کار بکەنە سەر ژیان و ئازادیمان، بەڵام دەبێت ئەوەمان لەبەرچاو بێت کە هەڕەشەکە ڕاستەقینەیە. تەنگژەیەکی دیکە گرفتارمان دەکات ئەوەیە چی بکەین بۆ

ئاگادارکردنەوەی هاوڵاتیان و هەڵسوکەوتکردن بە پێی ئەو زانیارییانەی جێی مەترسی و نیگەرانین؟

گرفتی کۆکردنەوە و شیکردنەوە و بڕیاردان لەسەر بڵاوکردنەوە و هەڵسوکەوتکردن بەپێی ئەو زانیارییانەی دەربارەی تیرۆریزم هەمانە بە پێی هەلومەرجە ئەمنی و هەواڵگرییەکە دەگۆڕێت، لەبەر ئەوەی بەدەگمەن زانیارییەکان ڕوون و دیاریکراون.

وای دانێ کە هەندێ زانیاری دەگاتە دەستی دامودەزگا پەیوەندیدارەکان لە لایەن سەرچاوەیەکی پۆلێنکراوی باڵاوە، ئەو سەرچاوەیەی پشت بە نهێنی هەمیشەیی دەبەستێت بۆ ئەوەی جێی باوەڕ و دڵنیایی بێت. لەوانەیە زانیارییەکە سەدلەرسەد ڕاست و دروست نەبێت، بەڵام شایستەی سەرنجدان و سوود لێوەرگرتنە.

ئەم زانیارییە ئاماژە بە ئەگەری ڕوودانی هێرشێکی تیرۆریستی دەکات لە ئێستادا یاخود لە ئاییندەیەکی نزیکدا کە بۆی هەیە ببێتە هۆی پوچەڵکردنەوەی. ئەگەرچی، وردەکاری گرنگ و پێویست بزرە، وەك کات و شوێن و سروشتی ڕووداوەکە، بەڵام زانیاری تەواو لەبەردەستدان کە وامان لێبکات ئاگاداری بدەینە هاوڵاتیان.

ئاڵۆزی ئەم گرفتە لێرەدا ئەوەیە گەر هاتوو لەکاتی هۆشدارکردنەوەی هاوڵاتیاندا ئەو زانیاریانەمان ئاشکرا کرد کە لە سەرچاوەکەوە وەرمانگرتووە، ئەوا دەبێتە هۆی ئاشکراکردن و پەردە هەڵماڵین لەسەر سەرچاوەکە، ئەگەر واشمان نەکرد ئەوا ڕووبەڕووی دەرئەنجامی نەویستراو دەبینەوە.

هەندێك بە باوەڕی پتەوەوە لە ئاگادارکردنەوەکە تێدەگەن و پەسەندیشی دەکەن. هەندێکیش متمانەیان بە ئاگادارکردنەوەکە نییە و ڕەخنەی لێدەگرێت. کەسانی دیکەش هەن باوەڕیان بە سیستەمی کۆکردنەوەی زانیارییەکان نییە. دەستەواژەی ((ئاسمانی دەروخێت)) وردە وردە کاریگەری بەجێ دەهێڵێت.

دەستنیشانکردنی ئاسەوارەکانی ئاگادارکردنەوەکە زەحمەت دەبێت کاتێك کە هیچ شتێك ڕوو نادات. ئاگادارکردنەوە کارێکی پێویستە بەڵام دەرئەنجامەکەی جێی ناڕەزاییە. وای دابنێ کە ئاگادارکردنەوەکە گشتی بووە، ئەگەرچی هەندێ جار واش نەبووە، تیرۆریستانیش بە هەمان شێوە ئاگایان لەم بارودۆخە بووە و، کات و ساتی

ڕووداوەکە بە دەستی ئەوانە، دەتوانن بیوەستێنن و بەپێی هەڵسەنگاندنیان بۆ بارودۆخە ئەمنییەکە و تێگەیشتنیان لەو هەلەی بۆیان ڕەخساوە چالاکییەکەیان ئەنجامبدەن.

ئەگەرچی لەوانەیە ئەوەی باسمان کرد بەو سانایییە نەبێت، بەڵام کەشوهەوای ئاگادارکردنەوە لە شوێنە گشتییەکاندا پێدەچێت لە بەرژەوەندی تیرۆریستەکان بێت کاتێك بارەکە خۆگونجاندن و خۆگۆڕین دەخوازێت.

لە نموونەیەکی دیکەدا، زانیاری پچڕ پچڕ دەکاتە ئاژانس و ڕێکخراوە جیاوازەکان، لەم بارودۆخەدا زانیاری پچڕپچڕ بەس نییە بۆ ئەوەی هاوڵاتیان ئاگادار بکەینەوە لە مەترسی ڕووداوێك، بەڵام کاتێك زانیارییەکان پێکەوە کۆدەکرێنەوە ئەوا مانا و شێوەی زانیارییە کۆکراوەکان دەردەکەون.

ئەمەش لە کاتێکدا ڕاست و دروستە کە شیکەرەوەی زیرەك و بە ئەزموون هەستێت بە لێکدانەوە و شیکردنەوەی ئەم زانیارییانە و بیانخاتە چوارچێوەی ڕاستەقینەی خۆیانەوە. دەرئەنجامەکان لێرەدا بەسن بۆ ئەوەی هاوڵاتیان ئاگادار بکرێنەوە، بەڵام ڕوونکردنەوەی سروشت و وردەکارییەکانی ئەم ئاگادارکردنەوەیە زۆر زەحمەتە بەبێ ئەوەی ئەو سیستەمە لەناو بەرین کە بەرهەمی هێناوە.

ئێمە بە هۆی شیکەرەوەکان و بیر و بۆچوونەکانیانەوە ئاگادار دەکرێنەوە بەبێ ئەوەی ڕاستی و وردەکارییەکانمان پێبدرێت. بە داخەوە ئێمە دوای لێکۆڵینەوە ڕووبەڕووی ئەو ڕاستییە دەبینەوە کە زانیارییەکان بە شێوەیەکی پچڕ پچڕ لەبەر دەستدا بوونە بەڵام لێکنەدراون و کۆنەکراونەتەوە تا بە هۆیەوە ئاگادارکردنەوە بدرێت بە هاوڵاتیان، بەهۆی نەبوونی میکانیزمێکەوە بۆ ئەو پرۆسەی لە سەرەوە باسمان کرد.

لە هەندێ حاڵەتدا زانیارییەکان شیکراونەتەوە و هەوڵدراوە بۆ ئاگادارکردنەوەی هاوڵاتیان بەڵام بەبێ ئەنجام، بەهۆی تێکچوونی زنجیرەی دەسەڵات و بەرپرسیارێتییەوە. لە هەندێ حاڵەتدا ئەم کەموکورتییە دەستنیشان کراوە، بەڵام کاری پێویست نەگیراوەتە بەر بۆ چارەسەر کردن و بنەبڕکردنی.

بیرۆکراتیەت و بیرکردنەوە و شیکردنەوە لەسەر ئاستی ناوچەیی ئەو کۆسپ و ئاستەنگانەن کە ڕێ لە لێکدان و کۆکردنەوەی زانیارییەکان دەگرن لەگەڵ نەبوونی شیکەرەوەی شارەزا بۆ ئەو زانیارییانە.

ئەو وردەکارییانەی لەبەر دەستدان ئەوەندە ڕوون نین بتوانین بیر لەوە بکەینەوە ئاگادارکردنەوە دەربارەی ڕووداوێکی نزیك و چاوەڕوانکراو ڕابگەیەنین. بەڵام، بەبێ گرتنەبەری ڕێ و شوێنی پێویست بۆ پاراستنی سەرچاوەکان، چاودێرەکان، شێوازەکانی کۆکردنەوەی زانیاری و خودی زانیارییەکان، لەگەڵ نەبوونی میکانیزمی پەسەندکراو و باوەڕپێکراو بۆ هۆشدارکردنەوە و ئاگادارکردنەوەی هاوڵاتیان، ئەوا دەبێت بە بەردەوامی وەڵامی بارودۆخە پڕ لە دڵە ڕاوکێیەکان بە کرداری نا پتەو و ناجێگیر بدەینەوە.

هەوڵ و کۆششێکی زۆر دراوە بۆ تێگەیشتن لەو شێواز و زمانە جیاوازەی وەك ئامرازێك لەلایەن تیرۆریزمەوە بەکاردەهێنرێت. گرنگە سەرنجی ئەوە بدەین کە تیرۆریزم بە سروشتی خۆی ئەو چەمکە کۆن و مۆدێرنە لەخۆدەگرێت، واتە بەکارهێنانی شێواز و ڕێگای کتوپڕ و چاوەڕوان نەکراو و هێز و توانای ناتەقلیدی بۆ بەدەستهێنانی سەرکەوتن.

هەروەها دەبێت ئەو ڕاستییە لەبەرچاو بگرین کە ئەنجامدانی هەر کردار و چالاکییەك لە کاتێکی چاوەڕوان نەکراو بە خێراییەکی چاوەڕوان نەکراو ڕەگەزێکی بنەڕەتیی و گرنگە بۆ سەرکەوتن. هەر ئەمەشە توانایەکی بەهێز بە تیرۆریزم دەبەخشێت بۆ چاندنی ترس و دڵەڕاوکێ دەبێت بایەخ بە هونەری پێشبینی کردنی ڕووداوی تیرۆریستی داهاتوو بدەین، ئاگاداری پێویست لە بارەیەوە ڕابگەیەنین.

دانان و بڵاوکردنەوەی دامەزراوە و چاودێری هەواڵگری پێدەچێت کردارێکی گونجاو و لەبار بێت کە تیایدا بە سەرکەوتوو دەردەکەوین، بەپێی ئەو توانست و ئیماکانیەتانەی لەبەردەستدان، پێویستمان بە هەندێ لە باشترین شێوازەکانی کۆکردنەوەی زانیاری هەواڵگری هەیە، بەتایبەتی لە بواری هەواڵگری مرۆییدا. هەرچەندە ئەرکێکی پڕ لە سەختیە، بەڵام هەم پێویست و هەم شایستەی ئەو باجەیە کە لە پێناویدا دەیبەخشین.

ئێستا ئێمە سەرقاڵی ئەنجامدانی ئەم ئەرکەین کە ئومێدەوارین دەستە هەڵبژێراوەکان، مەشق کردنەکان، پاڵپشتەکان، سیاسەت و ئیجرائاتەکان لە ئاستی ئەم ئەرکەدا بن. کەواتە ئێمە بەرەنگاری ئەم تەنگەژانەو تەنگژەی دیکەشە دەبینەوە کە سەرچاوەی مەترسی روون و ئاشکران لە سەر ئازادی هاوڵاتیان.

هەر چۆنێك بێت پێویستە جەخت لەسەر بەدەستهێنانی سیستمێکی پەسەندکراوی پاراستن و بەرپێگرتن و پووچەڵکردنەوە و کاردانەوە بەرانبەر گرفت و تەنگژەی تیرۆریزم بکەینەوە بەبێ دەست هەڵگرتن لەو بیر و باوەڕ و بنەمایانەی بە هۆیانەوە رێگای سەختیان بەرەوە دوارۆژمانی پێ دەربڕین.

ئەم ئەرکەش بە کۆمیتە و چالاکییە سەربەخۆکان یاخود بەو ئاژانس و رێکخراوانەی لەسەر ئاستی ناوچەیی کار دەکەن ئەنجام نادرێت. لە بری ئەوە دەبێت شێوازی کرداری و هەندێ شێوازی مەرکەزی لە لایەن سەرکردە پەیوەندیدار و شایستەکانەوە بگیریتەبەر و پەیڕەو بکرێت. لە وڵاتە یەکگرتووەکانی ئەمریکادا دەبێت سەرۆك یان سەرکردایەتی ئەم ئەرکە بگرێتە ئەستۆ.

ئایا داهاتوو چی لە هەگبەیدا هەڵگرتووە؟ لە باشترین حاڵەتدا دڵەراوکێ و نیگەرانی.

ئەگەرەکان جێی مەترسی و نیگەرانین و لەوە ناچێت چارەسەرەکان باش و یەکلاکەرەوە بن بۆ هۆکارەکانی تیرۆریزم کە خستمانە ڕوو. ئێمە بێ دوودڵی پێویستمان بە پوچەڵکردنەوەی هێرشە تیرۆریستەکانە.

تەنگژەی ئێمە ئەوەیە چۆن ئەم ئەرکی پوچەڵکردنەوەیە ئەنجام بدەین بەبێ ئەوەی سازش لە سەر ئەو ئازادی و بەهایانە بکەین کە شێوەی ژیانمانی دیاری کردووە.

The Dilemmas of Terrorism

Patriek M. Haphes

http://www.mrfa.org